

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΜΣ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ: ΚΑΤΣΑΠΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ

e-mail: panagogeoa@yahoo.com

αριθμός μητρώου: 1114Μ043

Αθήκια Κορινθίας

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

"Υπηρέτριες, βία και εργασία στην μεταπολεμική Αθήνα: Η περίπτωση της Σπυριδούλας Ράπτη"

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Αντί Προλόγου.....σελ.1	
2. Εισαγωγή	
2.1 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση.....σελ.3	
2.2 Υποθέσεις Εργασίας/Ανάδειξη προβληματικής.....σελ.3	
2.3 Μεθοδολογικά Εργαλεία.....σελ.4	

Μέρος α' Θεωρητικό Πλαίσιο

3. Η Εργασία στην μαρξική σκέψη.....σελ.6	
3.1 Εργασία, εκμετάλλευση και καταπίεση της γυναίκας από το εργασιακό-κοινωνικό κατεστημένο.....σελ.7	
4. Ορισμός της Οικιακής Εργασίας.....σελ.10	
5. Η παρενόχληση στον χώρο εργασίας.....σελ.13	
6. Η οικιακή εργασία στην θεωρητική σκέψη.....σελ.20	
6.1 Το καινούργιο αστικό τοπίο και τα κοινωνικά δίκτυα.....σελ.21	
6.2 Η δύσκολη συμβίωση με τους εργοδότες.....σελ.24	
7. Η οικιακή εργάτρια/υπηρεσία.....σελ.26	
7.1 Ο θεσμός της “ψυχοκόρης”.....σελ.27	
7.2 Η απομάκρυνση από την οικογενειακή εστία.....σελ.28	
7.3 Το ζήτημα της αμοιβής.....σελ.30	
7.4 Ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας της οικιακής εργασίας.....σελ.31	
7.5 Εργασία και πειθαρχία.....σελ.33	
8. Η βία κατά των υπηρετριών.....σελ.37	
8.1 Τα έμφυλα χαρακτηριστικά του επαγγέλματος.....σελ.40	
8.2 Η στάση των διανοούμενων.....σελ.43	

Μέρος β'

Ανάλυση και Σύνθεση

9. Ποιοτική Ανάλυση.....σελ.46	
10. Θεματική Ανάλυση.....σελ.48	
11. Το Χρονικό ενός εγκλήματος.....σελ.49	
11.1 Η ταξική διάσταση.....σελ.49	
11.2 Κοινωνικοί Απόηχοι.....σελ.58	
11.3 Οι πολιτικές προεκτάσεις του εγκλήματος.....σελ.67	
12. Στατιστικές της δεκαετίας του '50.....σελ.71	

Μέρος γ'

Συμπεράσματα

13. Συμπεράσματα.....σελ.74	
13.1 Η υπηρέτρια στον κινηματογράφο.....σελ.74	
13.2 Τα “ξένα χέρια”.....σελ.79	
13.3 Το Στίγμα.....σελ.81	
14. Πηγές.....σελ.87	
15. Βιβλιογραφία.....σελ.88	

Ο καπιταλισμός δεν επωφελείται μόνο από την υποβαθμισμένη κατάσταση των εργαζόμενων γυναικών. Χρησιμοποιεί τη γυναίκα στο σύστημα κατανάλωσης σαν όργανο κατανάλωσης αγαθών. Γι αυτό τη μετασχηματίζει σε σεξουαλικό αντικείμενο, την αλλοτριώνει και της επιβάλλει έναν τρόπο ζωής που επιθυμεί το σύστημα.¹

1. Αντί Προλόγου

Στην παρούσα εργασία, θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε ένα φαινόμενο που αποτέλεσε μάστιγα στην μεταεμφυλιακή αστική κοινωνία της Ελλάδας και τα απόνερα του φθάνουν έως και τις μέρες μας. Το φαινόμενο αυτό δεν είναι άλλο από την παιδική ανασφάλιστη εργασία και τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των ανήλικων στο κλεινόν άστυ. Παιδιά που προέρχονταν συνήθως από τον αγροτικό χώρο και από πολυμελείς οικογένειες, αποχωρίστηκαν σε πολύ τρυφερή ηλικία το κατώφλι της οικογενειακής εστίας και της γονεϊκής θαλπωρής, για να εργαστούν κάτω από αντίξοες συνθήκες και για να μπορέσουν έτσι να εξασφαλίσουν με το πενιχρό τους μεροκάματο την επιβίωσή τους και ενίοτε και της οικογένειας που άφηναν πίσω. Πιο συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε στις ανήλικες οικιακές υπηρέτριες, που βρέθηκαν να είναι εσώκλειστες στα διαμερίσματα της ανερχόμενης αστικής μεσαίας τάξης και στη βία, λεκτική όσο και σωματική, ενίοτε, που αντιμετώπιζαν, καθώς και τον ρατσισμό και την περιφρόνηση από τους εργοδότες τους. Αφορμή αυτής της έρευνας, θα σταθεί ένα γεγονός που συντάραξε συθέμελα την ελληνική κοινωνία στα μέσα της δεκαετίας του '50, το "σιδέρωμα" της μικρής Σπυριδούλας Ράπτη από τα αφεντικά της και τους ασκούς του Αιόλου που άνοιξαν εξ αφορμής αυτού του γεγονότος. Συνοδοιπόροι μας σε αυτή την έρευνα θα αποτελέσουν βιβλιογραφικές έρευνες κορυφαίων διανοούμενων, οι οποίοι εξετάζουν το θέμα της παιδικής οικιακής εργασίας, καθώς και της παρενόχλησης στον χώρο εργασίας, στην ολότητά του, από ιστορική και κοινωνιολογική σκοπιά. Για το περιστατικό της Σπυριδούλας, πληροφορίες αντλήσαμε από τον Τύπο της εποχής που αναλύει διεξοδικά το θέμα.

¹ Jeannette Laot, συνδικαλίστρια της C.F.D.T., στο *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία* (Για μια σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική στο πρόβλημα της εργαζόμενης ελληνίδας), Σταύρος Βουτυράς, Παπαζήση, Αθήνα, 1981, σελ. 108

Η εργασία θα δομηθεί ως εξής: Αρχικά, στο πρώτο μέρος, θα αναπτύξουμε το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνά μας, ξεκινώντας να πούμε λίγα πράγματα για το πώς ερμηνεύεται η εργασία στην κλασική θεωρητική σκέψη των Marx, Μποβουάρ και άλλων. Έπειτα, θα περάσουμε στην κατώτερη ανειδίκευτη γυναικεία απασχόληση και παιδική εργασία και θα επιχειρήσουμε να δώσουμε έναν πρώτο ορισμό της οικιακής υπηρεσίας. Στην συνέχεια, θα αναλύσουμε στο κείμενο την εργασιακή παρενόχληση και τις διάφορες μορφές της στον χώρο εργασίας και θα επιστρέψουμε ξανά στην οικιακή εργασία των υπηρετριών, μέσα από ιστορικές διαδρομές στον 20^ο αιώνα και στηριζόμενοι σε προσωπικές μαρτυρίες γυναικών που μελετήσαμε σε διάφορα πονήματα που αφορούσαν τις πορείες τους στο χώρο και στο χρόνο, μέσα σε ανήλιαγα υπόγεια και νοτισμένες από την υγρασία κάμαρες.

Ακολουθεί το δεύτερο μέρος της εργασίας μας, όπου θα εστιάσουμε στα μεθοδολογικά εργαλεία που θα χρησιμοποιήσουμε για να αναδείξουμε την προβληματική μας. Το μεθοδολογικό μας εργαλείο είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και πιο συγκεκριμένα ανάλυση περιεχομένου Τύπου της δεκαετίας του '50 από τρεις διαφορετικές εφημερίδες με διαφορετικό ιδεολογικό προσανατολισμό. Πρόκειται για τις εφημερίδες *Καθημερινή* που πρόσκεινται στην κυβερνώσα –τότε- Δεξιά (ΕΡΕ), *Ελευθερία* που είναι κεντρώα και την *Αυγή* που αποτελούσε την “φωνή” της ΕΔΑ. Με την αναφορά στις τρεις διαφορετικής ιδεολογίας εφημερίδες, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τον διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης του τραγικού συμβάντος του σιδερώματος της Σπυριδούλας Ράπτη από τον Τύπο, και το που εστιάζουν έτσι ώστε να υψώσουν μια φωνή διαμαρτυρίας για τα κακώς κείμενα της περιόδου.

2. Εισαγωγή

2.1 Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Για την συγγραφή αυτού του πονήματος, χρειάστηκε να ανατρέξουμε σε μια ιδιαίτερα εμπειριστατωμένη και πλούσια βιβλιογραφία που θα τεκμηριώνει τις υποθέσεις εργασίας που θέλουμε να διεξάγουμε από αυτή την έρευνα, όσο και να αναδείξουμε την προβληματική τους. Στην αναφορά της εργασίας και της ερμηνείας της από την κλασική θεωρητική σκέψη, στηριχτήκαμε σε κείμενα του Marx, καθώς και της μαρξιστικής προσέγγισης στην εργασία. Σημαντική υπήρξε και η συμβολή των Μπωβουάρ, Leacock και Rubin που ασχολήθηκαν με την ιστορική φάση της εισόδου της γυναίκας στην μισθωτή εργασία. Για όλες τις σύγχρονες μορφές παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, στηριχτήκαμε στο έργο του Μάνου Σπυριδάκη, *Εξουσία και Παρενόχληση στην Εργασία*, που μας δίνει με πολύ παραστατικό και εύγλωττο τρόπο την ταπεινωτική αντιμετώπιση των υψηλά ιστάμενων προς τις χαμηλές βαθμίδες της απασχόλησης. Τα μεγαλύτερα θύματα της παρενόχλησης φυσικά, είναι οι γυναίκες και σε αυτές γίνεται ιδιαίτερη μνεία. Στο βασικό ερώτημα της οικιακής εργασίας, δουλέψαμε πάνω σε κείμενα των Σκαμνάκη, Ψημμένου, Παπαταξιάρχη κ.α., εκείνη όμως που αποτέλεσε βασική πηγή πληροφοριών για την εργασία μας είναι η Ποθητή Χαντζαρούλα, που από το έργο της *Σμιλεύοντας την υποταγή, οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, πήραμε πολλές πληροφορίες και συλλέξαμε τεράστιο σε εύρος υλικό, έτσι ώστε να δώσουμε μια όσο το δυνατόν καλύτερη ερμηνεία στην ανασφάλιστη παιδική οικιακή εργασία. Το βιβλίο της Π. Χαντζαρούλας μας έδωσε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο να κατανοήσουμε το φαινόμενο της υπηρέτριας στο ελληνικό αστικό τοπίο των προηγούμενων δεκαετιών και να δώσουμε την καλύτερη δυνατή ερμηνεία στο φρικιαστικό έγκλημα εις βάρος της Σπυριδούλας από τα αφεντικά της, στα μέσα της δεκαετίας του '50.

2.2 Υποθέσεις Εργασίας/Ανάδειξη προβληματικής

Στόχος λοιπόν αυτής της προσπάθειας, είναι να αναδείξουμε τη θέση και το ρόλο που διαδραμάτισε η υπηρέτρια με την παρουσία της στην μεσοαστική οικογένεια της μεταεμφυλιακής Ελλάδας. Ποιά ήταν τα καθήκοντά της, πως ήταν η ζωή της στα νέα δεδομένα που της παρουσιάζονταν μακριά από την οικογενειακή εστία και ποια τα προβλήματα που δυσκόλευαν την καθημερινότητά της. Βίωναν ρατσισμό και βία σωματική-λεκτική; Και σε ποιο βαθμό; Ο νόμος τις προστάτευε; Από ποιους τόπους προέρχονταν συνήθως και σε ποιο αστικό τοπίο κατέληγαν. Ακόμα θα πρέπει να δούμε πως και αν διασκέδαζαν οι υπηρέτριες, αν είχαν ελεύθερο χρόνο δηλαδή στη διάθεσή τους και αν ήταν γνώστριες των νέων καλλιτεχνικών-μουσικών ρευμάτων, όπως το ροκ εν ρολ. Αν τα γραφεία ευρέσεως εργασίας, έπαιζαν σημαντικό ρόλο για την εργασιακή αποκατάσταση των υπηρετριών ή αν προωθούνταν από άλλου είδους κοινωνικά δίκτυα (συγγενικά ή φιλικό περιβάλλον). Θα πρέπει επίσης να εξετάσουμε το πολιτικό πλαίσιο που λαμβάνει χώρα το φαινόμενο αυτό, αν δηλαδή η περίοδος παντοκρατορίας της Δεξιάς επηρεάζει και με ποιο τρόπο την χαμηλόμισθη οικιακή εργασία και ποια είναι η θέση της αριστεράς -μέσα από την ΕΔΑ που την εκπροσωπεί στο ελληνικό κοινοβούλιο. Επίσης, θα πρέπει να εξεταστεί αν η οικιακή εργασία ήταν ανασφάλιστη και αν η νομοθεσία προστάτευε την παιδική ηλικία ή επέτρεπε την εργασία των ανηλίκων. Ποιες ήταν ακόμα, οι κοινωνικές-πολιτισμικές-οικονομικές διαστάσεις του φαινομένου (πχ ανοικοδόμηση της Αθήνας, το φοιτητικό κίνημα που ήταν στα σπάργανα, ποιες οι αποτυπώσεις της υπηρέτριας στο κινηματογραφικό πανί κ.α).

2.3 Μεθοδολογικά Εργαλεία

Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιήσουμε στην έρευνά μας όπως προείπαμε, είναι η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου έντυπου υλικού, ιδίως του Τύπου, της δεκαετίας του '50. Μέσα από αυτή την μέθοδο θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε όλα αυτά τα στοιχεία που έχουμε θέσει στην προβληματική μας και θα δούμε αν εμπλέκονται μεταξύ τους, πχ αν ένα κοινωνικό γεγονός εμπεριέχει πολιτικά κίνητρα και ιδεολογική χροιά ή αν αποτυπωνόταν στην τέχνη αυτό το φαινόμενο που χαρακτήρισε και στιγμάτισε το μεταπολεμικό αστικό τοπίο.

Μέρος α'

Θεωρητικό Πλαίσιο

3. Η εργασία στην μαρξική σκέψη

Για τον Marx, η εργασία δεν είναι μόνο ένας παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης, μια κατασκευαστική δράση δηλαδή, των δυνάμεων παραγωγής, που θεωρείται υπεύθυνη για την ανέγερση ενός κοινωνικού κόσμου εκ του φυσικού περιβάλλοντος. Είναι εκτός από μέσο εξασφάλισης της επιβίωσης και ένα μέσο υλοποίησης της ανθρώπινης προσωπικότητας, αφού εκτιμά ότι η επιτέλεσή της αποδεσμεύει μια γνώση που διαπλάθει τα περιεχόμενα της ανθρώπινης συνείδησης. Πιο συγκεκριμένα, ο Marx ξεκαθαρίζει ότι η εργασία δεν είναι ούτε θεμελιακά δουλκή –κατά τον Αριστοτέλη-, εξαναγκαστική δηλαδή, ενέργεια που υπάγεται στους καταναγκασμούς της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση και τις υλικές συνθήκες, ούτε μια “κατάρρα του Ιεχωβά” στο προπατορικό αμάρτημα του Αδάμ, ούτε, τέλος, μια θυσία που πρέπει να καταβάλει ο άνθρωπος για να υπερκεράσει το εμπόδιο της αναγκαιότητας –κατά τον Adam Smith-. Πρέπει, αντίθετα, να εννοηθεί ως μια κατάσταση που αντιστοιχεί στην ελευθερία και στην ευτυχία, διότι μόνο μέσα από την εφαρμογή της τα άτομα πραγματώνουν ελεύθερα τη φύση τους ως ενεργοί φορείς της δράσης. Η δραστηριότητα της ελευθερίας, συνίσταται άλλωστε, στην υπερνίκηση αυτών των φυσικών εμποδίων.²

Η μαρξιστική προσέγγιση αναδεικνύει το ρόλο της ανάπτυξης του καπιταλιστικού κεφαλαίου και του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας στην ένταξη του εργατικού δυναμικού στη βιομηχανία και σε συλλογικές μορφές εργασιακής οργάνωσης. Η ένταξη στην εργασία και ιδίως στην μισθωτή εργασία, δεν εργαλειοποιεί μόνο τις γυναίκες και τους μετανάστες στη δευτερογενή αγορά εργασίας, αλλά και τη σχέση των ατόμων με την οικονομία και την κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται οι πρώτες και βασικές συνθήκες εξόδου των ανθρώπων από παραδοσιακές μη αγοραίες μορφές εκμετάλλευσης, οι οποίες και στηρίζονται σε οικογενειακές έμφυλες συναισθηματικές ή άλλου είδους

² Βασίλης Ρωμανός, *Εργασία και Χειραφέτηση: Marx και Arendt, στο Εργασία και Κοινωνία*, Χριστίνα Καρακιουλάφη-Μάνος Σπυριδάκης (επιμέλεια), Διόνικος, Αθήνα, 2010, σελ. 14-15

ψυχολογικές εξαρτήσεις. Αυτές συνήθως δεν επιτρέπουν τον εξορθολογισμό και την κατανόηση της κοινωνικής διάστασης της εργασίας, απομονώνοντας τον εργαζόμενο από συλλογικούς χώρους και δίκτυα διεκδίκησης δικαιωμάτων και από προσδοκίες για την καλυτέρευση της ζωής του. Συνέχεια αυτής της κριτικής συνιστά και η υπόθεση ότι με την ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας συχνά αλλάζουν: α) η σύνθεση της υπηρετικής τάξης, β) ο τύπος απασχόλησης και γ) τα καθήκοντα και η φύση της εργασίας. Η ανάπτυξη και οι οικονομικές κρίσεις τροφοδοτούν με ολοένα και διαφορετικό εργατικό δυναμικό τις προσωπικές υπηρεσίες, διαφοροποιούν την απασχόληση και σπρώχνουν αυτό το δυναμικό είτε σε εταιρείες είτε σε άλλες πιο εξειδικευμένες και συλλογικά οργανωμένες εργασίες, εξαιτίας της τεχνολογικής εξέλιξης και της δυσκολίας των εργοδοτών να απασχολήσουν ατομικά οικιακό προσωπικό. Με αυτό τον τρόπο εκμηδενίζονται πολλές μορφές υπηρετικότητας που είχαν αναπτυχθεί στο παρελθόν ή και αναπτύσσονται νέες ευκαιρίες εξέλιξης μέσω της θεσμοθέτησης των εργασιακών σχέσεων και της σταδιοδρομίας.³

3.1 Εργασία, εκμετάλλευση και καταπίεση της γυναίκας από το εργασιακό-κοινωνικό κατεστημένο

Η κλασική μαρξιστική θεωρία αναγνώρισε ότι η κοινωνική και κυρίως οικονομική βάση της καταπίεσης των γυναικών σε κάθε κοινωνία, καθορίζεται άμεσα από τρόπο παραγωγής. Η μαρξιστική θεωρία αποδίδει σημασία στην εκμετάλλευση της εργασίας των γυναικών από το κεφάλαιο και εισάγει ένα είδος οικονομικού ή ταξικού ντετερμινισμού στην εξήγηση της καταπίεσης των γυναικών. Η Σιμόν ντε Μπωβουάρ, πρόσθεσε στη συζήτηση για την καταπίεση των γυναικών ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών λόγων και έναν σαφή προσανατολισμό στην ανάλυση του ρόλου της κοινωνικής υπεροχής των ανδρών στην κοινωνική κατασκευή της θέσης των γυναικών.⁴

³ Ιορδάνης Ψημμένος, *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σελ. 22-23

⁴ Μαρία Στρατηγάκη, *Το φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2006, σελ.23

Η Rubin εντοπίζει τις ρίζες της ανδρικής κυριαρχίας στις διαδικασίες του μετασχηματισμού αρσενικών και θηλυκών ανθρώπων σε άνδρες και γυναίκες. Εστιάζει, δηλαδή, στην μετατροπή του βιολογικού φύλου σε κοινωνικό. Η Leacock, θεωρεί ότι η θέση των γυναικών είναι συνάρτηση της πρόσβασης τους στα μέσα παραγωγής και της δυνατότητάς τους να ελέγχουν τις συνθήκες και τα προϊόντα της εργασίας τους. Η τελευταία αρνείται ότι γυναικεία καταπίεση αντιπροσωπεύει ένα οικουμενικό φαινόμενο, και υποστηρίζει ότι οι καταβολές και οι διαστάσεις της διαπλέκονται με τις μεταβολές και τις διαστάσεις άλλων σχέσεων ανισότητας και εκμετάλλευσης που χαρακτηρίζουν τις ταξικές κοινωνίες. Η Sacks, από την πλευρά της, παρατηρεί ότι η απουσία της ατομικής ιδιοκτησίας δεν συνεπάγεται πάντοτε και πλήρως ισότιμες κατά φύλα σχέσεις. Αντίθετα από τον Engels, που τονίζει τον αποκλεισμό από την ατομική ιδιοκτησία, η Sacks υποστηρίζει ότι η πιο καθοριστική για τη θέση των γυναικών είναι η δυνατότητα να ελέγχουν την εργασία τους και τα προϊόντα της και να αναγνωρίζονται ως πλήρη και ενήλικα μέλη της κοινότητας.⁵

Η είσοδος της γυναίκας στη μισθωτή εργασία ταυτίζεται χρονικά με τη βιομηχανική επανάσταση, με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς δηλαδή, που έφερε στον κόσμο η εμφάνιση της μηχανής. Η πρώτη βιομηχανική επανάσταση, που συνδέεται με την εφεύρεση του ατμού, είχε σαν αποτέλεσμα την μετακίνηση μαζών προς τα αστικά κέντρα, όπου άρχισαν να ιδρύονται οι πρώτες βιομηχανίες. Στην περίοδο που ήταν κυρίαρχος ο γεωργικός τομέας, η βιοτεχνία και το εμπόριο, οι γυναίκες εργάζονταν στο πλευρό των ανδρών. Η βιομηχανική επανάσταση διαφοροποίησε τις ασχολίες ανδρών και γυναικών και διαχώρισε την κατοικία από την εργασία.⁶ Ο 20ός αιώνας και οι κοινωνικές όσο και οικονομικές ανακατατάξεις που επέφερε, ιδιαίτερα με την αναγκαστική έξοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας και την δημιουργία γυναικείων επαγγελμάτων, μεταθέτει τους στόχους της γυναικείας κινητοποίησης στην περιοχή της ισοπολιτείας. Σε αντίθεση με την κλασική μαρξιστική εκδοχή, σύμφωνα με την οποία η συμμετοχή των γυναικών στην παραγωγή αποτελούσε προϋπόθεση για την άρση της κοινωνικής τους

⁵ Αλεξάνδρα Μπακαλάκη (επιμέλεια), *Από την ανθρωπολογία των γυναικών στην ανθρωπολογία των φύλων*, στο *Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλο*, κείμενα των S. Ortner, M. Strathern, M. Rosaldo, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σελ. 24, 26-27

⁶ Σταύρος Βουτυράς, *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία*, ό.π., σελ. 13

κατωτερότητας, είναι πλέον σαφές ότι τα μεροκάματα δεν συνιστούσαν την πολυπόθητη απελευθέρωση.⁷ Και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα μεροκάματα των γυναικών ήταν κατά πολύ χαμηλότερα των ανδρών, εξαιτίας αφενός της αποδοχής των ίδιων των γυναικών για μειωμένη αμοιβή, αφετέρου και από τον άκρατα φιλελεύθερο καπιταλισμό.⁸

Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη παγκοσμίως του καταμερισμού της εργασίας, οι νέες τεχνικές και αξίες γύρω από την οργάνωση της βιομηχανικής παραγωγής καθώς και η ανάπτυξη πολιτικών ιδεών ανατροπής του φιλελεύθερου καπιταλισμού δημιούργησαν νέες συνθήκες αντιμετώπισης της οικιακής γυναικείας εργασίας.⁹ Ο κατά φύλο επαγγελματικός διαχωρισμός της αγοράς εργασίας, έχει αναγνωρισθεί ως το μεγαλύτερο εμπόδιο για την επίτευξη της ισότητας αμοιβών και της ισότητας στην πρόσβαση και την επαγγελματική εξέλιξη.¹⁰ Αυτή η υποτέλεια των γυναικών στους άνδρες, είναι αποτέλεσμα του ελέγχου που οι άνδρες ασκούν στις αναπαραγωγικές λειτουργίες των γυναικών, πράγμα που επιτρέπει στους ίδιους να ελέγχουν την αναπαραγωγή της εργασίας και της κοινωνίας γενικότερα.¹¹ Η δευτερεύουσα θέση της γυναίκας στην κοινωνία είναι ένα οικουμενικό φαινόμενο, ένα διαπολιτισμικό γεγονός.¹²

⁷ Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, *Εισαγωγή, Από τη σκοπιά του φύλου, Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας, στο Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης (επιμέλεια), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σελ. 15

⁸ Σταύρος Βουτυράς, *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία*, ό.π., σελ. 14

⁹ Ιορδάνης Ψημμένος, Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση την γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, Παπαζήση, Αθήνα, 2008, σελ. 46

¹⁰ Μαρία Στρατηγάκη, *1957-2007: Πενήντα χρόνια πολιτικών ισότητας στην Ε.Ε. Μια κριτική ανασκόπηση*, στο Πολιτικές ισότητας των φύλων, Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές, Gutenberg, Αθήνα, (χ.χ.), σελ. 34-35

¹¹ Αλεξάνδρα Μπακαλάκη, *Από την ανθρωπολογία των γυναικών στην ανθρωπολογία των φύλων*, ό.π., σελ. 27-28

¹² Sherry Ortner, *Είναι το θηλυκό για το αρσενικό ότι η φύση για τον πολιτισμό; Στο Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλο*, Αλεξάνδρα Μπακαλάκη (επιμέλεια), κείμενα των S. Ortner, M. Strathern, M. Rosaldo, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σελ. 75

4. Ορισμός της Οικιακής Εργασίας

Με τον όρο “οικιακή εργασία”, εννοούμε τον όγκο των εργασιών συντήρησης του σπιτιού, προετοιμασίας του φαγητού, οργάνωσης της αναψυχής και γενικότερα εξασφάλισης των απαραίτητων συνθηκών για την ικανοποίηση των καθημερινών προσωπικών αναγκών μελών μιας οικογένειας. Η οικιακή εργασία και η παροχή φροντίδας μέσα σε μια οικογένεια, θεωρείται πραγματική εργασία που εκτελείται σε δυσμενείς συνθήκες και στοχεύει στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Η οικιακή εργασία, είναι εργασία με οικονομική αξία που εξασφαλίζει στους εργοδότες φτηνή αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Η φροντίδα και η οικιακή εργασία είναι “γένους θηλυκού”.¹³ Η οικιακή εργασία επισύρει κινδύνους εκμετάλλευσης, γιατί δεν υπάρχουν συλλογικά μέσα για την εξασφάλιση δίκαιων και ικανοποιητικών όρων εργασίας, ούτε δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου, λόγω της εκτεταμένης διασποράς των εργαζόμενων αυτού του είδους.¹⁴

Η έμμισθη οικιακή εργασία ρυθμίστηκε από εφτά αστυνομικές διατάξεις μεταξύ του 1870 και του 1951. Παρέμεινε έως και το 1960 εκτός εργατικής νομοθεσίας, γεγονός που καταδεικνύει τις προσπάθειες διαφόρων ομάδων της αστικής τάξης να παρεμποδίσουν την απαγόρευση της παιδικής εργασίας και τη θέσπιση κανόνων που αφορούν τους μισθούς, τις ώρες εργασίας, την ασφάλιση και τις συντάξεις των εργαζομένων στον κλάδο. Στόχος τους ήταν να τεθεί η οικιακή εργασία εκτός των ρυθμίσεων του κράτους και να παραμένει ιδιωτικό ζήτημα υπό τον αποκλειστικό έλεγχο των εργοδοτριών. Παράλληλα, με τις ρυθμίσεις η οικιακή εργασία δεν συμπεριλαμβανόταν στην κατηγορία της εργασίας και δεν αναγνωριζόταν στις οικιακές εργαζόμενες το status της εργάτριας. Αυτό διευκόλυνε την εκμετάλλευσή τους, καθώς η σύγχυση ανάμεσα στην οικογενειακή σχέση μέσω του θεσμού της

¹³ **Μαρία Στρατηγάκη, *Το φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, ό.π., σελ. 58, 89, 91**

¹⁴ **Σταύρος Βουτυράς, *Η γυναικεία μισθωτή εργασία*, ό.π., σελ. 40**

ψυχοκόρης και την εργασία, ευνοούσε πρωτίστως τα συμφέροντα των εργοδοτών. Παρόλο που η έμμισθη οικιακή εργασία αποκλείστηκε από την εργατική νομοθεσία, κατείχε κεντρική θέση στις συζητήσεις για την παιδική εργασία και κωδικοποιούσε την πιο βίαιη εκμετάλλευση της παιδικής ηλικίας. Αποτελούσε σημείο διασταύρωσης ποικίλων λόγων που αφορούσαν την παιδική πρόνοια και πεδίο διαμάχης μεταξύ φιλανθρωπικής δραστηριότητας και κοινωνικής πολιτικής. Η μορφή της μικρής υπηρέτριας έγινε το μέσο για την προώθηση της κατάργησης της παιδικής εργασίας και της εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας. Τα παιδιά θεωρούνταν παιδιά του κράτους, όμως στην πραγματικότητα η απαγόρευση της παιδικής εργασίας δεν επετεύχθη. Παρόλα αυτά, η ιδέα της παιδικής ηλικίας είχε αναγνωριστεί στα παιδιά της εργατικής τάξης και τα παιδιά αυτά έγιναν η κιβωτός των ελπίδων για τη σωτηρία του έθνους. Η εθνική αναγέννηση έπρεπε να περάσει μέσα από την αναγέννηση των παιδιών παρόλο που στη συνείδηση της κοινωνίας δεν είχε εδραιωθεί η πεποίθηση ότι η προστασία των παιδιών σήμαινε και την απαλλαγή τους από την οικονομική συνεισφορά τους. Τα εργαζόμενα παιδιά απεικονίζονταν ως αντικείμενα εκμετάλλευσης, μέσα από τη διατύπωση των καταστροφικών αποτελεσμάτων της παιδικής εργασίας. Η μορφή της μικρής υπηρέτριας ενσωμάτωνε την οδύνη και την εκμετάλλευση περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο εργαζόμενο παιδί και έγινε το όχημα της έκφρασης πολιτικών αιτημάτων. Καθώς ο αριθμός τους στην βιομηχανία άρχισε να μειώνεται, τα παιδιά που δούλευαν στην οικιακή εργασία προκάλεσαν την παρέμβαση διαφόρων ομάδων που αναμειγνύονταν στην καμπάνια για την προστασία του παιδιού και προωθούσαν την κατάργηση της παιδικής εργασίας.¹⁵

Με τον όρο “οικιακή βοηθός” τονίζεται περισσότερο η μορφή απασχόλησης (μερική), η ασάφεια ή η ευρύτητα των καθηκόντων, το “πνεύμα” που διέπει τις σχέσεις με την εργοδότη και τον τρόπο καθορισμού της εργασίας. Με τον παραπάνω όρο, υπονοείται ότι η υπηρέτρια προσαρμόζεται στις απαιτήσεις, στις ανάγκες και στις οδηγίες της εκάστοτε εργοδοτικής οικογένειας και αποτελεί βοηθητικό χέρι στις καθημερινές οικιακές ασχολίες. Η υπηρέτρια εμφανίζεται ως ένα βοηθητικό χέρι σε θέματα νοικοκυριού λόγω φύλου αλλά και ως ένα βοηθητικό

¹⁵ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2012, σελ. 175-176, 214, 216

χέρι λόγω του ότι δεν αποφασίζει η εργαζόμενη για τίποτα. Η οικιακή βοηθός εδώ ως όρος εργασιακής δραστηριότητας, σχετίζεται από τη μεριά της εργοδότης λιγότερο με το εργασιακό αντικείμενο και περισσότερο με την κοινωνική και οικονομική εξουσία της επάνω στην υπηρέτρια.¹⁶ Με τις οικιακές βοηθούς οι έμφυλες σχέσεις της αγοράς εργασίας, εισέρχονται μέσα στην οικογένεια, εφόσον η εργασία φροντίδας και η οικιακή εργασία γίνονται αμειβόμενη απασχόληση και η οικογένεια γίνεται εργοδότης.¹⁷

¹⁶ Ιορδάνης Ψημμένος, Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ. 133

¹⁷ Μαρία Στρατηγάκη, *Το φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, ό.π., σελ. 187

5. Η παρενόχληση στον χώρο εργασίας

Η παρενόχληση στην εργασία, νοείται ως μια σειρά από ανεπιθύμητες συμπεριφορές που έχουν ως εμπρόθετο στόχο να πλήξουν την προσωπικότητα του εργαζόμενου, όπως και να υποβαθμίσουν το περιβάλλον εργασίας του, εκβάλλοντας σε ιδιαίτερα σοβαρές επενέργειες αναφορικά με τις συνθήκες υγείας, ασφάλειας και ευεξίας στον εργασιακό χώρο. Οι συμπεριφορές αυτές έχουν καταχρηστικό χαρακτήρα, δημιουργώντας έτσι ένα πλαίσιο εκφοβισμού και απειλών που διευκολύνουν την εκδήλωση εχθρικών ενεργειών. Οι ενέργειες αυτές, αποκτούν τα τελευταία χρόνια ολοένα και μεγαλύτερη συχνότητα, επηρεάζοντας αρνητικά τον εργασιακό βίο των εργαζομένων και επιφέροντας συγκεκριμένα υλικά και κοινωνικά προσδιορισμένα αποτελέσματα. Η παρενόχληση δε συγκροτεί απλώς μια διαδικασία προσβολής της προσωπικότητας και της αξίας του ατόμου. Ούτε είναι ένα σημαντικό κοινωνικό φαινόμενο, επειδή έχει επιπτώσεις στην υγεία και την ευημερία των εργαζομένων, καθώς και στη λειτουργία του χώρου εργασίας, αλλά αποτελεί έναν σημασιολογικά φορτισμένο μηχανισμό παραγωγής και ενορχήστρωσης της ανισότητας, ένα εκ των έσω σύστημα ταξινόμησης και τεχνικών υποταγής, διακρίσεων και κοινωνικής ασυμμετρίας στο πλαίσιο ενός ιδεοτυπικά κατασκευασμένου ορθολογισμού.¹⁸

Η παρενόχληση, αποτελεί ένα αποτελεσματικό εργαλείο εξασφάλισης της συναίνεσης και του κοινωνικού ελέγχου στο χώρο εργασίας κατά τη διαδικασία της πραγματοποίησής της. Είναι συστατικό στοιχείο των κοινωνικών σχέσεων κατά την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Σύμφωνα με τον Burawoy, η παραγωγή αυτών των στοιχείων δε συνίσταται μόνο στην παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων, αλλά και στην παραγωγή της εμπειρίας αυτών των σχέσεων. Συνεπώς, η παρενόχληση είναι μέρος αυτής της εμπειρίας, που διασφαλίζει την

¹⁸ Μάνος Σπυριδάκης, *Εξουσία και Παρενόχληση στην Εργασία*, Διόνικος, Αθήνα, 2009,σελ. 13-14

απόσπαση της συναίνεσης και εκβάλλει όσο και συμβάλλει στη δημιουργία αρνητικού και εκφοβιστικού εργασιακού κλίματος και περιβάλλοντος. Η παρενόχληση, λειτουργεί ως μεταφορά της συναίνεσης που την μετατρέπει σε καθήκον και ενσαρκώνει τον σκελετό της γραφειοκρατικής δομής του οργανισμού, καθώς παράλληλα εμφανίζει τον μηχανισμό επιβολής εξουσίας ως δεδομένο και απaráλλακτο, μορφοποιώντας σε καθημερινή βάση τη δυναμική και άνιση διαδικασία ρύθμισης της κοινωνικής ευταξίας.¹⁹

Η παρενόχληση, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς, ότι αποτελεί ένα ζήτημα “πολυτελείας” σε χαλεπούς καιρούς, τη στιγμή που η ανεργία τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο διογκώνεται. Σε ένα διεθνές περιβάλλον, ωστόσο, όπου η οικονομία παγκοσμιοποιείται και ο ανταγωνισμός για την κατάκτηση μεγαλύτερων κερδών στις αγορές οξύνεται ολοένα και περισσότερο, η διερεύνηση της παρενόχλησης παρέχει τη δυνατότητα να αναφανούν οι πιεστικές συνθήκες που υφίστανται οι εργαζόμενοι στους εργασιακούς χώρους αφενός και αφετέρου να αναδειχθούν πλευρές των σύγχρονων εξελίξεων στις εργασιακές σχέσεις.²⁰

Τις τελευταίες δεκαετίες, το ζήτημα της παρενόχλησης στο χώρο εργασίας εντάσσεται ολοένα και περισσότερο στην ημερήσια διάταξη της κοινωνικής έρευνας και των συνδικαλιστικών οργανώσεων, καθώς και στο λεξιλόγιο των εργαζομένων, ως αποτέλεσμα της βιωμένης εμπειρίας τους. Η έμφαση πλέον δεν αποδίδεται αποκλειστικά σε διακριτές και καταφανείς μορφές καταπάτησης της αρχής της ισότιμης μεταχείρισης, όπως π.χ. η σωματική βία, αλλά και σε εκείνα τα περιστατικά, σύμφωνα με τα οποία οι εργαζόμενοι από τη μία υφίστανται κακομεταχείριση, bullying και επιθετικότητα κατά την εργασία τους και τα οποία, άμεσα ή έμμεσα, εκβάλλουν σε αρνητικές επιπτώσεις αναφορικά με την υγεία, την ασφάλεια και την ευημερία τους, από την άλλη όμως η διαδικασία μορφοποίησής τους καθώς και οι επενέργειες που αυτά έχουν, δεν είναι τόσο ορατές. Σύμφωνα με το άρθρο 3 της Οδηγίας 2000/78/EK του Συμβουλίου της 27^{ης} Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και εργασία, η παρενόχληση νοείται ως διάκριση κατά την έννοια της παραγράφου 1

¹⁹ Στο ίδιο, σελ.14-15

²⁰ Στο ίδιο, σελ.24-25

εφόσον σημειώνεται ανεπιθύμητη συμπεριφορά που συνδέεται με έναν από τους λόγους του άρθρου 1 με σκοπό ή αποτέλεσμα την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός προσώπου και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφορικά με την έννοια της παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, αποφαινεται ότι αυτή μπορεί να εκδηλωθεί μέσα από διάφορες διαστάσεις ως αρνητική συμπεριφορά ή πράξη στις σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από επιθετικότητα, ορισμένες φορές επαναλαμβανόμενη και άλλες αναπάντεχη, η οποία έχει καταστροφικές συνέπειες στην ασφάλεια, υγεία και την ευημερία των εργαζομένων. Η παρενόχληση στο χώρο εργασίας δεν αποτελεί ένα περιθωριακό πρόβλημα αλλά ένα φαινόμενο, το οποίο είναι απαραίτητο να διερευνηθεί καθώς και να αντιμετωπισθεί.²¹

Η έννοια της παρενόχλησης στο χώρο εργασίας θεωρείται ότι είναι σχετικά δύσκολο να προσδιοριστεί. Τοποθετείται σε μια πληθώρα συμπεριφορών, οι οποίες δεν εντοπίζονται εύκολα εμπειρικά, μιας και δεν είναι πάντα ορατές, όπως τα εργατικά ατυχήματα, έχουν ωστόσο, συγκεκριμένες επενέργειες στην υγεία, ακριβώς όπως και αυτά (ατυχήματα). Σαν κοινωνικό φαινόμενο περιλαμβάνει, περιγράφει και αναφέρεται σε κοινωνικές σχέσεις στο χώρο εργασίας, οι οποίες διακρίνονται από συνθήκες κακομεταχείρισης, bullying και επιθετικότητας. Η δυσχέρεια προσδιορισμού του φαινομένου έγκειται στο γεγονός ότι οι καταστάσεις αυτές διαφέρουν ανάλογα με τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της κάθε χώρας. Η έννοια της παρενόχλησης, θα μπορούσε εν γένει να σημαίνει μια σειρά από ενέργειες, οι οποίες δεν είναι επιθυμητές και οι οποίες συνεπιφέρουν αρνητικές συνέπειες για τον αποδέκτη ή τους αποδέκτες τους. Από την άλλη, η καθημερινή ζωή βρίθει καταστάσεων, ακόμα και εντός του χώρου εργασίας, που ενδεχομένως να δημιουργούν αρνητικές επενέργειες για την προσωπικότητα κάποιου, καθώς και για το εργασιακό περιβάλλον. Δεν συνιστούν, ωστόσο, αυτόματα παρενόχληση, όπως είναι οι συγκρούσεις και οι διαμάχες γύρω από πολιτικά ζητήματα ή υφέρποντες ανταγωνισμούς. Η παρενόχληση παρουσιάζεται να επιμένει να υφίσταται και ως κοινωνικό φαινόμενο και ως διαδικασία στο χώρο εργασίας. Αν

²¹ Στο ίδιο, σελ. 33-35

λάβουμε υπόψη και τη διαμφισβητούμενη ασάφεια που τη χαρακτηρίζει, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι συγκροτεί μια σκοτεινή περιοχή έκφρασης της δυναμικής της κοινωνικής πρακτικής και της κατασκευής του νοήματος, με το οποίο αυτή ενδύεται και κατά συνέπεια κατανοείται. Από την άλλη, η σκοτεινή αυτή περιοχή, λειτουργεί και ως μηχανισμός συγκάλυψης των ένσκοπων, άρρητων και λανθανουσών πλευρών της κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία με τη σειρά της δημιουργεί πολιτισμικά πλαίσια ερμηνείας και πρόσληψης της κοινωνικής πρακτικής.²²

Η παρενόχληση, είναι μια εννοιολογικά δυναμική πρακτική, η οποία υπόκειται συνεχώς σε διαπραγμάτευση μέσα από διαδικασίες αποδοχής, αμφισβήτησης και μεταβολής. Σε αυτό το πλαίσιο, το περί ου ο λόγος φαινόμενο αφορά κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες εντάσσονται σε θεσμοθετημένα συμπεριέχοντα κοινωνικής δράσης και οι οποίες δεν έχουν αμφίδρομο αλλά μονόδρομο χαρακτήρα. Η παρενόχληση αφορά ένα κατασκευασμένο μηχανισμό ελέγχου εντός του οποίου τα ενεργά υποκείμενα ενεργούν και αντενεργούν από την ιεραρχημένη θέση στην οποία βρίσκονται. Η παρενόχληση συνιστά πρόβλημα και μάλιστα κοινωνικό, εφόσον τα ενεργά υποκείμενα δεν αντιδρούν παθητικά σε αυτή τη μορφή επιβολής εξουσίας. Η παρενόχληση, είναι δύσκολο να κατανοηθεί, εάν δεν ενταχθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες όπου εγγράφεται και στους πολιτισμικούς όρους που τη φορτίζουν σημασιολογικά. Πρόκειται για μια διαδικασία, κατά την οποία ο εργαζόμενος αντιλαμβάνεται ότι για κάποιο χρονικό διάστημα αποτελεί την απόληξη ένσκοπων ανεπιθύμητων ενεργειών και συμπεριφορών, από κάποιον άλλον ή και άλλους, διαμέσου της καταχρηστικής χρήσης δύναμης, δίχως πάντοτε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την κατάσταση αυτή και, ως εκ τούτου, να υπερασπιστεί τον εαυτό του, με αρνητικές συνέπειες στη σωματική, νοητική, πνευματική, ηθική, ατομική και κοινωνική του υπόσταση. Η παρενόχληση στο χώρο εργασίας, αφορά τη νοηματοδοτούμενη πραγματικότητα μιας σχετικά μακροχρόνιας ανεπιθύμητης συμπεριφοράς, η οποία έχει έναν ψυχοκοινωνικό

²² Στο ίδιο, σελ. 35-37

κλιμακούμενο χαρακτήρα, στοχοποιεί το άτομο και εκβάλλει με αυτό τον τρόπο στο στιγματισμό και τη θυματοποίησή του.²³

Διάφορες διαστάσεις του φαινομένου της παρενόχλησης είναι οι κάτωθι: 1) *Bullying*, (εξατομικευμένη κακομεταχείριση): Αναφέρεται σε αρνητικές συμπεριφορές εκφοβιστικού χαρακτήρα που λαμβάνουν χώρα, εκτός από το χώρο εργασίας, στο σχολείο, τις φυλακές, το σπίτι κ.α. Αυτός που παρενοχλεί ενεργεί από θέση ισχύος ή λόγω χαρακτήρα με σκοπό την άσκηση εξουσίας για την ταπείνωση του αποδέκτη. Ενέχει την έννοια του τσαμπουκά ή του επιτελεστικού “νταηλικιού”. 2) *Harcelement Moral*, (ηθική παρενόχληση): Ο όρος αναφέρεται στην εμπρόθετη ταπείνωση και προσβολή με απώτερο στόχο την αποσταθεροποίηση του αποδέκτη και την υπονόμευση της προσωπικής του ευταξίας και ακεραιότητας, επειδή αυτός καταγγέλλει τις δυσλειτουργίες του συστήματος όπου εντάσσεται. Η διαδικασία αυτή έχει επαναλαμβανόμενο ή συστηματικό χαρακτήρα επιθετικής και αδιόρατης φύσης η οποία δύσκολα εντοπίζεται και εκ των πραγμάτων δύσκολα αποδεικνύεται. 3) *Bossing*, (διευθυντική παρενόχληση): Αναφέρεται σε μεμονωμένα επεισόδια εντός των οργανισμών τα οποία οργανώνονται και εκπορεύονται είτε από τη διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού είτε από τους διευθυντές των τμημάτων. Στοχεύουν σε έναν ή και περισσότερους εργαζόμενους με σκοπό την εξώθησή τους σε παραίτηση. 4) *Mobbing* (μαζικός χλευασμός): Πρόκειται για τον περισσότερο συνηθισμένο όρο, βάσει του οποίου περιγράφεται η έννοια της παρενόχλησης στο χώρο εργασίας. Αναφέρεται σε εχθρικές πράξεις που ασκούνται από ομοιόβαθμους συναδέλφους ή ανώτερους και εκφέρεται μέσα από μια συστηματική επιθετική συμπεριφορά σε βάρος ενός προεπιλεγμένου αποδέκτη. Απώτερος στόχος είναι η αποδυνάμωση της ψυχολογικής άμυνάς του, η διανοητική του υποταγή και κατ’ επέκταση ο εξοστρακισμός του είτε από το *team* είτε από το χώρο εργασίας. 5) Σωματική βία: Πρόκειται για τη χρήση φυσικής δύναμης εναντίον κάποιου άλλου ατόμου ή ομάδας ατόμων, η οποία συνεπιφέρει βλαβερά σωματικά, σεξουαλικά ή ψυχολογικά αποτελέσματα. Περιλαμβάνει μεταξύ άλλων, το δάρσιμο, τις κλωτσιές, το ράπισμα (χαστούκια), τα μαχαιρώματα, τους πυροβολισμούς, τα σπρωξίματα, τα δαγκώματα και τα τσιμπήματα. 6) Ψυχολογική

²³ Στο ίδιο, σελ. 39-40, 43-44

βία: Πρόκειται για τη σκόπιμη χρήση δύναμης, της απειλής χρήσης σωματικής δύναμης συμπεριλαμβανομένης, εναντίον άλλου ατόμου ή ομάδας ατόμων που συνεπιφέρει φυσικές, νοητικές, πνευματικές, ηθικές ή κοινωνικές βλάβες. Περιλαμβάνει τη λεκτική κακομεταχείριση, το bullying, το mobbing, την ηθική παρενόχληση καθώς και πάσης φύσεως απειλές. 7) Σεξουαλική παρενόχληση: Πρόκειται για κατάσταση κατά την οποία εκδηλώνεται οιαδήποτε μορφή προφορικής, μη προφορικής ή σωματικής συμπεριφοράς σεξουαλικού χαρακτήρα, εν γνώσει του ηθικού αυτουργού, κατά την πρόσβαση στην απασχόληση, την εργασία ή την επαγγελματική εκπαίδευση στο χώρο απασχόλησης, εργασίας ή επαγγελματικής εκπαίδευσης, με σκοπό ή αποτέλεσμα που προσβάλλει την αξιοπρέπεια ενός ατόμου ή δημιουργεί εκφοβιστικό, εχθρικό, προσβλητικό, ταπεινωτικό, απειλητικό ή ενοχλητικό περιβάλλον. 8) Ανεπιθύμητες συμπεριφορές, οι οποίες σχετίζονται με το κοινωνικό φύλο, την ηλικία, τη φυλή, τη θρησκεία, τις πεποιθήσεις, την κοινωνική καταγωγή και οι οποίες, όταν εκδηλώνονται στο χώρο εργασίας και την απασχόληση γενικότερα, παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης με σκοπό ή αποτέλεσμα που προσβάλλει την αξιοπρέπεια ενός ατόμου, δημιουργώντας εκφοβιστικό, εχθρικό, προσβλητικό, ταπεινωτικό, απειλητικό ή ενοχλητικό περιβάλλον.²⁴

Ο Brodsky, όρισε την έννοια της παρενόχλησης ως εμπεριέχουσα όλες εκείνες τις ενέργειες που με μια επαναληπτική και εμμένουσα συχνότητα στοχεύουν στην κακομεταχείριση, την υποβάθμιση και τη ματαίωση των προσδοκιών ενός ατόμου, καθώς και ένα σύνολο πράξεων που με συνδυασμό με τις προαναφερθείσες πρακτικές προκαλούν δυνητικά τον εκφοβισμό, τον τρόμο και τη δυσφορία του αποδέκτη.²⁵ Η Hirigoyen, με τον όρο “παρενόχληση” στο χώρο εργασίας αντιλαμβάνεται κάθε καταχρηστική συμπεριφορά που εκδηλώνεται με λόγια, πράξεις, γραπτά μηνύματα και μπορεί να ζημιώσει την προσωπικότητα, την αξιοπρέπεια ή τη σωματική ή ψυχική ακεραιότητα του ατόμου, όπως επίσης να θέσει σε κίνδυνο την εργασία του ή να διαταράξει το εργασιακό κλίμα. Η παρενόχληση (Hirigoyen) έχει ηθικό χαρακτήρα στο μέτρο που ο όρος αναφέρεται

²⁴ Στο ίδιο, σελ. 45-47

²⁵ Στο ίδιο, σελ. 50

σε μια στάση ζωής εν γένει και σε έναν κώδικα συμπεριφοράς που εκθέτει, ταπεινώνει τον εργαζόμενο και δεν τον σέβεται. Σε αυτή τη συνάφεια, η ηθική παρενόχληση σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο από εργασιακό άγχος, διότι αυτό, αν προέρχεται από την πίεση του φόρτου εργασίας, θεωρείται ότι δεν αποτελεί παρενόχληση. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν δηλαδή το στρες βασίζεται σε σκόπιμη ανάθεση υπερβολικά πολλών καθηκόντων, τότε εντοπίζεται μια περίπτωση ηθικής παρενόχλησης, ιδιαίτερα σοβαρής. Σύμφωνα πάντα με την Hirigoyen, η ηθική παρενόχληση διαφέρει από τη διαμάχη ή τον διαπληκτισμό στο μέτρο που οι εμπλεκόμενοι έχουν μια συμμετρικά καθορισμένη σχέση. Η ηθική παρενόχληση ως τέτοια, ενέχει κοινωνική ασυμμετρία όχι μονάχα σε κάθετη μορφή εντός του χώρου εργασίας αλλά και σε οριζόντια, όταν ο ομοιόβαθμος υπάλληλος επιχειρεί να αποκτήσει ψυχολογικό προβάδισμα έναντι του συναδέλφου του. Η ηθική παρενόχληση στο χώρο εργασίας εκκινεί από την εμπρόθετη και σκοπούμενη επιθετική συμπεριφορά, με στόχο την απαξίωση, την προσβολή της αξιοπρέπειας και την ταπείνωση της προσωπικότητας του ατόμου. Δηλαδή, αυτός που παρενοχλεί έχει συνείδηση των ενεργειών του προς τον αποδέκτη. Κατά συνέπεια, η έννοια αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο φαινόμενο και μια ένσκηπη στάση, σταθερά επαναλαμβανόμενης και επιθετικής μορφής, η οποία μπορεί να εκφράζεται σωματικά, λεκτικά και εν γένει συμπεριφορικά με συστηματικό τρόπο και απευθύνεται σε ένα ή περισσότερα άτομα, οριζόντια ή κάθετα στην εργασιακή οργάνωση, τα οποία οδηγούνται σε αθέλητη θυματοποίηση και στιγματισμό.²⁶

Η παρενόχληση, είναι μια αργόσυρτη, τραυματική και υπόρρητη διαδικασία με μη εμφανείς πάντοτε επενέργειες. Η παρενόχληση αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που εκδηλώνεται σε ιεραρχημένες επικράτειες της κοινωνικής αλληλόδρασης, οι οποίες προαπαιτούν υπακοή σε κανόνες και άτυπους κώδικες συμπεριφοράς. Η ποικιλία των όρων που την περιγράφουν δεν έχει να κάνει μονάχα με τη διαφορετική αξιολογική κρίση περί του τι είναι και τι δεν είναι παρενόχληση, πράγμα που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις διαφορετικές κουλτούρες, είτε των ερευνητών είτε του τρόπου αναγνώρισης του φαινομένου, αλλά και με το ότι η ευρύτητα των περιπτώσεων που η συμπεριφορά αυτή εμπεριέχει είναι εξαιρετικά

²⁶ Στο ίδιο, σελ. 57-59

μεγάλη, ιδιαίτερα όταν εξετάζονται από την σκοπιά του αποδέκτη. Θα μπορούσε κατά συνέπεια να καταλήξει κανείς ότι το φαινόμενο δεν είναι κάτι το στατικό και ότι το εύρος της εμβέλειας του είναι απαραίτητο να τεκμηριώνεται με επιπλέον εμπειρικές μελέτες, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη τους, τόσο τις αναπαραστάσεις των εμπλεκομένων όσο και τις πρακτικές τους στα συμφραζόμενα όπου εντάσσονται, στη μικροκοινωνία του εργασιακού χώρου.²⁷

6. Η οικιακή εργασία στην θεωρητική σκέψη

Ο Coser μας λέει ότι η υπηρετικότητα και οι προσωπικές υπηρεσίες είναι αποτέλεσμα της μερικής ανάπτυξης του καπιταλισμού και της νεωτερικότητας στη σύγχρονη κοινωνία. Η Horn υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη της σύγχρονης υπηρετικότητας είναι αναπόσπαστο στοιχείο της σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής διαστρωμάτωσης.²⁸ Οι υπηρετικές μορφές εργασίας, αποτελούν κατάλοιπο όχι μόνο της προνεωτερικής εποχής και της εξέλιξης της αγοράς εργασίας, αλλά ουσιαστικό στοιχείο στην αναπαραγωγή και ανάπτυξη του καπιταλιστικού κοινωνικού συστήματος. Από την καταναγκαστική εργασία, τον εξαναγκασμό σε υπηρετικές δουλειές ως μέρος της ηθικής πρόνοιας και διαπαιδαγώγησης του εργαζόμενου πληθυσμού μέχρι τη βιομηχανία και τη σύγχρονη κοινωνία, το καπιταλιστικό σύστημα όχι μόνο συμβίωνε αλλά και διαμόρφωνε την υπηρετική εργασία.²⁹

Όσον αφορά την κατασκευή και την αναπαραγωγή της υπηρετικής τάξης και των προσωπικών υπηρεσιών, ξεχωρίζουμε τέσσερα ουσιαστικά στοιχεία. Το πρώτο αφορά έναν διεθνικό ή παγκοσμιοποιημένο καταμερισμό εργασίας. Αυτός ο καταμερισμός, ο οποίος είναι αποτέλεσμα πολλών παραμέτρων, στηρίζεται στη διαμόρφωση ενός ευέλικτου, χαμηλού κύρους εργατικού δυναμικού και αγορών προσωπικών υπηρεσιών. Αυτό συμβαίνει για την κάλυψη των νέων λειτουργικών απαιτήσεων και προκλήσεων που δημιουργούνται, τόσο σε θέματα κέρδους και διοίκησης της εργασίας, όσο και σε θέματα που αφορούν τις άμεσες ή έμμεσες

²⁷ Στο ίδιο, σελ. 80, 85

²⁸ Ιορδάνης Ψημμένος, *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*, ό.π., σελ 21-22

²⁹ Στο ίδιο, σελ. 26

οικονομικές και πολιτισμικές ανάγκες του εργαζόμενου πληθυσμού. Το δεύτερο στοιχείο αφορά την εμπορευματοποίηση της υπηρετικότητας. Αυτή η εμπορευματοποίηση είναι αποτέλεσμα, αφενός της ανάπτυξης συγκεκριμένων κοινωνικοτεχνικών συστημάτων οργάνωσης της εργασίας και της απασχόλησης, τα οποία στηρίζονται για την ανάπτυξη της βιομηχανίας σε πατρωνία και σε πατριαρχικές, ιμπεριαλιστικές δομές και ανάλογες εργασιακές κουλτούρες. Αυτά τα συστήματα εργασίας προωθούν και ενδυναμώνουν, τόσο τη διάσπαση και υποβάθμιση ή γκετοποίηση του εργατικού δυναμικού στο χώρο παραγωγής, όσο και τη διαμόρφωση διαφορετικών κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, όπως είναι η ιθαγένεια, οι συμβάσεις εργασίας και οι ασφαλιστικές παροχές. Το τρίτο στοιχείο καταδεικνύει τον κεντρικό ρόλο του καπιταλιστικού κράτους τόσο στη διαμόρφωση της αγοράς εργασίας γενικότερα, όσο και στη κατασκευή ενός υπηρετικού εργατικού δυναμικού. Το τέταρτο στοιχείο, εστιάζει στις διαδικασίες εσωτερίκευσης και νομιμοποίησης της υπηρετικότητας. Η υπηρετικότητα αποκτά προσωπική και ψυχολογική διάσταση και παρουσιάζεται ως μέρος συναισθηματικών δεσμών, συνηθειών και κοινωνικών δράσεων που δεν έρχονται σε ρήξη με την εκμετάλλευση αλλά, τουναντίον, την επιβεβαιώνουν. Τα παραπάνω είναι αποτέλεσμα της σταδιακής εξομοίωσης των προσωπικών υπηρεσιών με φυσικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, και της ενσωμάτωσης των εργαζομένων σε υπηρετικούς ρόλους και πρότυπα ζωής.³⁰

6.1 Το καινούργιο αστικό τοπίο και τα κοινωνικά δίκτυα

Οι γυναίκες –εσωτερικές μετανάστριες και μετανάστριες που προέρχονται από το εξωτερικό- κατέληξαν σε διάφορες κεντρικές γειτονιές της Αθήνας, όπως η Κυψέλη, και προσπάθησαν να ξεκινήσουν μια καινούργια ζωή σε ένα άγνωστο αστικό τοπίο, και κάτω από μια μεταναστευτική πολιτική που συμβάλλει στον αποκλεισμό παρά την ένταξή τους. Κυνηγημένες από τη φτώχεια και την εξαθλίωση, επιδίδονται σε ένα δύσκολο αγώνα για την επιβίωση των ίδιων και των οικογενειών τους. Οι γυναίκες που προέρχονται από τα Βαλκάνια και κυρίως από

³⁰ Στο ίδιο, σελ. 27-29

την Αλβανία, μεταναστεύουν από τις αρχές της δεκαετίας του '90 με τις οικογένειές τους και έχουν ένα κεντρικό ρόλο στη διαδικασία στέγασης, αρχικά της δικής τους οικογένειας και στη συνέχεια των οικογενειών του ευρύτερου οικογενειακού κύκλου. Η δουλειά της οικιακής βοηθού δεν είναι μόνο άτυπη, αλλά και ασταθής σε εβδομαδιαία και μακροχρόνια βάση. Πολλές δεν έχουν εξασφαλίσει τη δουλειά/μεροκάματο για κάθε μέρα της εβδομάδας ή του μήνα. Δεν δουλεύουν/πληρώνονται τις μέρες που οι εργοδότες τους φεύγουν διακοπές, ενώ υπάρχουν φορές που περιμένουν μέρες για ένα τηλέφωνο τους ώστε να προγραμματίσουν τους χρόνους δουλειάς τους, μια ευελιξία που διευκολύνει τις εργοδότες τους, αλλά για τις ίδιες μοιάζει με εφιάλτη. Πηγές πληροφόρησης για να βρουν δουλειά αποτελούν κυρίως τα τοπικά συγγενικά ή φιλικά δίκτυα αλληλοβοήθειας (συγγενείς, φίλοι) και σπανιότερα τα γραφεία ευρέσεως εργασίας. Καμιά φορά οι πηγές αυτές δεν αρκούν για να καλύψουν τη ζήτηση. Έτσι, δεν είναι λίγες οι φορές που το ρόλο του μεσάζοντα τον αναλαμβάνει ο φαρμακοποιός, ο σπιτονοικοκύρης, ο μπακάλης και, ενίοτε, γνωστές που τις συναντούν στη γειτονιά. Με αφορμή το "ταξίδι για τη δουλειά", οι μετανάστριες μετακινούνται σε διαφορετικά σημεία της Αθήνας, εκεί όπου βρίσκονται τα σπίτια των εργοδοτριών τους. Οικειοποιούνται έτσι τον αστικό χώρο, χρησιμοποιούν την πόλη και τη γειτονιά και εδραιώνουν καθημερινές ρουτίνες, πράγματα που συμβάλλουν στο χτίσιμο μιας πιο ανεκτής καθημερινότητας στην πόλη. Εκτός από τα σπίτια που καθαρίζουν, ορισμένες έχουν αναλάβει και την φροντίδα κάποιων ηλικιωμένων, στα σπίτια των οποίων πηγαίνουν αραιά για να κάνουν την καθαριότητα και σε καθημερινή βάση για να φροντίσουν για το φαγητό και την φαρμακευτική τους αγωγή. Οι ηλικιωμένοι αυτοί, συνήθως είναι συγκάτοικοι στην ίδια πολυκατοικία ή απλά γείτονες. Ως οικιακές υπηρεσίες και πολύ περισσότερο ως άτομα που φροντίζουν ηλικιωμένους, οφείλουν να μάθουν πως γίνονται οι δουλειές στο σπίτι κάποιου άλλου και να ακολουθήσουν τους κανόνες και τις ρουτίνες, να προσαρμοστούν στο ωράριο εργασίας των εργοδοτριών τους και στο πρόγραμμα του σχολείου των παιδιών τους. Κάποια στιγμή, χρειάζεται να μάθουν και τις συνήθειες γύρω από το φαγητό και για το τι εννοεί κάθε εργοδότρια όταν ζητάει ένα "καθαρό σπίτι". Μετά τη δουλειά, γυρίζουν σε μια διαφορετική ρουτίνα και προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν για τη φροντίδα του δικού τους νοικοκυριού, καταφεύγουν στη βοήθεια άλλων μελών της

οικογένειας, μια βοήθεια που είναι ακόμα πιο αναγκαία όταν αφορά στη φροντίδα μικρών παιδιών, τις ώρες που εκείνες λείπουν για να φροντίσουν με αμοιβή τα σπίτια των εργοδοτριών τους.³¹

Ο αστικός χώρος αποτελεί ένα δυναμικό κομμάτι των κοινωνικών σχέσεων. Το χωρικό/τοπικό γίνεται αντιληπτό ως δομημένο από την πολλαπλότητα των κοινωνικών σχέσεων που διαπερνούν όλες τις χωρικές κλίμακες, όπου παγκόσμιες και τοπικές διαδικασίες συναρθρώνονται με διαφορετικούς τρόπους σε κάθε μία συγκεκριμένη στιγμή. Τοπικά χαρακτηριστικά, υπογραμμίζουν τη σημασία της διαφοράς σε ένα μικρό πεδίο αναφοράς, εκεί όπου ξετυλίγονται οι ζωές και οι αγώνες των ανθρώπων. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούν πόρους και διαμορφώνονται από αυτούς. Καθορίζουν τους τρόπους με τους οποίους οι γυναίκες εντάσσονται στη δημόσια σφαίρα της εργασίας και στην ιδιωτική σφαίρα των προσωπικών και οικογενειακών σχέσεων. Οι εφήμερες καθημερινές ενασχολήσεις των γυναικών, αν και βιώνονται στην κλίμακα του σώματος, του σπιτιού και της γειτονιάς, διαπλέκονται με ένα σύνολο εθνικών και τοπικών πρακτικών και σχέσεων, που με τη σειρά τους συνδέονται με διαδικασίες ανασυγκρότησης του παγκόσμιου χώρου.³²

Η μετάβαση στο ξένο σπίτι αποτελεί μια τελετή μύησης, όχι στη φιλοξενία, την οικειότητα ή την ενσωμάτωση του νεοεισερχόμενου, αλλά στην οριοθέτηση της διαφοράς και της υποτέλειας. Η χειραγωγή των εργαζομένων στην υπηρετικότητα αποκτά, μετά και την είσοδο στο σπίτι του εργοδότη, συγκεκριμένο κοινωνικό περιεχόμενο. Παράδειγμα αποτελούν η σχέση του σώματος με την εργασία και η διάπλαση τεχνικών που εργαλειοποιούν την υποταγή της εργαζόμενης. Τα χέρια, η ποδιά, η στάση του σώματος και η πειθαρχία βάσει των αξιών και των απαιτήσεων του εργοδότη, αποτελούν μεγάλο κεφάλαιο στην ανάλυση των τρόπων σμίλευσης της υπηρετικότητας. Στην ανάλυση του χώρου του σπιτιού, διατηρείται η κατασκευή της διαφοράς και της υποταγής. Η έλλειψη ουσιαστικά προσωπικού χώρου καθιστά την εργαζόμενη διακρίσιμη, κατώτερη και

³¹ Ρούλη Λυκογιάννη, *Εργασία, πόλη, καθημερινή ζωή. Δύο παραδείγματα από τις καθημερινές πρακτικές των γυναικών στην Αθήνα, στο Εργασία και Κοινωνία*, Χριστίνα Καρακιουλάφη-Μάνος Σπυριδάκης (επιμέλεια), Διόνικος, Αθήνα, 2010, σελ. 251-254

³² Στο ίδιο, σελ. 256

συμβάλλει στην εκμάθηση αυτής της κατωτερότητας. Η τελετή εκπαίδευσης σε αυτή την κατωτερότητα επαναλαμβάνεται μέσα από τακτικούς ελέγχους τιμότητας και φυσικούς όσο και κοινωνικούς περιορισμούς –όπως στο φαγητό και σε άλλες φυσικές ανάγκες, στην επαφή με τον έξω κόσμο, στην ελευθερία μετακινήσεων κλπ-. Η εσωτερίκευση της υπηρετικότητας αποτελεί μια πολύπλοκη πορεία, που ως σύστημα εργασίας έχει κανόνες και εργαλεία. Τα παραπάνω στοχεύουν όχι μόνο στην εργασιακή συναίνεση της εργαζομένης στις απαιτήσεις της οικογένειας αλλά και στη διαμόρφωση μιας εργασιακής αντίληψης για τον εαυτό και την κοινωνία.³³

6.2 Η δύσκολη συμβίωση με τους εργοδότες

Μέσα στα γενικά καθήκοντα, αυτό που συνήθως οι υπηρέτριες αντιμετωπίζουν είναι η προσαρμογή των προσωπικών στοιχείων και συνηθειών της εργαζόμενης στις απαιτήσεις της οικογένειας ή της εργοδότης. Η φροντίδα, ιδίως όταν πρόκειται για εσωτερική εργασία, είναι το αποτέλεσμα μιας επίπονης διαδικασίας.³⁴

Η εικόνα που δημιουργείται για τα κορίτσια/γυναίκες που παρέχουν υπηρετική εργασία παραπέμπει σε ένα εξαρτημένο χαμηλής μόρφωσης, άξεστο και επιρρεπές στην έκκληση ηθών προσωπικό. Έμμισθο, αλλά κακοπληρωμένο, οικιακό προσωπικό με το οποίο ωστόσο, έπρεπε να συνυπάρξει η εργοδοτική, μεσοαστική και μεγαλοαστική τάξη για την εξυπηρέτησή της. Η ανάγκη διατήρησης της κοινωνικής διάκρισης και της εδραίωσης της κοινωνικής απόστασης διαμόρφωσε ξεχωριστά ενδυματολογικά στοιχεία, επέβαλε απομονωμένη κατοίκηση στο υπόγειο ή στη σοφίτα του σπιτιού, ιδιαίτερη γλώσσα και ιδιαίτερο τρόπο επικοινωνίας. Η γενικότερη υποτίμηση των εργαζόμενων ως υπηρετριών, συνδέεται πρόσθετα και με τις προσλήψεις και αναπαραστάσεις του τόπου

³³ Ιορδάνης Ψημμένος, *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*, ό.π., σελ. 68-69

³⁴ Ιορδάνης Ψημμένος, Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ. 138

εκκίνησής τους. Η ελληνική ύπαιθρος, το χωριό, νοείται από τη μεσοαστική τάξη ως ένας τόπος απαξιωμένος και μη πολιτισμένος. Η εργοδοτική οικογένεια μπορεί να εκδηλώνει αισθήματα μεγαλοψυχίας και προστασίας, να κατοχυρώνει επίσης μέσω της εργασίας των άλλων γυναικών το κοινωνικό γόητρο της οικογένειας, πρωτίστως της οικοδέσποινας, αλλά και να αντιμετωπίζει την εργαζόμενη οικιακή υπηρέτρια ως αμόρφωτο, άξεστο και επιρρεπές στην έκκληση ηθών, έμμισθο προσωπικό. Οι γυναίκες που εργάστηκαν ως οικιακές υπηρέτριες, εξωτερικεύουν στις μετέπειτα αφηγήσεις τους ένα αίσθημα κατωτερότητας, ντροπής και εσωτερικευμένης γύμνιας, που πηγάζει περισσότερο μέσω του αισθήματος απόρριψης από την οικογένεια. Άλλωστε, οι περισσότερες από αυτές, ποτέ δεν κατανόησαν την επιλογή της οικογένειάς τους να φύγουν από το σπίτι τους. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, τα αισθήματα που δημιουργούνται στις νεαρές κοπέλες που εγκατέλειπαν την πατρογονική εστία, ήταν αισθήματα αποξένωσης και απόρριψης, θυματοποίησης όχι τόσο εξαιτίας μιας ζωής καταπιεσμένης και σκληρής, αλλά εξαιτίας της απόρριψης της οικογένειας. Στην περίπτωση της εσωτερικής οικιακής βοηθού που προσλαμβάνεται σε μικρή ηλικία, διαδικασία η οποία προσομοιάζει με υιοθεσία ενός παιδιού επιφορτισμένου όμως με εργασιακές υποχρεώσεις, εκτός από την έννοια της θυματοποίησης συμπεριλαμβάνει τις έννοιες της απόρριψης και της προσαρμογής. Ο πρόωρος απογαλακτισμός, η πρόωρη απώλεια της παιδικότητας, δημιουργεί αισθήματα απόρριψης από τη φυσική οικογένεια αλλά και ενοχές στα υπόλοιπα μέλη της. Εκτός των άλλων, θεωρούν ότι αυτή η εργασία δεν παράγει έργο που να είναι πολιτισμικά και κοινωνικά αξιολογήσιμο και δεν παρέχει πολιτισμική αξιολόγηση των κοινωνικών προσώπων, όπως συμβαίνει με άλλες χειροτεχνικές εργασίες, όπως είναι αυτό της κεντήστρας, της υφάντριας, της μοδίστρας κ.α, γιατί αν και χαρακτηρίζονται τεχνίτριες, το έργο τους μπορεί να εκτιμηθεί ως έργο τέχνης. Αυτή η θέση δημιουργεί μια αίσθηση πολιτισμικής υστέρησης, που ενισχύεται από το γεγονός ότι ως κάτοχοι του πολιτισμικού κεφαλαίου αναγνωρίζονται οι εργοδότες τους. Παράλληλα, η αξιολόγηση αυτής της μορφής γυναικείας εργασίας ως χαμηλού κύρους και άτυπης συνδέεται εκτός των άλλων, με την ιδεολογία της οικιακότητας και του ιδιωτικού, εξαιτίας της χαμηλής αμοιβής, των άσχημων εργασιακών

συνθηκών και της έλλειψης κάθε προοπτικής για βελτίωση ή συσώρευση κάποιας γνώσης, τεχνικής, εξειδικευμένης ή ακόμη και πολιτισμικής.³⁵

7. Η οικιακή εργάτρια/υπηρεσία

Οι οικιακές εργάτριες, υπήρξαν γυναίκες που ταξίδευαν από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας, κυρίως από τα νησιά προς την Αθήνα, για να εργαστούν εσώκλειστες σε αστικές οικογένειες. Είναι σώματα σε κίνηση, που διασχίζουν γη και θάλασσα, ακολουθούν τις διαδρομές της μετανάστευσης και ανταποκρίνονται σε οικονομικές ανάγκες στη βάση αποφάσεων που παίρνονται ατομικά και συλλογικά. Τα σώματα αυτά είναι πάνω από όλα άτομα, και ως τέτοια πρέπει να θεωρηθούν ενσώματα υποκείμενα, δηλαδή σώματα με την ικανότητα της υποκειμενικότητας με πολλαπλούς τρόπους, καθώς σκέφτονται, φαντάζονται και αισθάνονται. Αλλά επίσης αποτελούν συλλογικό σώμα, το σώμα της οικιακής εργάτριας που κατέχει μεγάλη σημασία στο κοινωνικό φαντασιακό και γίνεται σημαίνον των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών σχέσεων ανάμεσα στις τάξεις αλλά και των έμφυλων σχέσεων. Οι σχέσεις αυτές λαμβάνουν χώρα όχι μόνο σε έναν χώρο μεταξύ ανδρών και γυναικών αλλά και μεταξύ γυναικών, και επομένως, αποτελούν τη βάση για τη συγκρότηση της έμφυλης ταυτότητας, διεστραμμένης μερικές φορές, που φέρνει μαζί εργοδότες και οικιακές εργάτριες.³⁶

Η οικιακή εργάτρια έγινε το σύμβολο του μετασχηματισμού της ελληνικότητας. Συνδεόταν με την άνοδο της υλιστικής κουλτούρας – μια νέα μορφή κατανάλωσης που ήταν προσανατολισμένη προς αγαθά και προϊόντα- και την εισαγωγή νέων συνηθειών που απειλούσαν να εξαλείψουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Η μορφή της οικιακής εργάτριας ενσωμάτωνε τον ιστορικό χρόνο και εξυπηρετούσε την εγγραφή του παρελθόντος στο παρόν, καθώς τα κορίτσια από αγροτικές

³⁵ Κωνσταντίνα Μπάδα-Έφη Αργυρίου, *Η κοινωνία και ο πολιτισμός της “υποτιμημένης” εργασίας*, στο *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*, Ιορδάνης Ψημμένος (επιμέλεια), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σελ. 101, 103-105

³⁶ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 17

οικογένειες αντιπροσώπευαν το συμπυκνωμένο και παγωμένο παρελθόν που απειλούνταν από το μετασχηματισμό τους σε οικιακές εργάτριες στην πόλη. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, η πλειονότητα των εργαζόμενων γυναικών στην Ελλάδα, ήταν επιφορτισμένη, σχεδόν αποκλειστικά με την οικιακή εργασία και τις υπηρεσίες φροντίδας.³⁷

7.1 Ο θεσμός της “ψυχοκόρης”

Σταδιακά, ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου, αλλά με μεγαλύτερη ένταση στην μεταπολεμική περίοδο, δημιουργήθηκε μια αγορά εργασίας που τροφοδοτούσε με φτηνό ή δωρεάν εργατικό δυναμικό εκείνα τα νοικοκυριά που δεν είχαν προηγουμένως τη δυνατότητα να προσλάβουν οικιακό προσωπικό, ενώ ταυτόχρονα κάποια νοικοκυριά απέκτησαν τη δυνατότητα να αυξήσουν τον αριθμό του προσωπικού τους. Αυτό το εργατικό δυναμικό δεν εμφανιζόταν στις απογραφές, καθώς αυτές δεν περιλάμβαναν παιδιά κάτω των δέκα ετών. Επιπλέον, η εργασία που πρόσφεραν πολλά παιδιά κρυβόταν κάτω από την κατηγορία της ψυχοκόρης, μια εκτεταμένη πρακτική που απέκρυπτε παιδική εργασία και εκμετάλλευση. Παρόλο που οι οικιακές εργάτριες είχαν αποκλειστεί από τις νομοθετικές ρυθμίσεις που απαγόρευαν την εργασία για τα παιδιά κάτω των 14 ετών, η ιδέα ότι τα παιδιά δεν θα έπρεπε να εργάζονται, ξεκίνησε σταδιακά να εδραιώνεται στην κοινωνική συνείδηση. Ωστόσο, η παιδική εργασία δεν ήταν μόνο το μέσο για πολιτικές διεκδικήσεις. Αποτελούσε μέτρο στάθμισης της διαμάχης μεταξύ πολιτικών και ομάδων στην κοινωνία που οδήγησαν στην κατασκευή της έμμισθης οικιακής εργασίας ως διαφορετικής μορφής απασχόλησης καθώς και των συνθηκών στις οποίες τα παιδιά ζούσαν στο σπίτι των εργοδοτών. Οι οικιακές εργάτριες αντιστέκονταν στις προσπάθειες των εργοδοτριών να τις υπαγάγουν στις οικογένειές τους, παγιώνοντας την άποψη ότι ήταν σαν μέλη της οικογένειας, επιλέγοντας την μισθωτή εργασία, είτε επινοώντας τακτικές όπως η μίμηση, η κριτική, η υπομονή, η διαπραγμάτευση, η επινοητικότητα. Είχαν συνείδηση του χαμηλού κύρους της εργασίας τους αλλά πάλευαν για μια αξιοπρεπή θέση στην

³⁷ Μαρία Παραδείση, *Φύλο, μετανάστευση και κινηματογράφος (1990-2008)*, στο Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα, Αλεξάνδρα Ζαββού, Νέλλη Καμπούρη, Μαρία Στρατηγάκη (επιμέλεια), Νήσος, Αθήνα, 2013, σελ. 57

σχέση τους με τις εργοδότες προσπαθώντας να έχουν αυτονομία και τον έλεγχο της εργασιακής διαδικασίας. Επιπροσθέτως, προσπαθούσαν να αντισταθούν στην προσπάθεια των εργοδοτριών να τις καταστήσουν αόρατες και να τις μεταβάλλουν σε αντικείμενα –μια κοινή εμπειρία στις πρώτες δουλειές τους- επιλέγοντας εργοδότες που επιδείκνυαν ανθρώπινη συμπεριφορά, τις αναγνώριζαν ως πρόσωπα και τις μεταχειρίζονταν με αξιοπρέπεια. Η εργασία αποτελούσε οικογενειακή στρατηγική και για τις προσφυγικές και για τις αγροτικές κοινότητες και η πρόσβαση στην αγορά εργασίας εξαρτιόταν από την τοπική οικονομία, το σύστημα της αγροτικής παραγωγής και τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας.³⁸

7.2 Η απομάκρυνση από την οικογενειακή εστία

Η είσοδος στην οικιακή εργασία που συνοδεύεται από την πλήρη απομάκρυνση από την οικογένεια και την οικογενειακή εστία, αποτελούσε για τις γυναίκες που την βίωναν μια οριακή εμπειρία. Πως λοιπόν ερμηνεύεται η απουσία κάθε αντίδρασης και συναισθημάτων αναφορικά με την απόφαση των γονιών και η παθητική αποδοχή αυτής της απόφασης; Η οικογένεια αποτελούσε οικονομική μονάδα που για την επιβίωσή της ήταν απαραίτητη η οικονομική συνεισφορά όλων των μελών. Όμως δεν είχαν όλα τα μέλη πρόσβαση στην διαδικασία των αποφάσεων ούτε λόγο στην διαχείριση των εισοδημάτων, αλλά είχαν συνείδηση του οικονομικού τους ρόλου στην οικογένεια και της οικονομικής λειτουργίας του νοικοκυριού. Τα παιδιά έβγαιναν στην αγορά εργασίας με απόφαση των γονιών τους οι οποίοι είχαν απόλυτη εξουσία ως προς την επιλογή του επαγγέλματος, τη χρονική στιγμή που θα γινόταν αυτό αλλά και πάνω στα εισοδήματά τους. Η διαχείριση γινόταν από τους γονείς και τα εισοδήματα χρησιμοποιούνταν για να καλύψουν τις ανάγκες της οικογένειας. Αυτές οι ανάγκες ήταν ιεραρχημένες ως προς το φύλο αλλά και την ηλικία των μελών. Τα παιδιά δεν αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως άτομα αλλά ως μέρη του οικονομικού μηχανισμού της οικογένειας. Η οικιακή εργασία δεν αφορούσε απλώς την εργατική δύναμη που οι γονείς ή οι ίδιες οι εργαζόμενες πουλάνε στους εργοδότες αλλά ολόκληρος ο εαυτός γίνεται

³⁸ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 32-33, 40, 44

εμπόρευμα και τίθεται στην υπηρεσία των εργοδοτών. Η κυριότητα του ατόμου πάνω στον εαυτό του εδώ καταστρατηγείται.³⁹ Άλλωστε, ο μισθός της οικιακής εργάτριας δεν αντιπροσωπεύει το αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης ή διεργασιών για το τι πιστεύει η ίδια η εργάτρια ότι είναι η “δίκαια” αμοιβή της για τις προσωπικές-υπηρετικές ή ιδιαίτερες νοσηλευτικές υπηρεσίες που προσφέρει.⁴⁰

Η πατριαρχία είναι όψη της ίδιας της ιδεολογίας που διακρίνει τα φύλα, και θεωρεί ότι η υποτέλεια των γυναικών είναι εγγεγραμμένη στο ίδιο το γεγονός της διαφοροποίησης. Είναι εγγεγραμμένη (πατριαρχία) σε όλες τις όψεις της ζωής, επειδή είναι εγκατεστημένη στην ίδια την εννοιολόγηση του φύλου, στην πολιτική μιας ανδρόγυνης κοινωνίας.⁴¹ Η πατριαρχία είναι ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων με υλική βάση, και συναντιούνται όπου υπάρχουν σχέσεις ιεραρχίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στους άνδρες, σχέσεις που τους επιτρέπουν στη συνέχεια να κυριαρχήσουν πάνω στις γυναίκες. Η υλική βάση της πατριαρχίας είναι ο έλεγχος της εργατικής δύναμης των γυναικών από τους άνδρες. Τα κομβικά στοιχεία της πατριαρχίας, είναι η ανατροφή των παιδιών από τις γυναίκες και η οικιακή εργασία τους. Η απασχόληση των γυναικών με άνισους όρους, έχει σαν αποτέλεσμα την εμπορευματοποίηση πολλών υπηρεσιών φροντίδας και οικιακής εργασίας, διατηρώντας όμως μεγάλο μέρος της μη αμειβόμενης εργασίας αναπαραγωγής μέσα στην οικογένεια. Με την πατριαρχική οικογένεια, η διοίκηση του νοικοκυριού έχασε τον δημόσιο χαρακτήρα της. Έγινε ιδιωτική υπηρεσία. Η γυναίκα παραμερισμένη από τη συμμετοχή της στην κοινωνική παραγωγή, έγινε η πρώτη υπηρέτρια.⁴²

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 343, 347

⁴⁰ Ιορδάνης Ψημμένος-Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ. 214-215

⁴¹ Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, *Εισαγωγή, Από τη σκοπιά του φύλου, Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας, στο Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης (επιμέλεια), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σελ. 16-17

⁴² Μαρία Στρατηγάκη, *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, ό.π., σελ. 28-29, 57

Τα κορίτσια αποτελούσαν ένα επιπλέον βάρος για την οικογένεια, καθώς ο πατέρας είχε την νομική υποχρέωση να παρέχει προίκα. Οι γυναίκες, μέσα από την εργασία τους, και στην περίπτωση που οι γονείς δεν τους στερούσαν τα εισοδήματά τους, συνεισέφεραν χρηματικά στην δημιουργία του καινούργιου νοικοκυριού. Μολαταύτα, η γέννηση ενός κοριτσιού θεωρείτο καταστροφή για την οικογένεια και η υποτέλεια των γυναικών στην οικογένεια νομιμοποιούνταν μέσω του υποτιθέμενου οικονομικού βάρους που αποτελούσαν. Η οικιακή εργασία με τη μορφή της άτυπης υιοθεσίας, αποτελούσε μια συμφωνία στην οποία ελλόχευε πάντοτε η αθέτηση της από την πλευρά των εργοδοτών. Όσο και αν οι γονείς επωφελούνταν από την άτυπη υιοθεσία του κοριτσιού, οι εργοδότες ήταν πάντοτε σε θέση ισχύος, όσον αφορά την συμφωνία. Όταν η οικονομική ή πολιτική συγκυρία έβλαπτε τα συμφέροντά τους και η σχέση απέβαινε εις βάρος τους, οι εργοδότες αθετούσαν τη συμφωνία. Ο πόλεμος αποτελούσε μια συγκυρία που επιδείνωνε δραματικά τις οικονομικές δυσκολίες των φτωχών αγροτικών στρωμάτων και του εργατικού πληθυσμού των πόλεων. Αυτά τα στρώματα που βρίσκονταν στο όριο της επιβίωσης ήταν ιδιαίτερα ευάλωτα στις οικονομικές κρίσεις.⁴³

7.3 Το ζήτημα της αμοιβής

Σύμφωνα με την Yeandle, ανάμεσα στους δύο παγκοσμίους πολέμους οι γυναίκες αντιμετωπίζονται, ως ένας εφεδρικός στρατός εξυπηρέτησης κυρίως της νέο-ανερχόμενης μεσαίας τάξης σε υπηρεσίες προσωπικών και οικιακών αναγκών.⁴⁴ Μια πάγια πρακτική των εργοδοτών, ήταν να απολύουν το υπηρετικό προσωπικό αλλά και να αθετούν την υπόσχεση της υιοθεσίας στέλνοντας πίσω στους γονείς, τα κατά τα άλλα “υιοθετημένα” παιδιά. Η αθέτηση της συμφωνίας όταν θίγονταν τα συμφέροντα των εργοδοτών, αποκαλύπτει ότι ο θεσμός της ψυχοκόρης αποτελούσε κατά βάση μια οικονομική στρατηγική στην οποία η συναισθηματική επένδυση και δυναμική της σχέσης ήταν μια παράμετρος του οικονομικού

⁴³ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 347-348

⁴⁴ Ιορδάνης Ψημμένος-Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ. 44

υπολογισμού που αποσκοπούσε στην αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση των αναγκών των εργοδοτών. Η πολυπλοκότητα της σχέσης “εργοδότης-οικιακής εργάτριας” και οι συναισθηματικές δυναμικές αποκαλύπτονται όταν τα παιδιά βρίσκονται αιχμάλωτα σε μια κατάσταση που τα όρια τα οποία έχουν συσκοτιστεί επανεγκαθίστανται με βίαιο τρόπο.⁴⁵ Οι γυναίκες οικιακές υπηρέτριες, αναγκάζονται να ασκούν μια υποτιμημένη “γυναικεία” οικιακή εργασία και να φροντίζουν συνήθως άρρωστα και ηλικιωμένα άτομα. Η οικιακή τους εργασία πρέπει να διεκπεραιώνεται με επιμέλεια –αν όχι και με χαμόγελο-, παρά τα εξαντλητικά ωράρια και τα φτωχικά καταλύματα στα οποία διαμένουν (υπηρέτριες).⁴⁶

Μια δουλειά με χαμηλές αμοιβές και συχνά χωρίς ασφάλιση, υποχρεώνει την υπηρέτρια να δουλεύει μέρα-νύχτα, αφού το ωράριό της εξαρτάται από τις ανάγκες του ανθρώπου που –συνήθως- φροντίζει και συνεπώς, κάθε φορά την κρατά “δεμένη” σε έναν συγκεκριμένο τόπο, στη γειτονιά και την πόλη. Εκεί όπου κάθε φορά συγκροτεί την καθημερινότητά της, προσπαθώντας να συμβιβάσει τα συγκεκριμένα χωροκοινωνικά δεδομένα με τις δικές της ανάγκες και επιθυμίες, οι οποίες σχεδόν πάντα ταυτίζονται με τις ανάγκες και τις επιθυμίες των άλλων μελών της οικογένειας με την οποία διαβιώνει.⁴⁷

7.4 Ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας της οικιακής εργασίας

Η οικιακή εργάτρια, για να μπορέσει να διατηρήσει την παραμονή της και κατ’ επέκταση την απασχόλησή της στην “νέα” της οικογένεια, πρέπει να μάθει ανάλογους τρόπους, να χειραγωγείται σε αξίες και να αναπτύσσει συμπεριφορές προκειμένου να εξασφαλίσει τη συνέχεια της ζωής. Μαθαίνει τι να ζητά, τι να

⁴⁵ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 349

⁴⁶ Μαρία Παραδείση, *Φύλο, μετανάστευση και κινηματογράφος (1990-2008)*, στο Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα, ό.π., σελ. 60, 68

⁴⁷ Ντίνα Βαϊού, Όλγα Λαφαζάνη, Ρούλη Λυκογιάννη, *Πρακτικές συνύπαρξης στις γειτονιές της πόλης, Συναντήσεις στην Κυψέλη*, στο Φύλο, μετανάστευση και διαπολιτισμικότητα, Νήσος, Αθήνα, 2013, σελ.85

αποφεύγει, πως θα εξασφαλίσει την επιβίωσή της και πως θα οριοθετήσει τον εαυτό της απέναντι στην οικογένειά της και στην προσωπική της ιστορία, τι θα αφήσει πίσω, τι θα προσπαθήσει να πετύχει στη ζωή, αλλά και πως θα μπορούσε καλύτερα να προστατεύσει αυτή τη ζωή.⁴⁸

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της οικιακής εργασίας, είναι ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας της, υπό την έννοια ότι ολόκληρος ο χρόνος αλλά και το σώμα και η εργατική δύναμη, του ατόμου που μπαίνει σε αυτή την εργασιακή σχέση είναι στη διάθεση και στην απόλυτη κυριαρχία των εργοδοτών. Η οργάνωση όλων των δραστηριοτήτων, όχι μόνο όσων αφορούν τα καθήκοντα, αλλά επίσης και του ύπνου, του φαγητού και της επικοινωνίας με την ευρύτερη κοινωνία ελέγχονται και οργανώνονται από τους εργοδότες. Τα όρια του χρόνου και του τόπου, καθώς και της εξουσίας που ορίζουν τις διαφορετικές δραστηριότητες του ατόμου και την κοινωνικότητά του, εδώ καταλύονται. Ο εαυτός στη μεταβατική και ρευστή κατάσταση δεν είναι κενός από μνήμες, καθώς η γνώση του παρελθόντος καθορίζει την κατανόηση της εμπειρίας του παρόντος. Η μη αναγνώριση του συγκεκριμένου κοινωνικού χώρου και κατ' επέκταση η γλώσσα που εννοιολογεί αυτές τις εικόνες, εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ της οικιακής εργάτριας και της εργοδότης. Η διαδικασία της μετάβασης κάποιου σε μια άλλη κουλτούρα ως πράξη ελευθερίας καθίσταται εδώ αδύνατη. Μια σειρά τεχνολογιών που εκτείνονται από το σώμα στο μυαλό, χρησιμοποιούνταν για να θέσουν τα όρια και να κρατήσουν την εργαζόμενη στη θέση της. Αυτές οι τεχνολογίες, καθώς χρησιμοποιούνταν τη στιγμή της εισόδου στο σπίτι, διόγκωναν το αίσθημα αποξένωσης και λειτουργούσαν ως εναρκτήρια τελετουργία στη νέα κουλτούρα. Ο απειλητικός τόνος και η ένταση της φωνής δήλωναν ότι οι εργοδότες έχουν τον απόλυτο έλεγχο της επικοινωνίας και αποτελούν την ισχυρή πλευρά της σχέσης. Η πρόκληση του φόβου συντελούσε στην εκμάθηση της θέσης των κοριτσιών στο σπίτι. Η άμεση ανάθεση καθηκόντων συνιστούσε εναρκτήρια τελετουργία και άσκηση υπακοής.

⁴⁸ Ιορδάνης Ψημμένος-Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία, ό.π., σελ. 19-20*

Η ανασύνθεση της πρώτης επαφής με τις εργοδότες, σηματοδοτεί την είσοδο στην οικιακή εργασία ως διαβατήρια τελετή, μετάβαση προς έναν νέο κοινωνικό χώρο και μια νέα ταυτότητα. Η απομάκρυνση από τον κόσμο της οικογενειακής εστίας και τον κοινωνικό χώρο στον οποίο ήταν ενταγμένη αποτέλεσε ισχυρό πλήγμα, καθώς τα κορίτσια δεν μπορούσαν να αναγνωρίσουν τα αντικείμενα και τους χώρους του νέου κόσμου. Η αντιστοιχία μεταξύ του κοινωνικού χώρου και των συμβολικών ιδιοτήτων που είναι ενσωματωμένες σε αυτόν παράγουν συγκεκριμένες διαθέσεις, οι οποίες συγκροτούν το ταξικό *habitus*. Η ασύμμετρη σχέση με τα υλικά αγαθά αλλά και με τις συμβολικές ιδιότητες και διαθέσεις που είναι προσδεμένες σε αυτά, συγκροτούν την κατωτερότητα. Το αίσθημα της κατωτερότητας και της μειονεξίας δημιουργείται όχι μόνο εξαιτίας των ταπεινώσεων που υφίσταντο τα παιδιά από τους εργοδότες αλλά και εξαιτίας της σύγκρουσης δύο διαφορετικών κόσμων, οι οποίοι συναντιούνται στον ίδιο χώρο, σε ένα χώρο που ορίζεται από τους εργοδότες αλλά και από τη διαφορά του σε σύγκριση με τον έως τότε οικείο χώρο. Το σπίτι αποτελούσε τον τόπο στον οποίο γινόταν κατανοητή η ασυμβατότητα του εαυτού με τον κοινωνικό χώρο. Η ίδια η υλικότητα του χώρου και οι αξίες και τα συναισθήματα με τα οποία επενδυόταν υποδηλώνουν τη δομή αίσθησης που παράγεται από την περιθωριοποίηση σε σχέση με τα υλικά αγαθά.⁴⁹

7.5 Εργασία και πειθαρχία

Η οικιακή εργασία ήταν μια εντελώς νέα εμπειρία για τα κορίτσια, είτε ανήκαν στον αγροτικό είτε στον αστικό πληθυσμό. Το γονάτισμα και το σκύψιμο για το σφουγγάρισμα, η επιβολή *dress code* με την χαρακτηριστική ποδιά –η ποδιά άλλωστε εκλαμβάνεται ως ένα στιγματικό σύμβολο, που προκαλούσε την προσοχή σε μια απαξιωτική εργασία στο εσωτερικό των εργατικών κοινοτήτων-, το ανέβασμα σε σκαμνιά για να πλύνουν τα πιάτα, το στρώσιμο των κρεβατιών, καθώς και τα ονόματα των δωματίων, των εργαλείων και των οικιακών συσκευών, η χρήση του ηλεκτρισμού κ.α., ήταν εντελώς πρωτόγνωρες εμπειρίες. Η απαίτηση

⁴⁹ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Οι δυναμικές της σχέσης εργοδότης και οικιακής εργάτριας, στο Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό, Ιορδάνης Ψημμένος (επιμέλεια), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σελ. 117, 120-122*

από τις οικιακές εργάτριες να φορούν ποδιά, ήταν ένας τρόπος σηματοδότησης της κοινωνικής θέσης και της ανισότητας στον οικιακό χώρο. Η ποδιά αποτελούσε μια στρατηγική των εργοδοτών να μετασχηματίσουν το σώμα σε ταξικό σώμα, σε ένα σώμα που μεταφέρει τα σημάδια υποταγής στις ανάγκες των άλλων. Επένδυε το σώμα με ένα σημάδι διαφοράς από το σώμα των εργοδοτών. Μέσω της ποδιάς, η οικιακή εργάτρια μετατρέπεται σε σύμβολο status. Για ένα παιδί στην οικιακή εργασία η ποδιά γίνεται το μέσο για να συνειδητοποιήσει τον εαυτό του ως διαφορετικό. Αποτελεί το σωματοποιημένο σημάδι της υποταγής, σημασιοδοτεί το σώμα ως αντικείμενο συναλλαγής μεταξύ των γονιών και των εργοδοτών. Η ποδιά είναι η συνειδητοποίηση του ότι το σώμα του δεν του ανήκει με την έννοια ότι του αφαιρεί κάθε στοιχείο ατομικότητας και αυτενέργειας. Επιπλέον, αποκαλύπτει το γεγονός ότι το σώμα του παιδιού έχει οικονομικό αντάλλαγμα, ενώ η τοποθέτησή του στην οικιακή εργασία, έχει παρουσιαστεί ως υιοθεσία. Ακόμα και όταν ένα παιδί βρίσκει την φροντίδα που του έλειψε στην οικογένειά του, η ποδιά είναι εκεί για να του θυμίσει ότι εργάζεται με αγάπη ως ανταμοιβή και ότι είναι μέρος της προβολής της κοινωνικής θέσης των εργοδοτών. Η ποδιά είναι ένα στιγματικό σύμβολο, ένα σημάδι που αποκαλύπτει την διάρρηξη της συνοχής της υποκειμενικότητας.⁵⁰

Ο έλεγχος του σώματος και η πειθαρχία που απαιτούνταν για την διατήρηση της περιουσίας των εργοδοτών αποτελούσαν σημαντικό μέρος της ειδίκευσής τους, στην οικιακή εργασία. Οι συνθήκες του ύπνου σηματοδοτούσαν την αποτύπωση της ταξικής διάκρισης στο χώρο. Το δωμάτιο υπηρεσίας αποτελούσε πολυτέλεια. Αυτά τα δωμάτια, ήταν συνήθως μικροσκοπικά και σκοτεινά, και βρίσκονταν είτε στο υπόγειο είτε δίπλα στην κουζίνα. Δεν διέθεταν θέρμανση, ακόμα και τα κατά τα τέλη της δεκαετίας του '60, όταν στις πολυκατοικίες πια υπήρχε κεντρική θέρμανση. Επίσης δεν διέθεταν ντουλάπα. Ο ύπνος στο πατάρι, στο πάτωμα, στο πλυσταριό, σε ένα ντιβάνι στην κουζίνα, ακόμα και κάτω από το τραπέζι της κουζίνας δεν αντικατόπτριζε την έλλειψη χώρου στο αστικό σπίτι, αλλά συνιστούσε έναν από τους μηχανισμούς παραβίασης όλων των περιοχών του εαυτού. Επιπλέον, ο χώρος που παραχωρείται σε ένα σώμα καθώς και ο χώρος που απαιτεί ένα σώμα,

⁵⁰ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 129-131

ήταν θεμελιώδεις για την αίσθηση της κοινωνικής αξίας και την κατασκευή της διαφοράς. Η κίνηση στο χώρο ήταν περιορισμένη, αλλά και ο διακανονισμός αναφορικά με το ποιοι είχαν το δικαίωμα να καθίσουν στο τραπέζι αποτελούσαν βασικά σημεία της κοινωνικής διάκρισης στον οικιακό χώρο και της εκμάθησης της κατωτερότητας. Οι μορφές της ψυχολογικής, συμβολικής και σωματικής βίας που ασκούσαν στο προσωπικό, όπως το ξύλο, η τιμωρία, το κούρεμα, η στέρηση του φαγητού, οι δοκιμές της τιμιότητας, αποτελούσαν ταπεινωτικές δοκιμασίες, οι οποίες απειλούσαν ακόμη και τη σωματική ακεραιότητα των γυναικών. Οι δοκιμές της τιμιότητας ήταν καθολική πρακτική των εργοδοτών με στόχο να πληγεί η αυτοεκτίμηση των γυναικών. Οι εργοδότες έβαζαν χρήματα και κοσμήματα κάτω από τα χαλιά και τα κρεβάτια, πορτοφόλια κάτω από τα μαξιλάρια, ακόμα και φαγητό, όπως σταφίδες και σοκολάτες, τα οποία και έκρυβαν κάτω από τα κρεβάτια ή τα άφηναν σε κοινή θέα, για να δοκιμάσουν την τιμιότητα του προσωπικού. Η κατηγορία της κλοπής, που αποτελούσε μια τακτική των εργοδοτών για να διώξουν το προσωπικό όταν δεν το χρειάζονταν, αλλά και μια μορφή εκδίκησης όταν οι οικιακές εργάτριες και τα ψυχοπαίδια εγκατέλειπαν τη θέση τους, δείχνει ότι η αμφισβήτηση της τιμιότητας ήταν δομικό στοιχείο της σχέσης των αστών με τα κατώτερα στρώματα. Οι εργοδότες έβαζαν λουκέτο ακόμη και στο ψυγείο, κλείδωναν το ψωμί και νέρωναν το γάλα. Το μέτρημα των τροφίμων και το κλείδωμα των ντουλαπιών και των συρταριών στα οποία φυλάσσονταν τα τρόφιμα ήταν διαδεδομένες πρακτικές των εργοδοτών. Άλλοι, αφού έφτιαχναν τον καφέ, έβαζαν νερό στο μπρίκι με τα υπολείμματά του και το έδιναν στις οικιακές εργάτριες. Σε πολλές περιπτώσεις, το φαγητό αλλά και το ψωμί διέφεραν για το προσωπικό. Μια αγορά με είδη κατώτερης ποιότητας αποτελούσε πηγή για την προμήθεια των προϊόντων που αγοράζονταν για το οικιακό προσωπικό. Οι διακρίσεις στην κατανάλωση του φαγητού όχι μόνο οφείλονταν στην οικονομία, αλλά έθεταν όρια και διατηρούσαν την κοινωνική απόσταση. Οι περιορισμοί στο χώρο και στην κατανάλωση διατηρούσαν χωριστούς τους δύο κόσμους και εμποδίζαν τη συγχώνευσή τους. Άλλα αγαθά που ανήκαν στις εργοδότες, όπως ήταν οι κρέμες προσώπου ή εν γένει τα καλλυντικά, δεν έπρεπε να τα αγγίζει το προσωπικό. Τα όρια του χρόνου και του χώρου είχαν διαλυθεί

εντελώς. Ολόκληρος ο χρόνος των εργαζομένων ήταν στη διάθεση των εργοδοτών και ελεύθερος χρόνος είτε δεν υπήρχε είτε δεν γινόταν σεβαστός.⁵¹

Η οικιακή εργασία είναι “καταφύγιο” και “φυλακή”, είναι υπηρετική και ταυτόχρονα παρουσιάζεται από τις εργαζόμενες ως μια συνέχεια της γυναικείας εργασίας και των ρόλων στο σπίτι και ίσως και ως μια μορφή “οικογενειακής” ασφάλειας και ως υποκατάστατο της οικογένειας που δεν υπάρχει ή βρίσκεται μακριά. Όλα αυτά τα συναισθήματα δίνουν το παρών τους στην εσωτερική οικιακή εργασία.⁵² Η βία κατά των γυναικών, στην συγκεκριμένη περίπτωση κατά του οικιακού προσωπικού, είναι μια πράξη κατά της ισονομίας και της κοινωνικής ευημερίας, καθώς και εμπόδιο για την οικονομική ανάπτυξη, επειδή στερεί από την πλειονότητα των πολιτών, τις γυναίκες, τη δυνατότητα να ζουν και να εργάζονται ελεύθερα, χωρίς φόβο, αξιοποιώντας πλήρως τις ευκαιρίες προσωπικής ολοκλήρωσης και ικανοποίησης. Σύμφωνα με το Πρόγραμμα Δράσης της 4^{ης} Παγκόσμιας Διάσκεψης του ΟΗΕ, για τις γυναίκες που έγινε στο Πεκίνο το 1995, ορίζεται ότι “Η βία κατά των γυναικών, είναι η έκφραση της ιστορικά διαπιστωμένης ανισότητας στις σχέσεις ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών, που οδήγησε στην κυριαρχία των ανδρών επί των γυναικών και στις διακρίσεις κατά των γυναικών, με αποτέλεσμα την παρεμπόδιση της ανάπτυξής τους, και αποτελεί παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών των γυναικών και τις εμποδίζει να απολαμβάνουν αυτά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες. [...] Κάθε βίαιη ενέργεια που βασίζεται στο φύλο και έχει σαν αποτέλεσμα τη φυσική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή πόνο στις γυναίκες, περιλαμβανομένων και των απειλών τέτοιων ενεργειών, καθώς επίσης και την εξαναγκαστική ή αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, ανεξάρτητα από το αν αυτή συμβαίνει στον δημόσιο ή ιδιωτικό χώρο”.⁵³

⁵¹ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Οι δυναμικές της σχέσης εργοδότης και οικιακής εργάτριας, στο Εργασία και κοινωνικές ανισότητες*, ό.π., σελ. 126-128, 132, 136-138

⁵² Ιορδάνης Ψημμένος-Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ. 151

⁵³ Μαρία Στρατηγάκη, *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, ό.π., σελ. 155-156

8. Η βία κατά των υπηρετριών

Η βία κατά των οικιακών υπηρετριών και των γυναικών εν γένει, είναι έγκλημα εξουσίας και κυριαρχίας και συνιστά μη ανεκτή παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανεξάρτητα από τη μορφή και το χώρο εκδήλωσής της. Όσο για τις μορφές της, αναγνωρίζονται επίσημα η σωματική, η λεκτική, η οικονομική, η ψυχολογική, η συναισθηματική και η σεξουαλική βία. Η σεξουαλική βία αποτελεί και αυτή παραβίαση όχι μόνο της σωματικής αλλά και της ψυχικής ακεραιότητας.⁵⁴ Η έμφυλη βία αλλά και το χάσμα του φύλου ως προς τις θέσεις εξουσίας είναι σύνθετο δομικό φαινόμενο. Η πολυσύνθετη φύση των ζητημάτων του φύλου, αποτελεί το καλύτερο επιχείρημα για την απόλυτη πολιτική αναγκαιότητα της ένταξης της διάστασης του φύλου. Η ισότητα των φύλων πρέπει να αναλύεται και να λαμβάνεται υπόψη στις αποφάσεις που επηρεάζουν την κατανομή οικονομικών πόρων και σχετίζονται με το χάσμα εξουσίας που υπάρχει μεταξύ γυναικών και ανδρών.⁵⁵

Η δημιουργία ενός εαυτού στην υπηρεσία των άλλων είναι αποτέλεσμα της σχέσης μεταξύ της εργοδότης και της οικιακής εργάτριας. Συντελείται στο χώρο του σπιτιού όπου εφαρμόζονται από τις εργοδώτριες τεχνολογίες που αποσκοπούν στο να παραγάγουν ένα πειθήνιο σώμα στην υπηρεσία τους. Αυτές οι τεχνολογίες προσεγγίζονται από την οπτική αυτών που τις υφίσταντο και μέσω των αποτελεσμάτων τους στην υποκειμενικότητα τους. Οι τεχνολογίες αυτές συνίστανται στο καλωσόρισμα, στους σωματικούς μηχανισμούς της υποταγής,

⁵⁴ Καίτη Παπαρρήγα-Κωσταβάρα, *Διεθνείς και ευρωπαϊκές πολιτικές για την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών: ενδοοικογενειακή βία και διεθνική σωματεμπορία, στο Πολιτικές ισότητας των φύλων, Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές, Μαρία Στρατηγάκη (επιμέλεια), Gutenberg, Αθήνα, (χ.χ.), σελ. 126*

⁵⁵ Anne Havnor, *Η ένταξη της διάστασης του φύλου στις δημόσιες πολιτικές: Η περίπτωση της Νορβηγίας, στο Πολιτικές ισότητας των φύλων, Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές, ό.π., σελ. 217-218*

όπως το ντύσιμο, οι χειρονομίες, οι στάσεις και η άσκηση σωματικής βίας, στους διαχωρισμούς στο χώρο, στις δοκιμές της τιμότητας, στους περιορισμούς στο φαγητό, στους περιορισμούς των επαφών και των εξόδων και στην αποπροσωποίηση –εξαφάνιση του προσώπου-. Οι εργοδότες, προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα νέο άτομο, να διαμορφώσουν ένα υποκείμενο στην υπηρεσία τους. Οι μνήμες της εμπειρίας της οικιακής εργασίας, αφορούν την καθημερινότητα, και είναι στις πιο καθημερινές καταστάσεις που παράγεται η ντροπή. Αφορούν, επίσης, τη σχέση των πληροφορητριών με το σώμα τους, την εικόνα του στους άλλους και τη σχέση του με το χώρο, την αντιστοιχία μεταξύ του χώρου που διεκδικεί ένα υποκείμενο και του χώρου που διεκδικεί ένα υποκείμενο και του χώρου που καταλαμβάνει στον κοινωνικό χώρο. Οι μνήμες δεν αποτελούν μόνο σημεία της εγγραφής του κοινωνικού καθορισμού στο σώμα, στην γλώσσα και την εμφάνιση. Ρίχνουν και φως στην κατανόηση της διαδικασίας μέσω της οποίας παράγεται η κοινωνική υποταγή. Το σπίτι των εργοδοτών αποτελούσε τον τόπο όπου αναπαραγόταν η υποτελής θέση τους στην κοινωνία, τον χώρο εκμάθησης της υποτέλειας. Η ταξική ντροπή ήταν η ανησυχία αυτών που συνειδητοποιούσαν ότι υπολείπονται των προτύπων της αστικής τάξης. Ένας από τους τρόπους της συνειδητοποίησης της ανεπάρκειας τους προερχόταν από το περιφρονητικό βλέμμα των εργοδοτών. Μέσω της ντροπής αποκαλύπτεται το σημείο όπου ο στιγματισμός και η απαξίωση της οικιακής εργασίας συνδέεται με την δική τους ιστορία και επομένως σε αυτό το σημείο καλούνται να διαχειριστούν την αμφιβολία, την περιφρόνηση και το μίσος για τον ίδιο τους τον εαυτό.⁵⁶

Η ντροπή, δηλαδή η αγνότητα, η συστολή και η σεμνότητα, ως στάση και συμπεριφορά αρμόζει στις ηθικές γυναίκες, σε αυτές που συμβάλλουν με την υιοθέτηση του αυτοπεριορισμού στην προστασία της οικογενειακής τιμής, για την οποία όμως έχουν μόνο δευτερεύουσα ευθύνη.⁵⁷ Η οικιακή υπηρέτρια χάνει την αυτοπεποίθησή της, μια αυτοπεποίθηση που στηρίζεται στην αναγνώριση της σημασίας της δουλειάς (της αμειβόμενης εργασίας) ως μιας δραστηριότητας που

⁵⁶ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 47, 49, 54

⁵⁷ Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, *Εισαγωγή, Από τη σκοπιά του φύλου, Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας*, στο Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα, Ε. Παπαταξιάρχης-Θ. Παραδέλλης (επιμέλεια), ό.π., σελ. 46

παίζει βασικό ρόλο (αν όχι το βασικότερο) στη συγκρότηση όχι μόνο της καθημερινής της ζωής αλλά και της προσωπικής της ταυτότητας, ενώ ταυτόχρονα την κάνει να αισθάνεται ότι έχει κάποια χρησιμότητα στον κόσμο.⁵⁸

Οι σχέσεις ανάμεσα στις εργοδότες και τις οικιακές βοηθούς χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις, υποβόσκουσες αντιπαραθέσεις και μη λεκτικές συγκρούσεις. Οι συμπεριφορές των εργοδοτριών κινούνται ανάμεσα στον έλεγχο και τη συμπαράσταση και των οικιακών υπηρεσιών ανάμεσα στην υποταγή και την αντίσταση. Οι σχέσεις εξουσίας (κυρίως στον οικιακό χώρο) που υφίστανται και οι δύο γυναίκες ως φύλο, αλληλοδιαπλέκονται με τις εργασιακές σχέσεις και τις φυλετικές ιεραρχήσεις στις οποίες οι γυναίκες βρίσκονται σε αντίθετες πλευρές. Έτσι, οι εργοδότες και οι οικιακές βοηθοί, αναπτύσσουν σχέσεις λιγότερο οριοθετημένες, βέβαιες και συγκρουσιακές από αυτές που δημιουργούνται ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου ή κοινωνικής τάξης.⁵⁹ Ήταν στην κυριολεξία δούλες. Για να προσβάλλουν/απαξιώσουν μια υπηρέτρια, οι εργοδότες την αποκαλούσαν “δουλάρα”, προσδίδοντας μια σεξουαλική χροιά, μέσα από τη μεγεθυντική κατάληξη στη λέξη δούλα. Στο όνομα δούλα, ενυπάρχει ένας ταξινομητικός μηχανισμός που δεν καταδεικνύει συμμετοχή στην ταξική ταυτότητα αλλά τον αποκλεισμό από αυτή. Οι εγκλήσεις που εγκαινιάζουν ένα υποκείμενο, δηλαδή οι κοινωνικές επιτελεστικές εκφορές που επαναλαμβάνονται, έχουν κεντρικό ρόλο στην διαδικασία της συγκρότησης του υποκειμένου. Όταν η προσφώνηση είναι μια κοινωνική κατηγορία, τότε η συγκρότηση του υποκειμένου είναι λογοθετική και κοινωνική. Αν υποθέσουμε ότι ορισμένες προσφωνήσεις έχουν την δυνατότητα να απονέμουν μια ταυτότητα, τότε οι τραυματικές προσφωνήσεις συγκροτούν την ταυτότητα μέσω του τραύματος. Οι κατηγορίες “δουλάκι” και “υπηρετριάκι” κωδικοποιούν μια ταπεινωτική ταυτότητα που εδράζεται στην εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας και στην απάνθρωπη μεταχείριση των παιδιών.⁶⁰

⁵⁸ Ντίνα Βαΐου- Ολγα Λαφαζάνη-Ρούλη Λυκογιάννη, *Πρακτικές συνύπαρξης στις γειτονίες της πόλης, Συναντήσεις στην Κυψέλη*, στο Φύλο, μετανάστευση και διαπολιτισμικότητα, Αλεξάνδρα Ζαββού, Νέλλη Καμπούρη, Μαρία Στρατηγάκη (επιμέλεια), ό.π., σελ.84

⁵⁹ Μαρία Στρατηγάκη, *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, ό.π., σελ. 203-204

⁶⁰ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 116-117, 128-129

8.1 Τα έμφυλα χαρακτηριστικά του επαγγέλματος

Η εσωτερίκευση της οικογενειακής και οικιακής ζωής, σχετίστηκε με τη θηλυκοποίηση της οικιακής εργασίας. Η διεύρυνση των νοικοκυριών που απασχολούσαν μια υπηρέτρια, η οποία συνδέεται και με την επέκταση της αστικής τάξης, σήμαινε και τη θηλυκοποίηση του επαγγέλματος. Τα πολιτισμικά νοήματα της οικιακής εργασίας και η σύνδεσή της με τον οικιακό χώρο και την εξάρτηση από την οικογένεια, την έκαναν ανεπιθύμητη επιλογή, καθώς ολοένα και περισσότερο η εργασία συνδεόταν με την εκτέλεσή της έξω από το χώρο του σπιτιού. Οι δυνάμεις της πατριαρχίας ενισχύουν τη θηλυκοποίηση της εργασίας, τη ζήτηση για χαμηλόμισθη γυναικεία εργασία και ένα υπάκουο εργατικό δυναμικό.⁶¹ Η θηλυκοποίηση της οικιακής εργασίας, έχει σαν αποτέλεσμα την διαφυγή του ελέγχου της σύγκρισης με τις αμοιβές των ανδρών –μιας και δεν υπάρχουν άνδρες στην ίδια εργασία- και κατά συνέπεια την αμοιβή των επαγγελματιών αυτών με χαμηλότερους μισθούς. Σύμφωνα με την Evelyne Sullerot, η θηλυκοποίηση αυτή αποτελεί την πρωταρχική αιτία της διαφοράς του μισθού. Τα μικτά επαγγέλματα είναι πάντοτε και παντού σχετικά καλύτερα αμειβόμενα. Η διαίρεση της εργασίας ανάλογα με το φύλο, που ακολουθείται από ένα διαχωρισμό των χώρων εργασίας, προκαλεί μια μαζική προλεταριοποίηση των γυναικών εργαζομένων.⁶²

Οι γυναίκες που απασχολούνται ως οικιακές βοηθοί ζουν κάτω από συνθήκες που χαρακτηρίζονται από αβεβαιότητα, όπου ο σεβασμός των βασικών δικαιωμάτων των εργαζομένων πολλές φορές απουσιάζει, ενώ δουλεύουν πολύ συχνά υπερωριακά για μισθούς εξαιρετικά χαμηλούς. Η οικιακή βοηθός αντιμετωπίζει τη ρευστότητα των χώρων διαμονής, εργασίας, σχέσεων, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.⁶³ Ο περιορισμός των δικαιωμάτων των έμμισθων

⁶¹ Στο ίδιο, σελ. 68, 75

⁶² Σταύρος Βουτυράς, *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία, Για μια σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική στο πρόβλημα της εργαζόμενης ελληνίδας*, ό.π., σελ. 112-113

⁶³ Κατερίνα Βασιλικού, *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα, Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2007, σελ. 20-21

οικιακών εργατριών, η περιορισμένη πρόσβαση σε καλύτερες ευκαιρίες απασχόλησης και οι ίδιες οι συνθήκες εργασίας συμβάλλουν στην απομόνωση των εργατριών και στην αίσθηση της προσωρινότητας.⁶⁴ Οι γυναίκες, μέσω της σύνδεσής τους με τη σφαίρα του οικιακού, συμβολίζονται ως εκπρόσωποι μελημάτων μιας κατώτερης τάξης: της φύσης που ο πολιτισμός μετασχηματίζει.⁶⁵

Οι οικιακές υπηρέτριες, βιώνουν συνθήκες νομικής και εργασιακής επισφάλειας ή ανεργίας, χωρίς κανέναν μηχανισμό προστασίας και έτσι εξαναγκάζονται να δέχονται εξευτελιστικές συνθήκες εργασίας και να μετατρέπονται σε αντικείμενα εξαιρετικά ευάλωτα σε διάφορες μορφές βίας τόσο στον ιδιωτικό χώρο όσο και στον δημόσιο. Η καθημερινή ζωή των υπηρετριών που εργάζονται σε άτυπους θηλυκοποιημένους και υποτιμημένους χώρους εργασίας, διαμορφώνεται από τις μικροπολιτικές του φόβου. Ενώ αυτές οι μικροπολιτικές μπορεί να διατρέξουν ολόκληρη την κοινωνία, τροφοδοτώντας ένα κλίμα αστάθειας και φόβου, η αρνητική τους επίδραση γίνεται πολύ πιο έντονη στο πλαίσιο αυτών των ιδιαίτερων συνθηκών εργασίας. Οι περιστασιακές, χαμηλά αμειβόμενες και επισφαλείς εργασιακές συνθήκες που βιώνουν οι υπηρέτριες σε αυτούς τους τομείς εργασίας, οξύνονται ακόμα περισσότερο από την απουσία καθεστώτος εργασιακής νομιμότητας, η οποία λειτουργεί σαν εργαλείο εκβιασμού, που υποχρεώνει τις υπηρέτριες να αποδεχτούν και να παραμένουν εξαρτημένες από σχέσεις εξαναγκαστικής επισφάλειας.⁶⁶

Άλλωστε, ένα από τα σοβαρότερα μειονεκτήματα της οικιακής εργασίας, είναι ότι είναι ανασφάλιστη και ο μισθός πολλές φορές αυξομειώνεται. Η οικιακή εργασία, πέρα από το γεγονός ότι θεωρείται αποτέλεσμα έλλειψης βασικών δικαιωμάτων και πολιτισμικών ελευθεριών, ταυτόχρονα θεωρείται και μια μορφή εργασίας και απασχόλησης που εντάσσει την εργαζόμενη σε μια οικονομική δραστηριότητα η

⁶⁴ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 77

⁶⁵ Marilyn Strathern, *Ούτε φύση ούτε πολιτισμός: Η περίπτωση Hagen*, στο *Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλο*, ό.π., σελ. 154

⁶⁶ Αλεξάνδρα Ζαββού-Νέλλη Καμπούρη, *Όψεις της μετανάστευσης και εννοιολογικές προσεγγίσεις*, στο *Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα*, ό.π., σελ. 24-25

οποία χαρακτηρίζεται από άτυπες συνθήκες και σημαντικές παρεμβάσεις στην προσωπική ζωή της εργαζόμενης. Η δυσκολία προσέγγισης της οικιακής εργασίας ως μια μορφή οικιακής και εξαρτημένης εργασίας αποτυπώνεται στο πως παρουσιάζεται η σχέση με τις εργοδοτικές οικογένειες. Η σχέση αυτή, φαίνεται να εξαρτάται από αντικειμενικές και υποκειμενικές “επιλογές”, και πολλές φορές αντιμετωπίζεται από τις ίδιες τις οικιακές εργάτριες ως το αποτέλεσμα άτυπων ρυθμίσεων της εργασίας και αναγκών που δεν μπορούν να μπουν στη λογική εξορθολογισμού της εργασίας και της απασχόλησης. Οι ρυθμίσεις της λειτουργίας της οικιακής δραστηριότητας από την πλευρά της εργοδότης, διαμορφώνονται στην πορεία και αναλόγως των ημερήσιων αναγκών. Όλα φαίνεται να εξαρτώνται από τις εκάστοτε ανάγκες του σπιτιού. Από την πλευρά της εργαζόμενης, ανάλογα με το πόσο έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη της εργοδότης και έχει τον έλεγχο της εργασίας διαμορφώνεται και η ρύθμιση της εργασίας. Η οικιακή εργασία, σε αντίθεση με άλλες εργασιακές δραστηριότητες, χαρακτηρίζεται από ένα εργασιακό πλαίσιο και περιεχόμενο (καθήκοντα) όπου στο μεγαλύτερο μέρος τους αυτά καθορίζονται ίσως περισσότερο από προσωπικές ανάγκες και επιθυμίες παρά μόνο από υλικές, καταναλωτικές και άλλες οικονομικές ανάγκες.⁶⁷

Η οικιακή εργασία σε μεγάλο βαθμό στηρίζεται σε υπηρεσίες που έμμεσα ή άμεσα ικανοποιούν μη οικονομικά μετρήσιμες αξίες, κύρος και σχέσεις. Για την εργαζόμενη, όσο δύσκολο είναι να αξιολογήσει οικονομικά την προσφορά της εργασίας της, άλλο τόσο δύσκολο είναι να αξιολογήσει την ίδια την εργασία της ως μισθωτή εργασία με επαγγελματικές και κοινωνικές προεκτάσεις.⁶⁸ Η οικιακή εργασία, πέρα από το οικονομικό πλαίσιο λειτουργίας της, που σε μεγάλο βαθμό συντηρεί ή και συντελεί στην ανασφάλιστη εργασία, διακατέχεται και από ένα πλαίσιο συμπεριφορών, αξιών και συνηθειών ή πολιτισμικών προτύπων. Η διαμόρφωση από τις υπηρέτριες μιας εργασιακής κουλτούρας, στηρίζεται α) στην κατανόηση της οικιακής εργασίας ως μιας μορφής αυτοαπασχόλησης με ιδιαίτερα έντονα τα χαρακτηριστικά της ευελιξίας που αφορούν τους κανόνες λειτουργίας

⁶⁷ Ιορδάνης Ψημμένος, Χριστόφορος Σκαμνάκης, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, ό.π., σελ.193, 201-203, 229

⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 233

και τις ατομικές δεξιότητες της εργαζόμενης, β) στην ανάπτυξη σχέσεων πατρωνίας με την εργοδοτική οικογένεια, γ) στην αποξένωση της υπηρέτριας από τα κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης, τα αρχικά σχέδια και τα προσωπικά γνωρίσματα, δ) στη διαμόρφωση αντιλήψεων για τον εαυτό τους και τη ζωή στον χώρο υποδοχής, που μειώνουν το κοινωνικό ενδιαφέρον των μεταναστριών για την ανάκτηση του δικαιώματος πρόσβασης στην επίσημη κοινωνική ασφάλιση και ε) στην ανάπτυξη τρόπων ζωής και “στρατηγικών” αναζήτησης εναλλακτικών μορφών ασφάλειας και αλληλεγγύης.⁶⁹

8.2 Η στάση των διανοούμενων

Για όλες τις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο, και πρωτίστως για τις γυναίκες που αποτελούν την πολυπληθέστερη και αυτή που τέμνεται με όλες, το ζητούμενο είναι πώς η αρχή της οικουμενικότητας της ιδιότητας του πολίτη, σεβόμενη την κάθε υποκειμενικότητα, θα πρέπει να εξασφαλίσει ισότιμη πρόσβαση στην ιδιότητα αυτή, θα αναγάγει τη διαφορετικότητα σε κανόνα και όχι σε παρέκκλιση, δηλαδή πως θα κατοχυρώσει θεσμικά την πολλαπλότητα των ταυτοτήτων ως θεμιτή και αναμενόμενη. Οι γυναίκες, λόγω της έμφυλης υπόστασης τους, έχουν πολλαπλά παραδειγματική υπόσταση ως κατηγορία που προσβάλλει την οικουμενικότητα της ιδιότητας του πολίτη, μια ιδιότητα που μέχρι σήμερα, παρά το ριζοσπαστικό αξιακό περιεχόμενό της, λειτούργησε και ως παράγοντας κοινωνικού αποκλεισμού και ανισότητας, όπως και ως σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη του ρατσισμού.⁷⁰ Σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, οι οικιακές εργάτριες έβγαιναν για λίγο από την αφάνεια μέσα από τις εγκληματικές ενέργειες εναντίον τους. Η κακομεταχείριση και η βία που ασκούσαν από τους εργοδότες και τις εργοδότριες προβάλλονταν συχνά στα αστυνομικά δελτία, στις εκθέσεις των επιθεωρητριών εργασίας, στην αρθρογραφία των φεμινιστριών και στα άρθρα γνωστών συγγραφέων –όπως ο Παύλος Νιρβάνας, η Λιλίκα Νάκου κ.α.-

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 400-401

⁷⁰ Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα, *Το φύλο της Δημοκρατίας, Ιδιότητα του Πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σελ. 43, 50

στις εφημερίδες του Μεσοπολέμου. Το 1955 η ιστορία της δεκατριάχρονης Σπυριδούλας Ράπτη από το Αγρίνιο συγκλόνισε την κοινή γνώμη. Αναγιγνώσκει κανείς την ίδια ακριβώς αφήγηση: τους γονείς να πηγαίνουν στην πόλη για να πάρουν τα εισοδήματα των παιδιών. Τη διαβεβαίωση των εργοδοτών ότι δεν θα ξεχωρίζουν τα δικά τους παιδιά από τα λεγόμενα “ψυχοπαίδια”. Τα παιδιά αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως μέρη του οικονομικού μηχανισμού της οικογένειας, για την επιβίωση της οποίας ήταν απαραίτητη η συνεισφορά τους. Η εργασία τους ήταν η πρωταρχική πηγή της ταυτότητάς τους και της κατανόησης του εαυτού. Η εργασία αποτελούσε έναν τρόπο να περιγράψουν τον εαυτό τους, το μόνο μέσο για να ξεπληρώσουν την ύπαρξή τους, για να απαλλάξουν τους γονείς από το βάρος της ύπαρξής τους.⁷¹

⁷¹ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 172-173

Μέρος β'

Ανάλυση και Σύνθεση

“Τζών Μπούλ”, δουλειές, δολάρια, αφέντες και κυράδες, μπιζνες σε “μπαρ Αμέρικαν”, κομπίνες και παράδες και πάνω απ’ όλα ως έμβλημα, ως σύμβολο κι ως μάρκα, της Σπυριδούλας η άραχλη, αργοψημένη σάρκα!... Να η ωραία σύνθεσις, να η ωραία εικόνα, τρόπου ζωής που φέρανε υπό τον Παρθενώνα, τα ντόλαρς, οι Τζών Μπούληδες, οι μπιζνες και οι παράδες, τα τόσα “μπαρ Αμέρικαν”, οι αφέντες και οι κυράδες!... Αχ, Σπυριδούλα έρημη δεν είσαι οϊμέ η μόνη που εψήθηκες. Αλλ’ έτσι σαν και σένα, τα ντόλαρς και οι Τζών Μπούληδες με ωμότητα πολλή, εψήσανε και ψήνουνε μια ολόκληρη φυλή!... (Αυγερινός)⁷²

9. Ποιοτική Ανάλυση

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αφορά στη μελέτη καταγεγραμμένων ανθρώπινων επικοινωνιών (βιβλία, εφημερίδες, κινηματογραφικές ταινίες, ιστοσελίδες, ποιήματα, τραγούδια, δημόσιοι λόγοι, επιστολές, νόμοι, πρακτικά κ.α.). Είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για τη μελέτη των επικοινωνιών και για την απάντηση της κλασικής ερώτησης. Ποιος λέει τι σε ποιόν, γιατί, με ποιο τρόπο και με τι αποτέλεσμα; Κάποια παραδείγματα για να γίνουμε πιο κατανοητοί: α) Ήταν η δημοφιλής βρετανική μουσική του 1960 πιο πολιτική από την αντίστοιχη γερμανική; β) Εκλέγονται συχνότερα οι υποψήφιοι που ασχολούνται περισσότερο με την καθημερινότητα παρά με ζητήματα αρχής; Το 2002 διενεργήθηκε έρευνα στις ΗΠΑ με το εξής ερώτημα: Αν μια εφημερίδα ανήκει στον ίδιο επιχειρηματικό όμιλο που επίσης κατέχει και μια εταιρεία κινηματογραφικών παραγωγών, μπορεί κανείς να εμπιστευθεί τις κριτικές της εφημερίδας για τις ταινίες της μητρικής εταιρίας; Η απάντηση ήταν όχι. Μπορεί να το υποθέτουμε, πρέπει ωστόσο να το αποδείξουμε. Στην ανάλυση περιεχομένου είναι σχεδόν αδύνατο να παρατηρήσουμε άμεσα τα πάντα. Για το λόγο αυτό και εδώ προχωρούμε στη διαδικασία της δειγματοληψίας. Βασικό προαπαιτούμενο είναι να εντοπίσουμε την κατάλληλη μονάδα ανάλυσης ή καταγραφής. Αφορά τον προσδιορισμό του τμήματος του κειμένου που θα αποτελέσει τη βάση για τη κατηγοριοποίηση και μπορεί να είναι λέξη, πρόταση, παράγραφος, θέμα, πρόσωπο ή συνολικό κείμενο. Με την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, χρησιμοποιούμε συγκεκριμένους κανόνες για την εξαγωγή

⁷² Η Αυγή, Αθήνα, Σάββατο 13 Αυγούστου 1955, έτος Γ', Αριθμός φύλλου 868, σελ.1

έγκυρων συμπερασμάτων και επικεντρωνόμαστε στα βασικά θέματα των άρθρων εφημερίδων που θα ακολουθήσουν στην έρευνα, στη συγκριτική τους σημασία, στο χώρο και στο χρόνο που αφιερώνεται σε αυτά, καθώς και σε άλλα στοιχεία των άρθρων, τα οποία μας επιτρέπουν να περιγράψουμε το μήνυμα σε σχέση με τις κατηγορίες που μας ενδιαφέρουν. Η ανάλυση περιεχομένου μας επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση των άρθρων, τα οποία εξετάζονται στην ολότητά τους και όχι επιλεκτικά, καθώς και στη μέτρηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Τα πρόσωπα που “πρωταγωνιστούν” στα άρθρα, μπορούν να αποτελέσουν μονάδα καταγραφής και καταμετρώνται σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά που φέρουν, όπως η εθνότητα τους, η φυλή, το φύλο, το οικονομικό επίπεδο και η οικογενειακή τους κατάσταση, και καταλήγουμε έτσι σε συμπεράσματα για τους ρόλους που προβάλλονται ή τα στερεότυπα που καλλιεργούνται μέσα από το περιεχόμενο.⁷³

Βασικός στόχος της ανάλυσης περιεχομένου είναι η μετατροπή ακατέργαστων και ετερόκλητων πληροφοριών γύρω από ένα ζήτημα σε δεδομένα τα οποία μπορούν να τύχουν μιας συστηματικής κατά κανόνα, στατιστικής επεξεργασίας και περιγραφής. Μια τέτοια μέθοδος θεωρείται ιδιαίτερα χρήσιμη σε περιπτώσεις όπου απουσιάζει κάθε προηγούμενη διερεύνηση και γνώση σχετικά με την εννοιολογική και ιδεολογική συγκρότηση ενός ζητήματος σε ένα συγκεκριμένο πεδίο, καθώς επιτρέπει στους ερευνητές να επεξεργάζονται με σχετική ευκολία μεγάλους όγκους δεδομένων με συστηματικό τρόπο. Ως τεχνική είναι χρήσιμη γιατί μας επιτρέπει να ανακαλύψουμε και να περιγράψουμε πού εστιάζεται το ατομικό, ομαδικό, θεσμικό ή κοινωνικό ενδιαφέρον, καθώς και τις ευρύτερες κοσμοαντιλήψεις και τα κυρίαρχα ιδεολογικά καθεστώτα. Επιπροσθέτως, μας επιτρέπει να καταλήξουμε σε συμπεράσματα τα οποία ενισχύονται από άλλες μεθόδους συγκέντρωσης δεδομένων.⁷⁴

⁷³ Νότα Κυριαζή, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια΄ έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σελ. 284-285, 291

⁷⁴ Χριστίνα Κωνσταντινίδου, *Θεματική Ανάλυση Κειμένου*, ΕΑΠ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στις Σπουδές στην Εκπαίδευση, ΕΚΠ-60, Εκπαίδευση, Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες, σελ. 1-2

10. Θεματική Ανάλυση

Η θεματική ανάλυση δεν μπορεί να εξαντλήσει όλες τις πιθανές προσεγγίσεις των κειμένων και επιδιώκει να αναγνωρίσει και να περιγράψει, ότι στη ρηματική οργάνωση τους, αναδύεται από το εννοιολογικό/ιδεολογικό πεδίο. Η θεματική ανάλυση συνιστά μια διαδικασία που αποτελείται από πέντε φάσεις: α) τη διαδικασία σύστασης του εμπειρικού υλικού/corpus: την επιλογή και συλλογή και των κειμένων που θα αναλυθούν, β) την απομόνωση των στοιχείων των μονάδων καταγραφής που ενδιαφέρουν τον αναλυτή, γ) την ταξινόμηση των μονάδων καταγραφής σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, άρα την συζήτηση και επιβολή μιας ορισμένης οργάνωσης στο περιεχόμενο (κωδικοποίηση), δ) την ποσοτική μετατροπή και μέτρηση των στοιχείων (κωδικογράφηση), δηλαδή τη στατιστική επεξεργασία τους, προκειμένου να περιγραφούν, να συγκριθούν και να συνοψιστούν με συστηματικό τρόπο, ε) την ανάλυση των δεδομένων ώστε να ελεγχθούν οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν στο θεωρητικό σκέλος της μελέτης και την ερμηνεία των δεδομένων, ώστε να αποκαλυφθεί η ευρύτερη σημασία που έχουν τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σε σχέση με ένα υψηλότερο βαθμό θεωρητικής αφαίρεσης.⁷⁵

Βάσει λοιπόν των εφημερίδων τριών διαφορετικών ιδεολογικών καταβολών (*Αυγή, Ελευθερία, Καθημερινή*), θα προσπαθήσουμε να αναφέρουμε πως καταγράφηκε το συνταρακτικό γεγονός του σιδερώματος της Σπυριδούλας από τον Τύπο της εποχής, και ποιες οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις του φαινομένου αυτού.

⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 3-4

11. Το Χρονικό ενός εγκλήματος

11.1 Η ταξική διάσταση

Ο Τύπος αναφέρεται με σπαραξικάρδιο τρόπο στο πώς το ζεύγος των βασανιστών Βεϊζαδέ, σιδέρωνε το κορμάκι της μικρής Σπυριδούλας, που “αφού την έγδυσαν τσίτσιδη, επειδή υποψιάστηκαν πως τους είχε κλέψει 50 δολάρια, τσουρούφλιζαν τις σάρκες της με ένα καυτό σίδερο”.⁷⁶ Παρόλο που είχαν υποσχεθεί οι υποψήφιοι αγοραστές στην οικογένεια του μικρού κοριτσιού, ότι θα ζούσε σαν βασίλισσα και δεν θα χρειαζόταν να κάνει οικιακές εργασίες, μιας και διέθεταν ήδη παραδουλεύτρες, παρά μόνο θα έκανε babysitting στην μικρή κορούλα τους, κάθε άλλο παρά αυτό συνέβη. Ο Τύπος κάνει εκτενή αναφορά στον τρόπο κακομεταχείρισης του μικρού κοριτσιού, από τα αφεντικά της, κάνοντας λόγο για ξυλοδαρμό, λεκτική βία και εξαντλητικά ωράρια εργασίας που έφταναν ακόμα και τις 20 ώρες την ημέρα. Η κορύφωση του δράματος της Σπυριδούλας ήταν όταν χάθηκαν 50 δολάρια από το σπίτι, όπου όπως ήταν φυσικό οι υποψίες βάραιναν πρώτα το μικρό κορίτσι, σαν το πιο εύκολο θύμα για να φορτώσουν την κλοπή. Ο εργασιακός Μεσαίωνας τώρα, έπαιρνε άλλη διάσταση, γινόταν και ένα ανελέητο κυνήγι μαγισσών, όπου το θύμα θα έπρεπε να καεί μέχρι θανάτου για να ομολογήσει ένα έγκλημα το οποίο δεν είχε διαπράξει. Κάτι ανάλογο, χωρίς βέβαια να έχουμε την διάσταση της βίας, το βρίσκουμε και στον κινηματογράφο με την ταινία του Αλέκου Σακελάρου, *Ο Ηλίας του 16^{ου}*, όπου μια εναπόθεση ξένου κοσμήματος ενός αστικού ζευγαριού σε έναν τοκογλύφο, μετατρέπεται από τα ίδια τα αφεντικά σε κλοπή όταν έρχεται η ώρα να επιστραφεί το κόσμημα στην ιδιοκτήτριά του, όπου φυσικά αυτή η κλοπή βαραίνει την υπηρέτρια που ετοιμάζεται να αναχωρήσει για το χωριό της. Πάντα οι “άξεστες” και αγράμματες υπηρέτριες, ήταν το εύκολο θήραμα μιας αβυσσαλέας αστικής τάξης που ήταν έτοιμη να τις “καταβροχθίσει”.

Η μικρή Σπυριδούλα, δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί στο άκουσμα της απώλειας των 50 δολαρίων, τι πρόκειται να επακολουθήσει. Το μόνο που θα

⁷⁶ *Η Αυγή*, Αθήνα Τρίτη 9 Αυγούστου 1955, έτος Γ', Αριθμός φύλλου 864, σελ. 1 & 5

μπορούσε να σκεφτεί, ήταν ότι θα έτρωγε για άλλη μια φορά ξύλο με τη βέργα από τα αφεντικά της. Αυτό όμως που συνέβη, ξεπερνούσε κατά πολύ την ανθρώπινη φαντασία για το που μπορεί να φτάσει ένας νοσηρός νους. Όλα ξεκίνησαν όταν μπήκε το ηλεκτρικό σίδερο στην πρίζα και άρχισε να πυρακτώνεται. Η σάρκα του μικρού κοριτσιού, άρχισε να καίγεται και να λιώνει σαν κεράκι, από το πρωτάκουστο σιδέρωμα του σώματος της από τους σαδιστές εργοδότες της. Το στήθος της, τα πόδια της και ολόκληρο το κορμί της, γέμισαν από εγκαύματα που τα προκαλούσε το ηλεκτρικό σίδερο. Ήταν τέτοιο το μένος του ζεύγους Βεϊζαδέ, όπου σιδέρωναν το μικρό κορίτσι για δύο ολόκληρες ημέρες. Αφού λιποθυμούσε αποκαμωμένη από τα φρικτά βασανιστήρια της, προσπαθούσαν να την συνεφέρουν με νερό που έριχναν στο πρόσωπό της, με σκοπό να συνεχίσουν το ανόσιο έργο τους. Όταν πια κατάλαβαν πως το κορίτσι κινδύνευε να πεθάνει από τα εγκαύματα, τότε μόνο αποφάσισαν να την πάνε στο Τζάνειο νοσοκομείο, ισχυριζόμενοι στους θεράποντες ιατρούς με περίσσιο θράσος και απίστευτη αναίδεια ότι το κορίτσι προκάλεσε μόνο του τα εγκαύματα. Ότι δηλαδή στην προσπάθειά της να αποφύγει το ηλεκτρικό σίδερο που χρησιμοποίησε σαν απειλή και μόνο η Αντιγόνη Βεϊζαδέ, το αγκάλιασε και έπεσε μαζί με αυτό στο πάτωμα.

Η Σπυριδούλα, ξεκίνησε να διηγείται τα τεκταινόμενα στον Εισαγγελέα Πειραιώς για το τραγικό συμβάν της. Όλα άρχισαν εκείνη την μοιραία μέρα με τις παρατηρήσεις που της έκανε το αφεντικό για το χαμένο χαρτονόμισμα. Αμέσως μετά την παρέλαβε η κυρία της, η οποία άρχισε να την βρίζει με τα χειρότερα λόγια. Σε μια στιγμή, της είπε ότι θα βάλει φωτιά και θα την κάψει αν δεν της αποκάλυπτε που είχε κρυμμένο το χαρτονόμισμα. Το μικρό κορίτσι δεν είχε ιδέα. Το βράδυ της Πέμπτης, 4 Αυγούστου 1955, το αφεντικό της δεν πήγε ως συνήθως στην δουλειά του. Ο Γ. Βεϊζαδές διατηρούσε ένα νυχτερινό κακόφημο κέντρο στην περιοχή της Τρούμπας με την επωνυμία “Τζον Μπουλ”. Παρέμεινε στο σπίτι και μόλις βράδιασε, αφού προηγουμένως είχε συνεννοηθεί με την γυναίκα του, κάλεσαν την Σπυριδούλα στην τραπεζαρία και άρχισαν να την απειλούν. Και οι δύο ήταν εξαγριωμένοι, ενώ σε μια στιγμή σηκώθηκε το αφεντικό της και αφού την άρπαξε από το χέρι, της έβγαλε το φουστάνι και με μια απότομη κίνηση την έριξε καταγής. Το κορίτσι έβαλε τις φωνές, αλλά δεν υπήρχε άλλος άνθρωπος μέσα στο σπίτι για να την ακούσει. Τότε, η Αντιγόνη Βεϊζαδέ πήγε στην κουζίνα και έφερε το ηλεκτρικό

σίδηρο, το οποίο είχε βάλει προηγουμένως στη πρίζα και καυτό όπως ήταν, το πάτησε στο μπράτσο της ανυπεράσπιστης κοπέλας. Το κορίτσι άρχισε να σφαδάζει από τους πόνους, αλλά και πάλι δεν την άκουσε κανείς. Έπειτα, την πήραν και οι δύο, την ξάπλωσαν στο μεγάλο τραπέζι του σαλονιού και εκεί άρχισαν να βάζουν το σίδηρο σε όλο της το σώμα. Ήταν τόσο αφόρητοι οι πόνοι, όπου το κορίτσι λιποθύμησε και έμεινε σε αυτή την κατάσταση έως την άλλη μέρα. Όταν συνήλθε για λίγο, της ζήτησαν εκ νέου να επιστρέψει το χαρτονόμισμα των 50 δολαρίων. Η Σπυριδούλα τους επανέλαβε ότι δεν είχε ιδέα, αλλά αυτοί επέμεναν ότι η κλοπή είχε γίνει από την ίδια. Τότε, ξεκινά ο δεύτερος κύκλος μαρτυρίου του κοριτσιού με συμπληρωματικά βασανιστήρια. Έβαλαν ξανά το ηλεκτρικό σίδηρο στην πρίζα για να κάψει και έπειτα άρχισαν να το τοποθετούν σε όλο της το σώμα. Την επόμενη μέρα το πρωί, η κατάσταση του κοριτσιού είχε επιδεινωθεί δραματικά και έτσι αναγκάστηκαν να την μεταφέρουν στο νοσοκομείο. Προτού την πάνε, της είπαν να μη πει σε κανέναν τίποτε, γιατί αλλιώς θα την έκαιγαν με βενζίνη. Όταν όμως συνήλθε η Σπυριδούλα από τις πρώτες περιποιήσεις των γιατρών, είπε επακριβώς πως είχαν γίνει τα πράγματα.

Το ζεύγος Βεϊζαδέ προσερχόμενοι στον ανακριτή, καλύπτουν τα πρόσωπά τους από τους φωτορεπόρτερς

Η εξετασθείσα από την Αστυνομία Αντιγόνη Βεϊζαδέ, θέλησε να αναλάβει μόνη της ολόκληρο το βάρος του φρικτού βασανισμού. Ισχυρίστηκε, ότι ο σύζυγός της δεν έλαβε μέρος, διότι απουσίαζε από το σπίτι και ότι το πυρακτωμένο σίδερο το τοποθέτησε στο σώμα της Σπυριδούλας “στα αστεία για να φοβηθεί και να μαρτυρήσει το μέρος που είχε κρυμμένο το χαρτονόμισμα”. Δεν πίστευε ποτέ, είπε, στους αστυνομικούς που την ανέκριναν, ότι θα έκανε στη Σπυριδούλα τόσο μεγάλο κακό. Το σίδερο δεν έμεινε στη πρίζα παρά λίγα λεπτά. Όταν το έβγαλε, ήταν σχεδόν κρύο. Ύστερα, όμως, υποστήριξε πως ζέστανε πολύ και δεν το πρόσεξε.⁷⁷

Οι ειδηχθείς βασανιστές, Γεώργιος και Αντιγόνη Βεϊζαδέ, οι οποίοι κατέκαψαν με πυρακτωμένο ηλεκτρικό σίδερο την 12χρονη υπηρέτριά τους Σπυριδούλα Ράπτη, προσήχθησαν τελικά ενώπιον του Ανακριτή του Α' τμήματος και απολογήθηκαν. Ο Βεϊζαδής, ισχυρίστηκε και πάλι ότι αυτός ήταν αμέτοχος του βασανισμού διότι απουσίαζε για δύο ημέρες από την κατοικία του. Κατά τη γνώμη του, η σύζυγός του δεν είχε την πρόθεση να τιμωρήσει τόσο σκληρά την Σπυριδούλα, αλλά απλώς επεχείρησε να την εκφοβίσει, διότι παρά τις συστάσεις της, η μικρή δεν ήθελε να αποκαλύψει το μέρος στο οποίο είχε κρύψει το κλαπέν χαρτονόμισμα των 50 δολαρίων. Στη συνέχεια ο Βεϊζαδής πρόσθεσε ότι μόλις αντελήφθη την κατάσταση της μικρής, έσπευσε να την μεταφέρει στο Τζάνειο νοσοκομείο. Τόνισε δε, πως αν ήταν συνένοχος δεν θα την μετέφερε στο νοσοκομείο αλλά θα καλούσε γιατρό στο σπίτι του για να την περιποιηθεί. Εξάλλου, η Αντιγόνη κατά την απολογία της, ισχυρίστηκε ότι κατά το διήμερο του βασανισμού της Σπυριδούλας, ο σύζυγός της απουσίαζε. Πρόσθεσε στη συνέχεια, ότι δεν είχε την πρόθεση να κάψει την μικρή. Ενώ την απείλησε για να υποδείξει το μέρος όπου είχε κρύψει το χαρτονόμισμα, η Σπυριδούλα όρμησε εναντίον της για να της αφαιρέσει το ηλεκτρικό σίδερο. Επακολούθησε πάλι, κατά τη διάρκεια της οποίας, το σίδερο ξέφυγε των χεριών της. Η Σπυριδούλα αγκάλιασε το σίδερο και έτσι έγιναν τα εγκαύματα. Η Σπυριδούλα, ωστόσο, στην κατάθεσή της αναφέρει πως και οι δύο την σιδέρωναν, τονίζοντας με κατηγορηματικό τρόπο ότι στο βασανισμό έλαβαν μέρος αμφότεροι. Μάλιστα, με παραστατικό τρόπο ανέφερε πως όταν σταματούσε το αφεντικό της να την σιδερώνει, τη θέση του βασανιστή έπαιρνε η κυρία της.

⁷⁷ *Η Ελευθερία*, Αθήνα Τρίτη 9 Αυγούστου 1955, Αριθμός φύλλου 3351, σελ.1 & 5

Τις πρώτες μέρες, η κατάσταση του μικρού κοριτσιού παρέμενε στάσιμη. Το σοβαρότερο έγκαυμα, είχε προκληθεί στο αριστερό στήθος πλησίον του μαστού. Μάλιστα, ανέβασε υψηλό πυρετό και η ζωή της βρισκόταν σε κίνδυνο, διότι θα μπορούσε λόγω της σφοδρότητας και του μεγέθους των εγκαυμάτων να πάθει καρδιακή προσβολή ή νεφρίτιδα, λόγω, όπως έγραψαν οι εφημερίδες της περιόδου, της “εξουδετέρωσης της αδήλου διαπνοής”. Κατόπιν τούτου, διετάχθη η μεταφορά της μικρής σε ιδιαίτερο θάλαμο. Τούτο κρίθηκε σκόπιμο και από το γεγονός της αθρόας συρροής επισκεπτών, οι οποίοι εκδήλωσαν τη συμπάθεια τους προς το ατυχές θύμα των δύο βασανιστών. Μάλιστα, χιλιάδες κόσμου πολιόρκησε το κτίριο του νοσοκομείου, χρειάστηκε δε η επέμβαση ισχυρής αστυνομικής δύναμης για να αναχαιτίσει τα πλήθη, τα οποία κατά την είσοδο εις τον θάλαμο, έσπασαν τους υαλοπίνακες της εσωτερικής κεντρικής θύρας. Κατά το διάστημα αυτό, απειλήθηκε το λυντσάρισμα μιας γυναίκας, η οποία ζήτησε να δει τη Σπυριδούλα εξ ονόματος της βασανίστριας. Η Αστυνομία με κόπο κατόρθωσε να απομακρύνει την νέα και να την φυγαδεύσει από την πίσω θύρα του νοσοκομείου. Τα εγκαύματα κάλυπταν το 65% της επιφάνειας του σώματος της Σπυριδούλας και είχαν “επάλληλη διάταξη κλιμακοειδούς τύπου”. Επίσης, διατυπώθηκε η άποψη ότι μπορεί να προξένησαν τα εγκαύματα αυτά και άλλες τυχόν κακώσεις (ξυλοδαρμός) από δύο αλληλοβοηθούμενα πρόσωπα, και ότι εφόσον δεν επερχόταν υποτροπή στην κατάστασή της, θα νοσούσε πλέον των δύο μηνών.⁷⁸

Αν και την είχε επισκεφθεί ο πατέρας της, λίγους μήνες πριν, δεν μπόρεσε να αντιληφθεί σε τι δυσχερή κατάσταση βρισκόταν το παιδί του σε αυτό το μεσοαστικό σπίτι-κολαστήριο. Ήταν η μία και μοναδική μέρα που το μικρό κορίτσι κάθισε να φάει στο ίδιο τραπέζι μαζί με τα αφεντικά της και τον γονιό της, και μάλιστα η πρώτη φορά που είχε αφθονία φαγητού στο πιάτο της, μιας και τις υπόλοιπες μέρες τρεφόταν με αποφάγια στο παρακούζινο. Η μικρή δεν τόλμησε τότε να μιλήσει στον πατέρα της για το πώς πραγματικά περνάει σε αυτό το σπίτι, γιατί αφενός το ζεύγος Βεϊζαδέ του απαγόρευσε να δει κατ'ιδίαν την κόρη του, μη τυχόν και την ρωτήσει για οτιδήποτε και του μιλήσει η μικρή, αφετέρου τον δελέασαν με ένα φθαρμένο μεταχειρισμένο παντελόνι και ένα ζευγάρι παλιά

⁷⁸ *Η Ελευθερία*, Αθήνα Τρίτη 9 Αυγούστου 1955, Αριθμός φύλλου 3351, σελ.1 & 5

παπούτσια που του χάρισαν, καθώς και 80 δραχμές που του έδωσαν για τα εισιτήρια επιστροφής στο χωριό του. Ο πατέρας δεν μπόρεσε ποτέ να καταλάβει το μέγεθος του μαρτυρίου του ανυπεράσπιστου παιδιού του και έτσι η μικρή συνέχισε να βιώνει έναν απίστευτο γολγοθά.

Αυτό το συγκλονιστικό περιστατικό με την Σπυριδούλα, είχε σαν αποτέλεσμα να ανοίξουν οι “ασκοί του Αιόλου” και να αποκαλυφθούν άλλα δύο παρόμοια περιστατικά με ανήλικες υπηρέτριες που είχαν λάβει χώρα το ίδιο περίπου διάστημα και είχαν προσπαθήσει να τα αποσιωπήσουν. Το ένα κορίτσι, ηλικίας 10 ετών, είχε μεταφερθεί στο νοσοκομείο με δαγκωμένο το αυτί της από την κυρία της, ενώ το άλλο έφερε πληγές στα χέρια του από καρφίτσες που της είχε μπήξει προφανώς η εργοδότης της. Αν και η διεύθυνση του νοσοκομείου δεν θέλησε να δώσει στην δημοσιότητα τα ονόματα θυτών και θυμάτων, άνοιγε επιτέλους μια συζήτηση για μια παραγκωνισμένη εργασιακή ομάδα που βίωνε άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης.

Ο Μενέλαος Λουντέμης, ένας από τους πιο σημαντικούς σύγχρονους έλληνες πεζογράφους, στο διήγημα του, *Βουρκωμένες Μέρες*, περιγράφει τη ζωή μιας κοπέλας, της Ρηνούλας, που θυμίζει σε μεγάλο βαθμό αυτά που βίωνε η Σπυριδούλα στο ιεροεξεταστήριο των Βειζαδέ. Θα αναφέρουμε ένα χωρίο του κειμένου, που με πολύ εύγλωττο τρόπο περιγράφει επακριβώς, τις σκληρές δοκιμασίες που βίωνε ένα ανυπεράσπιστο κορίτσι που ερχόταν από την επαρχία για να εργαστεί σε ένα αστικό σπίτι της Αθήνας, και τις απάνθρωπες συνθήκες εργασίας που βίωνε:

“Ήταν πολλές οι δουλειές σε εκείνο το σπίτι, πολύ το κοψομέσισμα, η ψυχή της Ρηνούλας μία. Αυτή θα το κουμαντάριζε, αυτή θα το συγύριζε. Πηγαινοερχότανε σαν μικρή σαΐτα στον αργαλειό πέρα δώθε, πέρα δώθε. Έμπαινε στις καμάρες, κύλαγε στην κουζίνα, πρόβαλλε στο μπαλκόνι κι’ ανεβοκατέβαινε τη σπειρωτή του σκάλα σαν μυρμηγκάκι στο βότσαλο. Το βράδυ, ήταν ένα μικρό λείψανο κι ανέβαινε στον ουρανό της, στο λευκό καμαράκι της ταράτσας να πεθάνει. Μα ούτε και αυτό της ήταν βολετό. Ο κύριος έχει τα ξενύχτια του κάτω. Στρωνότανε αντικριστά με κάτι φίλους του στο τραπέζι και είχαν βαθιές ολονυχτίες μπροστά στους ρηγάδες και στις ντάμες, σαν τους θρήσκους μπροστά στα εικονίσματα... Και τα θυμιάτιζαν, τα θυμιάτιζαν με τα τσιγάρα τους ως το πρωί... Κι έπρεπε να ξενυχτήσει κάπου γύρω

τους η Ρηνιώ και να χει τα αυτιά της έτοιμα, μην την κράξουν με το κουδούνι, πότε για τα ποτά και πότε για τα τσιγάρα. Το κουδουνάκι του κυρίου την ξετρύπωνε όπου και αν πήγαινε να σταθεί, ακόμα και στον ουρανό της. Παντού είχαν κρεμασμένο κι από ένα στριγγλιάρικο κουδούνι που την έκραζε με το όνομά της...”

Πολλές φορές τελικά, ένα προϊόν μυθοπλασίας, περιέγραφε με ρεαλιστικό τρόπο αυτά που πραγματικά συνέβαιναν, πίσω από τις περικλειστές πόρτες των αστικών οικογενειών, με τις πολλές “αμαρτίες” και τις ανομολόγητες πράξεις.⁷⁹

Η Σπυριδούλα, σαφώς και δεν ήταν το μόνο θύμα εκείνης της περιόδου. Από τις στατιστικές της εποχής προκύπτει, ότι περίπου, 63.000 κορίτσια, εργάζονταν ως εσώκλειστες οικιακές υπηρέτριες. Οι περισσότερες από αυτές, δούλευαν σε καθεστώς εργασιακής επισφάλειας, κάτι σαν σύγχρονες σκλάβες, όπου κανένα δικαίωμα δεν είχαν, ούτε φυσικά ασφαλιστική και προνοιακή κάλυψη. Η μέριμνα του κράτους ήταν απύσχα και έτσι οι εργοδότες τους, είχαν κάθε “νόμιμο” δικαίωμα απάνω τους. Δικαίωμα ζωής ή και θανάτου. Σε μια συμπιεσμένη και πολυποίκιλη κατάσταση βασανιστηρίων, άνοιξε μια οπή και πετάχτηκε το δράμα μιας μικρής “δούλας”- μιας μονάδας από ένα πολύπαθο κλάδο εργαζόμενων γυναικών. Το πανελλήνιο ανατρίχιασε, εξοργίστηκε με τις λεπτομέρειες του τρομερού σιδερώματος και δικαιολογημένα αναρωτήθηκε: τι γίνεται άραγε και σε ποιο βαθμό θα μπορούσε να φτάσει το μαρτύριο της σύγχρονης ελληνίδας “σκλάβας”, της υπηρέτριας; Στον κλάδο που αριθμούσε 63.000 γυναίκες κάθε ηλικίας. Εξήντα τρεις χιλιάδες υπηρέτριες, είδαν στην περίπτωση της μικρής Σπυριδούλας κορυφωμένα τα δικά τους βάσανα. Γιατί ήταν όλες το ίδιο απροστάτευτες, παραδομένες “νόμιμα” στα χέρια αφεντικών που είχαν πάνω τους δικαίωμα ζωής και θανάτου. Κλασικό δείγμα της ασυδοσίας του αφεντικού πάνω στη “δούλα” του, ήταν και η περίπτωση της Σπυριδούλας, χαρακτηριστικό του κλίματος στο οποίο ζούσαν και εργάζονταν τόσες χιλιάδες υπηρέτριες. Το έγκλημα των Βεΐζαδέδων, δεν ήταν έγκλημα κατ’ έμπνευση και εκτέλεση δική τους. Ήταν προετοιμασμένο από τις αντικειμενικές συνθήκες. Η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα, η εξαθλίωση ιδιαίτερα των

⁷⁹ *Η Αυγή*, Αθήνα Κυριακή 14 Αυγούστου 1955, έτος Γ', Αριθμός φύλλου 869, σελ. 3 & 4

λαϊκών τάξεων, ήταν το “εύφορο” έδαφος για να βλαστήσουν 63.000 Σπυριδούλες μικρές και μεγάλες. Και η έλλειψη και της ελάχιστης κρατικής προστασίας για ένα τόσο μεγάλο κλάδο εργαζόμενων όπως οι υπηρέτριες, είχε σαν αποκορύφωμά της το έγκλημα του Πειραιά. Η ευθύνη που αναλογούσε στο κράτος, για όσα εγκλήματα συνέβαιναν σε βάρος τόσων χιλιάδων υπάρξεων, ήταν τεράστια.

Σύμφωνα με τον Α.Ν. 759/1937, “απαγορεύεται η χρησιμοποίηση κατ’ οίκον ως υπηρετών προσώπων μη συμπληρωσάντων το 14^{ον} έτος ηλικίας και μη εφοδιασμένων με βιβλιάριο υγείας”. Σύμφωνα με το νόμο ΔΚΘ “περί εργασίας γυναικών και ανηλίκων”, απαγορεύεται να εργάζονται παιδιά “μη συμπληρώσαντα το 14^ο έτος της ηλικίας τους και μη έχοντας περατώσει τις σπουδές της στοιχειώδους εκπαίδευσης”. Γι αυτή λοιπόν την περίπτωση των ανήλικων παιδιών, για την οποία θεσπίστηκαν νόμοι, η αρμόδια αρχή απουσίαζε παντελώς. Δεν ρώτησαν ποτέ το “δουλάκι” που έφερε η κυρία τους στο σπίτι, πόσο χρονών είναι και πως βρέθηκε στα χέρια τους, ούτε αγανάκτησαν ποτέ για τις πρωτόγονες συνθήκες ζωής και εργασίας της υπηρεσίας τους. Δεν σκέφτηκαν πως ενδεχομένως δουλεύει 24 ώρες το 24ωρο, πως τρώει τα αποφάγια τους, πως κοιμάται στο πιο ανθυγιεινό μέρος του σπιτιού, πως η οργισμένη κυρία τους χειροδικεί και ο γιός τους διαπράττει χυδαίες πράξεις εναντίον τους. Είμαστε σίγουροι πως τίποτα από όλα αυτά δεν τους απασχόλησε. Η μόνη τους σκέψη είναι πως ενώ θα την πληρώσουν λιγότερο, θα την βάζουν να εργάζεται μέχρι εξαντλήσεως. Δεν θα διστάσουν μάλιστα, να διηγηθούν πόσο τους καταδυναστεύει η “υπηρεσία” τους, που την προτιμάνε όσο το δυνατόν πιο μικρή για να εξοικειωθεί με τις ιδιομορφίες της συμπεριφοράς τους. Συμφέρει λοιπόν να θυμηθούν τους νόμους: Έτσι, η “δούλα” παραδίδεται έρμαιο στα χέρια της εκμετάλλευσης. Το κάθε “αφεντικό” μπορούσε στα πρώτα μεταεμφυλιακά χρόνια να προμηθευτεί “δούλα” χωρίς να πολυσκοτιστεί για τις συνέπειες της “αγοράς”. Το “εμπόρευμα” προσφερόταν άφθονο, ιδιαίτερα στα χωριά, που είχαν ρημάξει από την φτώχεια και την αστυφιλία. Εκεί, οι οικογένειες είναι πολυπρόσωπες και η δυστυχία τις κατατρέχει με μεγάλη βανανυσότητα και ένταση. Και αν το νέο παιδί που θα γεννηθεί είναι κορίτσι, το δυστύχημα για την οικογένεια θεωρείται μεγάλο. Είναι ένα στόμα ακόμα στο φτωχικό τραπέζι, που, ενώ λίγα μπορεί να προσφέρει στην αγροτική ζωή, θέλει, σα μεγαλώσει, και προίκα για να αποκατασταθεί. Τι θα μπορούσε να γίνει; Πως θα

γλύτωνε από την ακραία φτώχεια το απελπισμένο κορίτσι; Αυτό ακριβώς, το βασανιστικό ερώτημα θα εκμεταλλευόταν η εκάστοτε “κυρία” που παραθέριζε, ως πούμε στο χωριό ή ο μεσίτης που ερχόταν επί τούτου από την πόλη.

-Δώστε μου το κοριτσάκι σας και σαν μεγαλώσει θα το παντρέψω. Θα περνάει σα βασίλισσα μέσα στο σπίτι μου..

Με αυτή την αόριστη συμφωνία, υφαρπάζεται από την αγκαλιά της μάνας του ένα παιδάκι. Μπορεί να είναι οκτώ, εννιά, δέκα χρόνων –συνήθως προτιμώνται τα μικρά-. Κι από εδώ αρχίζει η ζωή για ένα ακόμα “σκλαβάκι”. Η *Αυγή*, κάνει αναφορά σε μια μικρούλα, που για ευνόητους λόγους δεν αναφέρει ολόκληρο το όνομά της. Πρόκειται για την μικρή με το όνομα Καλ. Κ. Η μικρούλα Καλ. Κ. είχε δυο χρόνια στα “ξένα χέρια”. Ήταν τότε εντεκάχρονη κοπελίτσα, όμορφη, λεπτοκαμωμένη και ευαίσθητη. Η μάνα της, πάμφτωχη νησιώτισσα, γέννησε δέκα παιδιά, τέσσερα αγόρια και έξι κορίτσια. Τα κορίτσια της τα έβαλε υπηρέτριες. Η μικρή Καλ έφτασε στην Αθήνα 9 χρονών, γυμνή και πεινασμένη. Την κρατούσε από το χεράκι ο μεσίτης και την πήγαινε σε ένα σπίτι ολότελα άγνωστο στην οικογένειά της. Από εκείνη τη μέρα άρχισε και η περιπλάνησή της: Σε δύο χρόνια την έδιωξαν από 6 σπίτια! Δεν ήταν ούτε αναιδής, ούτε ψεύτρα ή κάτι άλλο. Προσπαθούσε να είναι όσο γίνεται καλύτερη στα καθήκοντά της. Μα είχε ένα ελάττωμα: “βρεχόταν” στον ύπνο της. Τα παιδιάστικα νεφρά της δεν βαστούσαν τόσο κόπο. Της είχαν πει στην αρχή πως δεν θα έκανε δουλειές. “Να, μόνο τα παιδιά θα προσέχεις”. Τα παιδιά, ήταν δύο αγόρια ζωηρά και συνομήλικά της. Πώς να τα προσέξει. Η κυρία και ο κύριος έβγαιναν κάθε απόγευμα και γύριζαν τις πρωινές ώρες. Το “σκλαβάκι”, έπρεπε να ταΐσει και να κοιμήσει τα παιδιά, να πλύνει τα πιάτα και να ετοιμάσει την κρεβατοκάμαρα των αφεντικών. Πολλές φορές τα μεσάνυχτα, έβρισκαν τη μικρούλα Καλ, άγρυπνη, πελαγωμένη στις δουλειές. Το πρωί, έπρεπε να ξυπνήσει στις έξι, να πάρει το γάλα, τον πάγο, να ακολουθήσει τον κύριο στην αγορά και να φορτωθεί το ασήκωτο δίκτυ με τα πλούσια ψώνια. Κι ύστερα το σπίτι, η λάτρα, το παρκέ, τα “παιδιά” και η νευριασμένη πάντοτε κυρία. Η κυρία, που ξεχνούσε πως είχε μπροστά της ένα παιδάκι, το έδερνε άγρια σαν δεν τα κατάφερνε. Η μικρή Καλ, κατάπινε κόμπο-κόμπο τα δάκρυά της κι έτρωγε το λιγοστό πικραμένο ψωμάκι που κέρδιζαν τα αδύναμα χεράκια της. Μα τη νύχτα, τη νύχτα πάνω στο χωρίς παράθυρο πατάρι που κοιμόταν, έρχονταν στα όνειρά της κούκλες, παιχνίδια και

βιβλία. Αν ήξερε γράμματα, θα έγραφε στην μανούλα της τα βάσανά της και απάνω εκεί την έπιαναν τα κλάματα και βογκούσε στον ύπνο της και στριφογύριζε στα κουρελάκια, που χρησίμευαν για κρεβάτι. Και κάθε πρωί, τα κουρελάκια αυτά βρίσκονταν βρεγμένα: τα παιδιάστικα νεφρά της, δεν κρατούσαν τόσο κόπο, τέτοιο ξύλο. Και φυσικά, οι “κυρίες” δεν μπορούσαν να αντέξουν αυτό της το ελάττωμα και την έδιωχναν. Μέσα σε δυο χρόνια την έδιωξαν από έξι σπίτια, γιατί παντού την έδερναν και παντού “βρεχόταν” τη νύχτα. Και η περιπλάνησή της θα συνεχιζόταν ώσπου να μεστώσει κοπέλα πια, όμορφη, κατάλληλη για να την επισκεφθεί κάποια νύχτα στο πατάρι της, ο επίδοξος διάδοχος της οικογένειας αν όχι ο ίδιος ο “αφεντικός”.⁸⁰

11.2 Κοινωνικοί Απόηχοι

Ο Τύπος της εποχής, κάνει ιδιαίτερη αναφορά στις αντιδράσεις του κόσμου που έσπευσαν κατά χιλιάδες στο Τζάνειο Νοσοκομείο, όπου νοσηλευόταν το άμοιρο κορίτσι, για να την δουν από κοντά και να αποτίσουν φόρο τιμής σε αυτή την μικρή ηρωίδα. Εκατοντάδες ήταν και τα γράμματα αγανάκτησης από εξαγριωμένους πολίτες, που έστελναν στις εφημερίδες και φιλοξενούνταν στις στήλες με τα κοινωνικά και τα επίκαιρα, και εξέφραζαν την οργή τους ασκώντας κριτική στο σάπιο κατεστημένο που κώφευε όσο και εθελotuφλούσε σε τέτοιου είδους φρικτά γεγονότα. Ακόμα και οι ίδιοι δημοσιογράφοι, δεν έμειναν απλοί καταγραφείς του συνταρακτικού γεγονότος, αλλά καυτηρίασαν με την πένα τους, τους δύο βασανιστές, συνηγορώντας και αυτοί στην παραδειγματική τιμωρία τους από την έννομη τάξη.

⁸⁰ Η Αυγή, Αθήνα Τετάρτη 17 Αυγούστου 1955, έτος Γ, Αριθμός φύλλου 870, σελ. 3 & 4

Φωτογραφία της Σπυριδούλας από το κρεβάτι του πόνου, τραβηγμένη για λογαριασμό της εφημερίδας *Αυγή*

Ο θάλαμος νοσηλείας της, μετεβλήθη σε πραγματικό λαϊκό προσκύνημα, από την επίσκεψη εκατοντάδων πολιτών του Πειραιά, που προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να της ελαφρύνουν τους αβάσταχτους πόνους της. Η συμπαράσταση του λαού ήταν συγκινητική, που με κάθε τρόπο της εκδήλωνε την συμπάθεια και την στοργή του. Στο βασανισμένο κορμάκι της μικρής Σπυριδούλας, όλοι έβλεπαν το δράμα των παιδιών του εργαζόμενου ελληνικού λαού, που η άθλια οικονομική του κατάσταση τα οδηγούσε στα “ξένα χέρια”, που στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν απάνθρωπα. Το όνομα της μικρής Σπυριδούλας βρισκόταν στο στόμα όλων των Αθηναίων και Πειραιωτών και ο καθένας όλο και είχε να αναφέρει κάποια περίπτωση βίαιης μεταχείρισης κάποιας άλλης μικρούλας.

Φωτογραφικό απόσπασμα από την εκπομπή “Μηχανή του Χρόνου”

Το Συνδικάτο των Εργαζόμενων Γυναικών, απέστειλε προς το Υπουργείο Εργασίας και λοιπούς αρμοδίους το παρακάτω τηλεγράφημα διαμαρτυρίας: “Εξ ονόματος του συνόλου των εργαζόμενων γυναικών και ιδιαιτέρως των υπηρετριών, εκφράζουμε τον αποτροπιασμό μας για τα μεσαιωνικά μαρτύρια στα οποία υπεβλήθη η μικρή Σπυριδούλα. Η έλλειψη του οφειλομένου ελέγχου και παρακολούθησης των συνθηκών εργασίας των εξ επαρχιών προερχόμενων ανήλικων υπάρξεων, οι οποίες πολύ πρόωρα παραδίδονται εις τη βιοπάλη και σε παντοειδείς εκμεταλλεύσεις, είναι η κυριότερη αιτία του ανατριχιαστικού εγκλήματος του Πειραιά. Ζητούμε την στοργική προστασία της Πολιτείας, την εφαρμογή συγχρονισμένων διατάξεων εργατικής νομοθεσίας, την υποχρεωτική υπαγωγή μας στην κύρια ασφάλιση του ΙΚΑ και την παραδειγματική τιμωρία των βασανιστών Βεϊζαδέ”. Ακόμα, και εκπρόσωποι του Ελληνικού Κοινοβουλίου, όπως ο βουλευτής Πειραιά κ. Τζατζάνης, με τηλεγράφημα του προς τους Υπουργούς Δικαιοσύνης, Πρόνοιας και Εσωτερικών, ζητούσε από την Κυβέρνηση να επισκεφτεί το θύμα της θηριωδίας του ζεύγους Βεϊζαδέ και να λάβει μέτρα για την παραδειγματική τιμωρία των ανθρωπόμορφων αυτών τεράτων. Επίσης, ζητούσε

να διενεργηθεί έρευνα για τις συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων και να ληφθούν προστατευτικά μέτρα, ιδιαίτερα υπέρ των ανήλικων.⁸¹

Η υπόθεση της Σπυριδούλας, ξεσήκωσε ένα κύμα παλλαϊκής οργής. Ο λαός συγκινήθηκε με την περίπτωση της. Στον θάλαμο της, συνεχίστηκε για μέρες η αθρόα συρροή πολιτών, ανδρών και γυναικών, που εξέφραζαν την συμπάθεια και εκδήλωναν με κάθε τρόπο την συμπαράστασή τους στη μικρή βασανισμένη. Ένας εκ των πρώτων επώνυμων που την επισκέφτηκε ήταν και ο Δήμαρχος Πειραιά, ο οποίος της προσέφερε γλυκίσματα και παιχνίδια. Ήταν τέτοια η έκταση που είχε πάρει το γεγονός, που για την Σπυριδούλα ενδιαφέρθηκαν προσωπικά και οι ίδιοι οι Βασιλείς. Μάλιστα, απέστειλαν τον προσωπικό ιατρό των Ανακτόρων για να έχει προσωπική εικόνα της κατάστασης του θύματος και για να τους ενημερώσει επακριβώς για την πορεία της υγείας της. Η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων, απηύθυνε έκκληση προς την Πολιτεία και προς την Κοινωνία, για να οργανωθεί μια Πανελλήνια σταυροφορία και να ληφθούν νομοθετικά μέτρα για την αντιμετώπιση του δράματος των ανήλικων εκείνων, που υφίσταντο τις οδυνηρές συνέπειες της απάνθρωπης μεταχείρισης σε τυραννικές εργασίες. Στην έκκληση, τονιζόταν ότι η μικρή Σπυριδούλα Ράπτη δεν ήταν το μοναδικό θύμα βαρβαρότητας και ότι πολλά ανήλικα κορίτσια και αγόρια διαβιούσαν κάτω από συνθήκες απαράδεκτες και ταπεινωτικές για ελληνόπαιδες, χωρίς, ούτε η Κοινωνία να συγκινείται, ούτε ο Νόμος να κινείται ως θα έπρεπε, με αμείλικτη αυστηρότητα. Η Εκκλησία της Ελλάδας, δεν έμεινε ούτε αυτή ασυγκίνητη στο δράμα του κοριτσιού και κατ'εντολή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, επισκέφτηκε την μικρή Σπυριδούλα ο Μητροπολίτης Μαραθώνα, ο οποίος της προσέφερε και αυτός με τη σειρά του δώρα και χρήματα.

⁸¹ *Η Αυγή*, Αθήνα Τετάρτη 10 Αυγούστου 1955, έτος Γ', Αριθμός φύλλου 865, σελ. 3

Η μικρή Σπυριδούλα στο κρεβάτι του πόνου δέχεται δώρα από τους συμπολίτες που συρρέουν μαζικά να την δουν από κοντά

Ένας πολίτης, διαβάζοντας μια απογευματινή εφημερίδα, αγανάκτησε και πλημύρισε από οργή για όλα αυτά που διέπραξαν οι σαδιστές στο ανήμπορο πλάσμα και αναλογιζόμενος τα παιδιά του, τυφλωμένος από μίσος και οργή, άρπαξε μια καρέκλα και έσπασε την τζαμαρία του νυχτερινού κέντρου που διεύθυνε ο Γ. Βεϊζαδής. Αυτό καταδείκνυε πόσο πολύ είχε επηρεαστεί ο κόσμος από το πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα, φρικτό εκ προμελέτης έγκλημα. Μεταξύ των άλλων, η Σπυριδούλα έλαβε και μια συγκινητική επιστολή από μια μικρή μαθήτριά από το χωριό Δερβένι της Κορινθίας. Η μικρή μαθήτριά έγραφε στο γράμμα της: “Αγαπητή μου Σπυριδούλα, είμαι 8 ετών και μαθήτριά του Δημοτικού Σχολείου. Έμαθα από τις εφημερίδες το ατύχημά σου και πόνεσα πολύ. Αμέσως άρχισα να μαζεύω χρήματα από το λίγο χαρτζιλίκι που μου δίνει ο πατέρας μου. Σου στέλνω λοιπόν 50 δραχμές για να πάρεις καραμέλες, μπισκότα και σοκολάτες. Πρέπει να ξέρεις Σπυριδούλα ότι κάθε βράδυ, όλοι στο σπίτι μου προσεύχονται για σένα”. Ένας από τους πολλούς που παρέλασαν από το θάλαμο νοσηλείας της, ήταν και ο ηθοποιός του ελαφρού θεάτρου, Φίλιος Φιλιππίδης, ο οποίος επισκέφτηκε την Σπυριδούλα και την διασκέδασε με τα ξεκαρδιστικά αστεία του. Ιερή αγανάκτηση είχε κυριεύσει όλη την κοινωνία. Σύσσωμος ο Τύπος έκανε μακροσκελή αφιερώματα σε καθημερινή βάση για την εξέλιξη της πορείας της υγείας του κοριτσιού. Το ΙΚΑ αποφάσισε κατ’εξαίρεση να την ασφαλίσει. Δώρα που προέρχονταν από όλες τις κοινωνικές τάξεις, από επώνυμους και ανώνυμους, πλημύρισαν το νοσοκομείο. Βιβλία με παραμύθια, κούκλες πελώριες, από αυτές

που ανοιγόκλειναν τα μάτια τους και τραγουδούσαν. Μια κοινωνία που είχε ανεξάντλητα αποθέματα ανθρωπιάς ή και τύψεων.⁸²

Φωτογραφικά στιγμιότυπα για λογαριασμό της εφημερίδας *Ελευθερία*

Ζωηρό υπήρξε και το ενδιαφέρον του Αμερικανικού Στόλου που είχε καταπλεύσει εκείνο το διάστημα στο Φαληρικό Δέλτα. Ο Αρχηγός του 6^{ου} Αμερικάνικου Στόλου, ο οποίος ευρισκόταν στο Φάληρο, απέστειλε λίγο πριν την αναχώρησή του στην μικρή Σπυριδούλα, μια ωραιότατη ανθοδέσμη, διαβίβασε δε και τις ευχές του για την ταχεία ανάρρωσή της. Εξάλλου, η αστυνομία του Στόλου, είχε απαγορεύσει στους Αμερικανούς ναύτες να μεταβούν στο κέντρο “Τζων Μπούλ”, του οποίου ως γνωστόν ήταν διευθυντής του ο Βεϊζαδές. Επιτροπή από αξιωματικούς και ναύτες της β’ μοίρας του 6^{ου} Αμερικανικού Στόλου της Μεσογείου, επισκέφτηκε την νοσηλευόμενη στο Τζάνειο Νοσοκομείο Πειραιά Σπυριδούλα Ράπτη και διαβίβασε σε αυτήν την συμπάθεια των πληρωμάτων για την δραματική περιπέτειά της και στην συνέχεια της πρόσφερε το ποσό των 1.033 δολαρίων, προϊόν εράνου μεταξύ

⁸² *Η Αυγή*, Αθήνα Σάββατο 13 Αυγούστου 1955, έτος Γ', Αριθμός φύλλου 868, σελ. 4

του πληρώματος του αεροπλανοφόρου “Ιντερπιντ”, εκφράζοντας την ευχή αυτό το ποσό να χρησιμοποιηθεί για την προίκα της.

Ο ιατρός των Ανακτόρων κατά τη στιγμή της επίσκεψης του στην Σπυριδούλα

Η Ανώτατη Συνομοσπονδία Πολυτέκνων Ελλάδας, διερμηνεύουσα την πανελλήνια αγανάκτηση εναντίον των ανάληπτων βασανιστών της μικρής Σπυριδούλας Ράπτη, κόρη πολύτεκνης οικογένειας, απέστειλε έντονη διαμαρτυρία προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, αξιώνοντας παραδειγματική τιμωρία των δραστών του πρωτοφανούς για την ελληνική κοινωνία εγκλήματος. Προς τον Υπουργό της Εργασίας εστάλη επίσης τηλεγράφημα, να ασκηθεί αυστηρός έλεγχος των εργαζομένων στις οικίες μικρών παιδιών. Παρόμοιο τηλεγράφημα απεστάλη και από τους πολυτέκνους της Λάρισας.⁸³

Τεράστια ήταν και η απήχηση των αναγνωστών των εφημερίδων, που έστελναν κατά χιλιάδες γράμματα συμπαραράστασης αλλά και διαμαρτυρίας, με σκοπό να φιλοξενηθούν σε κάποια κοινωνικού περιεχομένου στήλη. Από όλα τα γράμματα,

⁸³ *Η Ελευθερία*, Αθήνα Πέμπτη 11 Αυγούστου 1955, Αριθμός φύλλου 3353, σελ. 6

ωστόσο, τα σχετικά με την Σπυριδούλα που έφθασαν στο γραφείο των εφημερίδων, ένα γράμμα ξεχώρισε αρνητικά. Τα περισσότερα επαναλάμβαναν επίμονα το ίδιο σύνθημα: “Πρέπει να φροντίσει η κοινωνία για να σωθούν οι άλλες Σπυριδούλες”. Μπορεί ο καθένας να είχε την δική του ιδέα για το πώς έπρεπε να προχωρήσει η σωτηρία, αλλά η βάση και ο σκοπός ήταν πάντα ο ίδιος. Το ένα όμως γράμμα, το οποίο έφτασε από το Αγρίνιο, ήταν τελείως διαφορετικό. Έπαιρνε μια άλλη άποψη, μια άποψη εξαιρετικά ανησυχητική. Ο κ. Δ. Γ., αφού στην πρώτη παράγραφο εκφράζει αγανάκτηση και αποτροπιασμό για τη μεταχείριση της Σπυριδούλας, προχωρεί παραδόξως με αυτές τις λέξεις: “Λυπήθηκα, όταν είδα όμως πόσο εσείς και γενικά πόσο ο Αθηναϊκός Τύπος, προχωρήσατε σε αυτόχρομα ανεδαιφικές διαπιστώσεις και θελήσατε να προβείτε εκ της αναγωγής ενός μεμονωμένου εγκληματικού περιστατικού, σε γενικούς κανόνες κρίσεως ολόκληρης σχεδόν της μεσαίας τάξης. Σε αυτή την τάξη ανήκουμε και εμείς εδώ στις επαρχίες και γνωρίζουμε άριστα ότι μόνο δικό μας προνόμιο, απέμεινε η δυνατότητα πρόσληψης στην υπηρεσία του σπιτιού μας των μικρών κοριτσιών που εσείς αποκαλείται αυθαίρετα, “σκλαβάκια”. Οι μεγαλοαστοί και οι “Μαντάμ Σουσουάδες” των Αθηνών δεν καταδέχονται αυτές τις ανήλικες χωριατοπούλες που, άμαθες και απολίτιστες, έχουν ανάγκη κάποιας αγωγής. Προτιμούν τις πιο μεγάλες μαθημένες σουσουράδες, τις “Κυρίες των Κυριών”, τις ξεπεταγμένες με τις σχεδόν καθημερινές εξόδους προς συνάντηση του φίλου, που ικανοποιούν τις κυρίες στις δουλειές του σπιτιού και τις απαλλάσσουν τελείως από τις ηθικές ευθύνες. Επομένως, μόνο για μας τους μικροαστούς, απομένουν τα “σκλαβάκια”. Ίσως τα δείρουμε καμιά φορά τα “σκλαβάκια” μαζί με τα παιδιά μας, ίσως τιμωρήσουμε τις παρεκτροπές τους, για να πάρουν μαζί με τα δικά μας τα παιδιά, την αγωγή του καλού πολίτη, που τόσο αργότερα θα τους χρειαστεί. Αλλοίμονο! Αφήστε την αστική κοινωνία ήσυχη στην συνέχιση των ηθικών της παραδόσεων. Μην ασχολείστε τόσο με τα “σκλαβάκια”, με τα παιδιά μας δηλαδή, αλλά με τις ανόσιες και οργανωμένες σε σωματεία και οπουδήποτε αλλού, ανήλικες σουσουράδες των Αθηνών, που αποτελούν κίνδυνο ηθικό για τα σπίτια τους, αλλά και τα δικά σας. Οι έλεγχοι και οι έρευνες ας στραφούν εκεί που πρέπει..”.

Όσο και αν θελήσει κανείς να αδιαφορήσει για το ένα γράμμα της απόλυτης μειονότητας και να καταλογίσει σε αυτόν που το έγραψε την ευθύνη των σκέψεων

του, δεν μπορεί να μην ανησυχήσει και να μην αναρωτηθεί για το μήπως υπήρχαν και άλλοι άνθρωποι που σκέφτονταν έτσι. Εάν υπήρχαν, δηλαδή, εκείνο το διάστημα άνθρωποι, οι οποίοι ειλικρινώς και ευσυνειδήτως πίστευαν ότι το “σκλαβάκι” είναι σωστό, να υπάρχουν δηλαδή υπηρέτες σε μικρή ηλικία, ότι ο θεσμός του να εκμεταλλεύεσαι ένα παιδί και να το βάζεις για ένα κομμάτι ψωμί να δουλεύει, να κρατάει το μωρό, να σφουγγαρίζει, να σκουπίζει, να πλένει, να σιδερώνει, είναι θεσμός για τον οποίο πρέπει να υπερηφανεύεται η αστική κοινωνία, ενώ η υπηρέτρια η εξελιγμένη, η υπηρέτρια άνθρωπος, η υπηρέτρια-υπάλληλος με την συνείδηση και των υποχρεώσεων της και των δικαιωμάτων της, αποτελεί ηθική κατάπτωση. Τα “ψυχοπαίδια” δεν ήταν παρά σπανιότατα παιδιά είτε ψυχής είτε καρδιάς των νοικοκυραίων που τα ανέτρεφαν. Τις περισσότερες φορές, ήταν απλούστατα, θύματα, “δουλάκια”, “ζωάκια” προς εκμετάλλευση. Αλλιώς, γιατί να διάλεγαν με τόση επιμονή κορίτσια; Γιατί απέφευγαν τα αγόρια; Αν ήθελαν να βοηθήσουν ορφανά, να ελαφρώσουν φτωχίες οικογένειες, γιατί αρνούνται να μεγαλώσουν αγόρια; Η απάντηση ήταν εύκολη και γνωστή. Το αγόρι ήταν λιγότερο χρήσιμο. Το αγόρι γίνεται άνδρας, δυναμώνει, πηγαίνει στο στρατό, μαθαίνει τα δικαιώματά του, γίνεται άνθρωπος. Δεν μένει θύμα στο κατώφλι της ζωής, όπως μένει συχνά το απροστάτευτο κορίτσι. Και κάτι άλλο: Μια οικογένεια, που έχει ήδη παιδιά, γιατί δεν τα μαθαίνει να δουλεύουν αυτά; Γιατί φέρνει το ξένο; Γιατί να σφουγγαρίζει το ψυχοπαίδι και να μη σφουγγαρίζει το παιδί; Η παρεξήγηση ήταν σε βάθος. Η “Μαντάμ Σουσού” υπήρχε και κατοικούσε στις πόλεις, μικρές και μεγάλες, ελληνικές και ξένες. Αλλά, από όλες τις Μαντάμ Σουσού, όλων των κατηγοριών, καμία δεν ήταν αντιπαθέστερη από αυτή που κυκλοφορούσε καμαρωτή με το φτωχό ταπεινό δουλάκι φορτωμένο στο πλάι της. Μια κοινωνία που είχε και την σκοτεινή της πλευρά, προερχόμενη από μια πρόσφατη Κατοχή, όπου ο δοσιλογισμός, ο φασισμός και οι ακραίες αντι-ανθρωπιστικές εκφάνσεις καλά κρατούσαν.⁸⁴

⁸⁴ *Η Καθημερινή*, Αθήναι Πέμπτη 18 Αυγούστου 1955, Έτος τριακοστόν έκτον, Αριθμός φύλλου 13188, σελ. 1 & 6

11.3 Οι πολιτικές προεκτάσεις του εγκλήματος

Ο Τύπος και ιδιαίτερα αυτός που πρόσκειντο στην Αριστερά (Αυγή), εξ αφορμής του φρικτού βασανισμού της μικρής υπηρέτριας, άδραξε την ευκαιρία να ξιφουλκήσει εναντίον της Δεξιάς που κυβερνούσε εκείνη την χρονική περίοδο. Έχοντας βγει η ελληνική κοινωνία από μια επώδυνη δεκαετία, μέσα από μια σκληρή Κατοχή και έναν ακόμα πιο δύσκολο Εμφύλιο, η κοινωνία είχε διχαστεί οριστικά. Τα πάθη ήταν ακόμα εν βρασμό και οι μνήμες νωπές. Οι εξορίες στην Μακρόνησο, στην Γυάρο, στο Τρίκερι, στον Άη Στράτη και σε άλλες περιοχές, καλά κρατούσαν, για όσους αρνούνταν να υπογράψουν “Δήλωση Μετανοίας”. Η υπόθεση της Σπυριδούλας, ήταν μια χρυσή ευκαιρία για να υπάρξουν φωνές διαμαρτυρίας ενάντια στο κατεστημένο, που διοικούσε με βίαιο τρόπο. Η προσπάθεια συγκάλυψης του ζεύγους Βεϊζαδέ από την Εισαγγελία Πειραιώς, με σκοπό να μετατραπεί το έγκλημα από Κακούργημα σε Πλημμέλημα, και ο πρότερος σκοτεινός βίος του Γ. Βεϊζαδέ, που διοικούσε ένα φτηνό καταγώγιο στην κακόφημη περιοχή της Τρούμπας, ερμηνεύτηκε από τον Τύπο της Αριστεράς, σαν επέμβαση της Δεξιάς στην προσπάθεια συγκάλυψης και αρωγής που παραχωρούσε σε όλα τα “γνήσια” τέκνα της, με φασίζουσα και αυταρχική συμπεριφορά. Ήταν μια προσπάθεια του αριστερού Τύπου να απογυμνώσει όλες αυτές τις βίαιες συμπεριφορές, που τις καταλόγιζε στα παρακλάδια της Δεξιάς κυριαρχίας.

Αρχικά, η εφημερίδα *Αυγή*, κάνει αναφορά στο ποιόν αυτού του ανθρώπου, του Γ. Βεϊζαδέ, εστιάζοντας στο ότι εκτός των άλλων ήταν και τοκογλύφος και εις βάρος του εκκρεμούσε μήνυση για τοκογλυφία που θα δικαζόταν εκείνες τις μέρες που διέπραξε παράλληλα και το έγκλημα εναντίον του ανήμπορου κοριτσιού. Συγκεκριμένα, ο Βεϊζαδές, κατηγορείτο ότι για ένα δάνειο 21.000 δραχμών που έκανε για έναν υφασματέμπορα, εισέπραξε τόκο για το χρονικό διάστημα από τον Μάιο του 1951 έως και τον Σεπτέμβριο του 1954, 30 έως 36%, δηλαδή 10.766 νέες δραχμές. Ο Υπουργός της Δικαιοσύνης, έκανε σύσταση σε έγγραφο του προς τον Εισαγγελέα Εφετών, εκφράζοντας την γνώμη του, ότι το αδίκημα του ζεύγους Βεϊζαδέ θα πρέπει να χαρακτηριστεί σε βαθμό κακούργημα. Έντονη ήταν και η φημολογία εκείνο το διάστημα, ότι ο Εισαγγελέας θα παραπεμπόταν για ανεπάρκεια, για τον χαρακτηρισμό του εγκλήματος των Βεϊζαδέ ως πλημμέλημα από τον ίδιον.

Δεν προστάτευε ο νόμος την παιδική εργασία και ήταν γεμάτοι οι δρόμοι από τους μικρούς απροστάτευτους ήρωες και ηρωίδες που τροφοδοτούσαν τα άντρα των σωματεμπόρων. Γίνεται επίσης αναφορά από την *Αυγή*, για 200 ονόματα που βρέθηκαν σε τετράδιο προαγωγού στην Κηφισιά, που προμήθευε μικρά κορίτσια σε “ευηπόληπτους” κυρίους. Κάτι ανάλογο συναντάμε και στην ταινία *Η Βίλα των Οργίων*, παραγωγής Φίνος Φιλμ 1964 και σε σκηνοθεσία Ντίνου Δημόπουλου, όπου μια μικρή ατζέντα που ανέφερε όλα τα ονόματα των επωνύμων που σύχναζαν στην βίλα μιας κόρης Ναυάρχου που τους παρείχε ερωτικές διευκολύνσεις, “έκαιγε” πάρα πολύ κόσμο, όταν έπεσε στα χέρια μιας κοπέλας που γνώριζε έναν εκ των αναγραφόμενων και άρχισε να τον εκβιάζει με συστηματικό τρόπο. Παρατηρούμε ότι το μεταμφυλιακό αστικό τοπίο δεν ήταν και τόσο ειδυλλιακό, όσο ήθελαν να το παρουσιάζουν οι περισσότερες εύπεπτες κινηματογραφικές ταινίες της περιόδου, αλλά υπήρχαν μικρά και μεγάλα δράματα, που ξεπηδούσαν κατά καιρούς στις στήλες των εφημερίδων που φιλοξενούσαν το αστυνομικό ρεπορτάζ.

Η *Αυγή* κάνει λόγο επίσης, για πεντακόσιες χιλιάδες υποσιτισμένα καχεκτικά και αδενικά παιδιά, που αποκάλυψε η έρευνα μιας αμερικανικής ένωσης, ασκώντας έντονη κριτική στην πολιτική αρχή του τόπου, για την αμέλεια που επεδείκνυε σε μια σημαντική μερίδα του ελληνικού πληθυσμού. Στην συνέχεια κάνει αναφορά σε έναν από τους μεγαλύτερους ανθρωπιστές συγγραφείς, τον Μαξίμ Γκόργκι, που ήταν και αυτός ένας από τα πιο βασανισμένα παιδιά του κόσμου, και που εξηγεί θαυμάσια, μέσα από τον πύρινο λόγο του, την έκρηξη του “ανθρωπισμού” που πιάνει καμιά φορά τους πολεμίους του: “Μόνο σαν απόπειρα κατευνασμού των ανθρώπων που ξεσηκώνει η φτώχεια, η ανομία, ο διωγμός και όλα τα αναπόφευκτα αποτελέσματα της εκπολιτιστικής δράσης των εκμεταλλευτών”. Αυτός ο κατευνασμός ήταν πολύ χρήσιμος στους Τζων Μπούλνδες της κοινωνίας. Γιατί δεν ήθελαν να κρύψουν πίσω από το λαμπροστόλιστο κρεβάτι της Σπυριδούλας μόνον τις πολλές χιλιάδες Σπυριδούλες που εξακολουθούσαν να σιδερώνονται, αλλά και ολόκληρο το καθεστώς του άγριου ανθρωπισμού τους. Η θορυβώδης προβολή των ασυγκράτητων ανθρωπιστικών αισθημάτων τους, ύψωνε τα ριντώ της υποκρισίας, πίσω από τα οποία ξετυλιγόταν η αναβίωση της κολασμένης Γιούρας. Χιλιάδες πολιτικοί κρατούμενοι ξανάμπαιναν στους τάφους των παλιών ρωμαϊκών κάτεργων. Χιλιάδες “αδειούχοι” ζούσαν με την αγωνία της αρπαγής από τα σπίτια

τους για να σταλούν και πάλι στα στρατόπεδα των εξόριστων, όπου η Κυβέρνηση άφηνε τη δυσεντερία και τις άλλες μολυσματικές αρρώστιες να θερίζουν τους “Προμηθείς” των βράχων του Άη Στράτη. Να, λοιπόν, η εξήγηση της ξαφνικής έκρηξης ανθρωπισμού γύρω από το κρεβάτι της Σπυριδούλας. Και δεν ήταν τυχαίο ότι σε αυτή την εκστρατεία πρωτοστατούσαν εκείνα τα δημοσιογραφικά όργανα που τις μέρες εκείνες αφιέρωναν ολόκληρες σελίδες για να υποδαυλίσουν το μίσος. Αλλά ματαιοπονούσε η προπαγάνδα του ανθρωπισμού των Τζων Μπούλ. Γιατί όλα αυτά, δεν μπορούσαν να σκεπάσουν το μούτρο του αρπακτικού θεριού.

Σε μία από τις στήλες της η *Αυγή*, φιλοξένησε ένα χρονογράφημα του κορυφαίου ποιητή Κ. Βάρναλη, που εξ αφορμής του βασανισμού της Σπυριδούλας, δράττεται της ευκαιρίας να κατακεραυνώσει το σάπιο πολιτικό σύστημα της περιόδου, προσπαθώντας να συνδέσει την φρίκη του φασισμού και του ιμπεριαλισμού με κάθε μορφής βία στην συλλογική καθημερινή ζωή. Ο τίτλος του χρονογραφήματος ήταν *Ο καθρέπτης Βεϊζαδές*. Αξίζει να το αναφέρουμε αυτούσιο για να αποτυπώσουμε τον τρόπο αντίδρασης ενός διανοούμενου αριστερού, μπροστά σε αυτό το αποτρόπαιο γεγονός και το πώς συνδέει ένα αστικό έγκλημα με την δεξιά τρομοκρατία και την δυτική καπιταλιστική κυριαρχία:

Στάθηκε μπροστά στον καθρέπτη του ο Βεϊζαδές, κοιτάχτηκε λίγο και θύμωσε!

-Καθρέπτης είσαι εσύ; Όσο μεγάλος και αν είσαι δεν με χωράς... Καθρέπτης είμαι εγώ! Μέσα μου χωράει όλος ο κόσμος, ο “ελεύθερος” κόσμος και φαίνεται ωραιότερος. Όλος ο κόσμος σας, ο τωρινός και ο περασμένος, ακόμα και ο κόσμος σας ο αυριανός, πρόκειται να είναι σαν τον σημερινό - ο κόσμος της βίας, τους μίσους και του θανάτου. Μέσα στη λάσπη και τα αίματα, κυλάτε το τροχό της Ιστορίας εσείς οι πρώτοι. Και εμείς οι δεύτεροι κάνουμε ότι και εσείς. Και πάμε όπου μας πάτε. Όσο λερώνουμε τα δικά μας τα χέρια, τόσο τα δικά σας τα χέρια πιότερο ασπρίζουν. Είμαστε τα άξια σας παιδιά και τα όργανά σας. Όταν εσείς αμαρταίνετε, σε εμάς πέφτει η αμαρτία σας. Εγώ με το σίδερό μου, έσβησα μέσα στη μνήμη των “επιζώντων” τα 60 εκατομμύρια των μαύρων νεκρών του Παγκοσμίου και τα τέσσερα του κορεατικού πολέμου. Εγώ, με το σίδερό μου έσβησα τις 60 χιλιάδες των καμένων της Χιροσίμα και τα 4 εκατομμύρια των φουρνισμένων του Άουσβιτς. Δεν σιδέρωσα απλώς ένα παιδί. Σιδέρωσα το χάρτη του κόσμου σας κι εξαφάνισα τις εκατοντάδες εκατομμύρια των

πεινασμένων, των πορνών και των αγράμματων.... Και γέμισε γης και ουρανός φως, συμπόνια και αγάπη... Όχι, παίζουμε... Και ότι είμαι “καλό παιδί” σας φαίνεται από τούτο. Καμιά από τις εφημερίδες δεν δίνει βιογραφικές πληροφορίες για το παρελθόν μου. Άρα, το παρελθόν μου (και το παρόν μου!) είναι λευκό και για την ακρίβεια κυανόλευκο. Και γεμάτο “εύσημα”. Αλλιώς δεν θα μπορούσα μέσα σε ένα τέτοιο Ηθικό σύνολο να ασκώ τόσα χρόνια τα τρία τίμια επαγγέλματα, του νταβατζή, του τοκογλύφου και του εκβιαστή αν δεν ήμουν “εντάξει”. Τόσα χρόνια “προμήθευα” στους ξένους τις καλύτερες ποιότητες. Άρα είμαι πατριώτης! Με είδατε ποτέ σε καμιά έκκληση υπέρ της ειρήνης; Άρα, δεν είμαι.... προδότης..... Σιδέρωσα την Σπυριδούλα.... Ένα τσαλακωμένο κουρέλι.... Για να την ισιάζω. Για να μολογήσει την αλήθεια. Αυτού του είδους την ανακριτική μέθοδο δεν την βρήκα εγώ. Την πήρα. Και είδατε τι αποτελεσματική μέθοδο. Δέκα φορές μολόγησε το κουρέλι, πως έκλειψε τα δολάρια, που τα είχε κλέψει η γυναίκα μου... Θαύμα... Κι όλα αυτά με λίγο σιδέρωμα... Δεν χρειάστηκαν άλλα, πιο τελειοποιημένα μέσα. Και τώρα, με πήρε και μένα το ρέμα της φιλανθρωπίας. Δεν είμαι μονάχα καλός πατριώτης παρά και καλός χριστιανός... Θα στείλω και εγώ μερικά δώρα στη Σπυριδούλα μας... Το κατά δύναμη... Προς το παρόν. Αργότερα που θα το φέρει η ανάγκη να ρίξω την ατομοβόμβα, δεν θα φταίω εγώ που θα γίνουνε στάχτη όλες οι Σπυριδούλες και όλοι οι Σπυριδούλοι της Γης. Γιατί θα ναι.... για καλό τους.

12. Στατιστικές της δεκαετίας του '50

Από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία που διενήργησε την Απογραφή του πληθυσμού της Ελλάδας τον Απρίλιο του 1951, προκύπτουν και διάφορες μετρήσεις που αφορούν τις οικονομικές δραστηριότητες των πολιτών κατά φύλο ανά την Ελληνική επικράτεια. Στον τομέα των προσωπικών υπηρεσιών, όπου υπάγονταν και οι οικιακές υπηρεσίες οικογενειών, προκύπτει ότι σε σύνολο 51.435 οικιακών υπηρετριών, οι 43.254 από αυτές εργάζονταν σε αστικά κέντρα και μάλιστα η συντριπτική πλειοψηφία εξ αυτών -29.067-, εργάζονταν στο πολεοδομικό συγκρότημα Αθηνών. Δείγμα της ανερχόμενης αστικής μεσαίας τάξης που σαν ένδειξη κύρους, θα έπρεπε να διαθέτουν και υπηρετικό προσωπικό όπως οι ανώτερες κοινωνικά τάξεις. Δυστυχώς δεν έχουμε στην διάθεση μας περισσότερα οικονομικά στοιχεία για τις υπηρέτριες, προφανώς γιατί ήταν μια αδήλωτη εργασία, που ξέφευγε του ελέγχου της κοινωνικής ασφάλισης και περίθαλψης και γιατί σε κάθε περίπτωση συναντούσαμε μια διαφορετική μορφή διακανονισμού ανάμεσα στους γονείς των ανήλικων κοριτσιών και των εργοδοτών. Τέσσερα χρόνια μετά, όταν συντελείται το φρικτό έγκλημα κατά της Σπυριδούλας, ο Τύπος της εποχής κάνει λόγο για 63.000 περίπου οικιακές εργάτριες, από έρευνες που είχαν διεξαχθεί εκείνο το διάστημα στην Ελληνική Επικράτεια. Παρατηρούμε ότι ο θεσμός βρισκόταν σε πλήρη άνθηση, είχε μάλιστα μια αύξηση των 12.000 επιπλέον στον κλάδο της προσωπικής φροντίδας στο σπίτι. Αν συνυπολογίσουμε και το γεγονός ότι αρκετές κοπέλες μέσω του θεσμού της "ψυχοκόρης" δεν λογίζονταν για υπηρέτριες, τότε ο αριθμός ανέβαινε κατακόρυφα. Παρακάτω ακολουθεί Πίνακας της Απογραφής του 1951, που μας επιβεβαιώνει, τα προαναφερθέντα στοιχεία.

	Κλάσεις και Είδη Οικονομικής Δραστηριότητας	Σύνολο Total	Αστικός Πληθυσμός	Ημιαστικός Πληθυσμός	Αγροτικός Πληθυσμός	Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθηνών	Σύνολο
83	Υπηρεσίες Αναψυχής	8903	7215	800	888	4677	6944
8311	Παραγωγή Κινηματογ/φικών Ταινιών	173	162	9	2	168	189

8312	Εκμετάλλευση κινηματογραφικών ταινιών για ενοικίαση	165	152	10	3	104	138
8313	Αίθουσα κινηματογράφων	1892	1663	141	18	1037	1241
8321	Θέατρα	1621	1484	116	71	1073	981
8322	Συμφωνικές Ορχήστρες Συναυλιών κλπ και ραδιοφωνικοί σταθμοί	3573	2348	470	755	1216	3206
8331	Λοιπά θεάματα και ακροάματα	1210	1135	43	32	868	982
8332	Αθλητισμός και Αθλοπαιδιές (σπορ)	339	321	11	7	231	267
84	Προσωπικές Υπηρεσίες	145561	107568	19323	18670	61616	85756
8410	Οικιακές Υπηρεσίες Οικογενειών	51435	43254	4347	3834	29067	2063
8421	Εστιατόρια	17293	13809	2244	1240	7576	16983
8422	Καφενεία και Λέσχες Πατινίων	25521	12470	4769	8282	6312	24024
8423	Καφεγαλ/πωλεία, γαλακτοπωλεία, ζαχαροπλαστέια, καφέ-μπαρ	10601	8603	1498	505	4485	9184
8424	Οινοπωλεία, παντοπωλεία, ζυθοπωλεία	5765	3740	911	1114	1808	5184
8431	Ξενοδοχεία	5400	4249	788	413	2277	3788

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ) Απογραφή του 1951

Μέρος γ'

Συμπεράσματα

13. Συμπεράσματα

13.1 Η υπηρέτρια στον κινηματογράφο

Η φιγούρα της ηθοποιού Δέσποινας Στυλιανοπούλου, εκφράζει το φόβο της αστικής τάξης για την απάλειψη των ταξικών διακρίσεων και την αδυναμία να ενσαρκώσει την “πραγματική” γυναίκα καθώς αποτελεί ένα υβρίδιο, με ανδρόγυνο σώμα που, όταν φοράει τα ρούχα της εργοδότης της, το σώμα της κυρίως αλλά και οι τρόποι της, την προδίδουν. Η ηθοποιός χρησιμοποιεί μια υβριδική γλώσσα (μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής) που προκαλεί γέλιο και συμπυκνώνει μια κωμική ερζάτς φιγούρα. Τα συστήματα του φύλου λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να κανονικοποιούν τη θηλυκότητα, κάτι που είναι απαραίτητο για την αναπαραγωγή έμφυλων σχέσεων κυριαρχίας. Κάθε γυναίκα αποτυγχάνει να ανταποκριθεί σε αυτά τα πρότυπα, αλλά αποτυγχάνει με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό. Οι σχέσεις κυριαρχίας μεταξύ γυναικών, επιτείνονται από αυτά τα πρότυπα και τις διαφορετικές προσδέσεις μας σε αυτά, καθώς πολλές γυναίκες δεν έχουν τα ταξικά, φυλετικά, ετεροφυλόφιλα ή άλλα προνόμια για να ανταποκριθούν στα κοινώς αποδεκτά κριτήρια της πραγματικής θηλυκότητας.⁸⁵

⁸⁵ Ποθητή Χαντζαρούλα, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, ό.π., σελ. 112

Χαρακτηριστικές σκηνές από ταινίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου, όπου η Δέσποινα Στυλιανοπούλου ερμήνευε στερεοτυπικά την αφελή, αγράμματη και γραφική οικιακή υπηρέτρια.

Στον κινηματογράφο, ωστόσο, τα πράγματα δεν παρουσιάζονταν πάντα ειδυλλιακά και με σαρκαστική διάθεση, όπως στην περίπτωση της ηθοποιού Δέσποινας Στυλιανοπούλου. Αν και η υπηρέτρια δεν διαδραμάτισε ποτέ πρωταγωνιστικό ρόλο στις ταινίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου, εκτός ίσως από την ταινία του Παντελή Βούλγαρη, *Το προξενιό της Άννας*, κάποιοι σκηνοθέτες φρόντισαν να αποδώσουν το στίγμα που έφεραν οι οικιακές εργάτριες, άλλοτε με κωμικοτραγικό τρόπο, άλλοτε δραματικό. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε μερικές χαρακτηριστικές ταινίες που η υπηρέτρια δίνει το παρόν στην πλοκή του έργου. Στην ταινία *Ιστορία μιας ζωής*, παραγωγής Φίνος Φιλμ 1965 και σε σκηνοθεσία Γιάννη Δαλιανίδη, παρουσιάζεται η ιστορία μιας φτωχής, ορφανής κοπέλας που έφυγε από το χωριό, όπου ζούσε με τη γιαγιά της, για την Αθήνα μετά από μια δημόσια διαπόμπευση. Εκεί, αφού απευθύνθηκε σε ένα γραφείο ευρέσεως εργασίας για υπηρέτριες, ξεκίνησε να εργάζεται ως υπηρέτρια, σε ένα μεσοαστικό σπίτι της πρωτεύουσας. Η κοπέλα βίωσε από την πρώτη στιγμή τον ρατσισμό και τις προσβολές από την εργοδότηριά της, ενώ παράλληλα έγινε και αντικείμενο ερωτικής εκμετάλλευσης από τον νεαρό γιό της οικογένειας που πήγαινε κάθε βράδυ στην ελεεινή κάμαρα της και την εξανάγκαζε σε ερωτική συνεύρεση. Κάποια στιγμή αυτό έγινε αντιληπτό από την εργοδότηρια και έδωσε κακήν κακώς την κοπέλα από το σπίτι, χωρίς φυσικά να ρίξει την παραμικρή ευθύνη στον γιό της.

Στην ταινία *Ο Ηλίας του 16ου*, παραγωγής Φίνος Φιλμ 1959 και σε σκηνοθεσία Αλέκου Σακελάρη, ο πρωταγωνιστής, ένας άνεργος σερβιτόρος που ψάχνει για δουλειά, μπροστά στο οικονομικό αδιέξοδο που βρίσκεται, σκαρφίζεται μια απάτεωνιά μαζί με δύο συνεργούς που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση. Αποφασίζει να υποδυθεί τον αστυνομικό φορώντας την στολή ενός ξαδέρφου του με σκοπό να κλέψει τα κοσμήματα ενός τοκογλύφου που τα φύλαγε καλά κρυμμένα στην πίσω κάμαρη του μπαρ στο οποίο διατηρούσε. Ωστόσο, το σχέδιο δεν προχώρησε όπως το υπολόγιζαν, διότι αφορμή στάθηκε ένα περιστατικό κλοπής σε ένα παρακείμενο σπίτι. Μια κυρία βγήκε έξαλλη στον δρόμο και αφού είδε τον πρωταγωνιστή με την στολή τον πέρασε για αστυνομικό και τον οδήγησε σε ένα φιλικό της σπίτι όπου είχε δώσει ένα κόσμημα της σαν ενέχυρο από χαρτοπαιξία και είχε σημειωθεί κλοπή. Φυσικά η όλη ευθύνη βάραινε την υπηρέτρια του σπιτιού, που ετοιμαζόταν να φύγει με τον ξάδερφο της για το χωριό για να επισκεφτεί την άρρωστη μητέρα της. Προκλήθηκε μεγάλη φασαρία, ενώ ζητείτο επίμονα να ψαχτούν τα πράγματα της υπηρέτριας που ετοιμαζόταν να πάρει μαζί της για το χωριό και τελικά οδηγήθηκαν όλοι μαζί στο αστυνομικό τμήμα της περιοχής. Εκεί, μέσα από διάφορες συγκυρίες, αποδεικνύεται τελικά πως το κόσμημα το είχε δώσει η ίδια η εργοδότρια στον τοκογλύφο σαν ενέχυρο, για να εισπράξει ένα χρηματικό ποσό. Επιβεβαιώνεται περίτρανα η αθωότητα της υπηρέτριας, αφού προηγουμένως είχε δεχθεί το στίγμα της κλέφτρας από τα αφεντικά της –παρότι γνώριζαν την αθωότητα της- σαν πιο αδύναμος κρίκος και πιο εύκολος στόχος και αφού είχε δεχτεί την οργή και την επίθεση του διευθυντή του αστυνομικού τμήματος που ζητούσε επίμονα από την φτωχιά κοπέλα να ομολογήσει την κλοπή και τους συνεργούς της.

Στην ταινία *Τα Κόκκινα Φανάρια*, παραγωγής Δαμασκηνός-Μιχαηλίδης 1964 και σε σκηνοθεσία Βασίλη Γεωργιάδη, σε ένα παρακμιακό μαγαζί της Τρούμπας όπου εργάζονται ιερόδουλες, μια εξαθλιωμένη γυναίκα δουλεύει νυχθημερόν με το σφουγγαρόπανο για να διατηρήσει καθαρό αυτό το φθηνό καταγώγιο. Δουλεύει αδιαμαρτύρητα, παρόλο που εργάζεται σε εξαντλητικά ωράρια και παρόλο που δέχεται το άγριο ξυλοκόπημα του βάνου του πατρώου του μαγαζιού. Μοναδική της ελπίδα, είναι ένας ταλαίπωρος γέροντας που ζει σε ίδρυμα και όποτε κατάφερνε να τους το “σκάσει” πήγαινε να την επισκεφτεί. Αυτή, πάντα του φυλούσε ότι

έπεφτε από τις τσέπες των πελατών στο μαγαζί, αμερικάνικα τσιγάρα, σοκολάτες κ.α. Γι αυτήν, ήταν μια διέξοδος από τη μίζερη ζωή της, αν και δεν είχε να περιμένει κάτι υλικό από τον γέροντα παρά μόνο την συντροφικότητα. Η αγιορείτικη σχεδόν μορφή της, καταδεικνύει την ανθρώπινη προσμονή, αξιοπρέπεια και μια μάταιη ελπίδα ότι ίσως κάτι να αλλάξει. Στην ερώτηση του γέροντα, όταν φτιάχνουν μια παράγκα μέσα στον σκουπιδότοπο, για το αν είναι ωραία η ζωή, αυτή του απαντά στωικά πως “καλή είναι”. Αν και σιχαινόταν την δουλειά της στην Τρούμπα, δεν σκίζει το μπιλιετάκι με την νέα διεύθυνση που της βάζει στην τσέπη μία από τις ιερόδουλες. Η Τρούμπα μπορεί να έκλεινε, αλλά η ανάγκη για εργασία δεν άφηνε και πολλά περιθώρια επιλογής στην ανήμπορη γυναίκα. Η πορεία προς τη λύτρωση αργούσε ακόμα.

Στην ταινία *Η δε γυνή να φοβήται τον άνδρα*, παραγωγής Δαμασκηνός-Μιχαηλίδης 1965 και σε σκηνοθεσία Γιώργου Τζαβέλλα, θίγεται αρχικά το πρόβλημα της Αθήνας που άλλαζε και μετατρεπόταν σε μια σύγχρονη “τσιμεντούπολη”. Μαζί με αυτό όμως, άμεσα και ξεκάθαρα, παρουσιάζει τα προβλήματα των ανθρωπίνων σχέσεων και τις δυσκολίες της καθημερινότητας. Ένα ζευγάρι τριαντάρηδων, μετά από δέκα χρόνια σχέσης παραμένει ανύμφευτο, γεγονός που προκαλεί τα χρηστά ήθη της εποχής. Αυτός, ανώτερος υπάλληλος σε υπουργείο και απόφοιτος του εξατάξιου γυμνασίου, αυτή, μια μικροαστή γυναίκα, που ασχολείτο με τα οικιακά και μετά βίας είχε τελειώσει το Δημοτικό σχολείο. Στο σπίτι, που είναι ένα παλιό νεοκλασικό της Πλάκας, εργάζεται και μια υπηρέτρια. Αν η αγράμματη γυναίκα και οικοδέσποινα βιώνει μια φορά την απαξίωση και τον ρατσισμό τόσο του συμβίου της όσο και της γειτονιάς, εξαιτίας της μη αποκατάστασής της, η υπηρέτρια βιώνει δέκα φορές την απαξίωση και την λεκτική βία από το αφεντικό της, που της φωνάζει για τα πάντα. Γιατί άργησε να πάρει την εφημερίδα του, γιατί το φαγητό δεν είναι σερβιρισμένο στο τραπέζι, γιατί δεν λειτουργεί ο θερμοσίφωνας. Όσο για την κυριακάτικη έξοδό της με τον νεαρό φαντάρο που ήταν φίλος της, ούτε λόγος αν ο κύριος είχε τα νεύρα του και ξεσπούσε στην “δούλα” του. Η μόνη της παρηγοριά και το μόνο της στήριγμα, είναι η κυρία της, που περιμένει καρτερικά την απόφαση του άντρα να την κάνει σύζυγό του, έτσι ώστε να σταματήσουν οι κακές γλώσσες και να μπορεί να περπατάει με το κεφάλι “ψηλά”. Μέσα από διάφορα τυχαία γεγονότα ωστόσο, το ζευγάρι θα καταφέρει να οδηγηθεί τελικά

στα σκαλιά της εκκλησίας και τότε η ζωή της μικρής υπηρέτριας αλλάζει άρδην προς το χειρότερο. Εκεί που είχε σύμμαχο την κυρία της, ξαφνικά με το που απέκτησε η δεύτερη τον τίτλο της παντρεμένης γυναίκας, άρχισε να φέρεται και αυτή ρατσιστικά στο μικρό κορίτσι, αφαιρώντας της τον λόγο, λέγοντας πως δεν θα έχουμε “ραπανάκι στην κουβέντα μας την Παγώνα”. Μια φράση που την χρησιμοποιούσε πριν μόνο το αφεντικό της, τώρα πια και η νόμιμη σύζυγός του. Αποδεικνύεται περίτρανα, πως η υπηρέτρια, θα ήταν μια χρονίζουσα υποβαθμισμένη κατάσταση, που θα δεχόταν τις προσβολές, την βία σωματική και λεκτική, χωρίς να αλλάζει κάτι προς το καλύτερο. Η θέση της ήταν στο πλυσταριό, στο μαγειρείο και στην λάντζα.

Στην ταινία *Το προξενίο της Άννας*, παραγωγής Ντίνου Κατσουρίδη 1972 και σε σκηνοθεσία Παντελή Βούλγαρη, η Άννα, ένα φτωχό κορίτσι από χωριό, που εργάζεται σε ένα αστικό αθηναϊκό σπίτι για 10 ολόκληρα χρόνια σαν εσωτερική υπηρέτρια (ψυχοκόρη), συμφωνεί να βγει ραντεβού με ένα νεαρό άντρα που της προξενεύουν τα αφεντικά της. Όταν η οικογένεια διαπιστώσει ότι η Άννα έφτασε σε ηλικία γάμου, διαλέγουν για λογαριασμό της ένα νέο και τον καλούν στο σπίτι μια Κυριακή. Το ίδιο βράδυ επιτρέπουν στην Άννα να βγει έξω μόνη με τον υποψήφιο γαμπρό. Στη σύντομη αυτή έξοδο, η Άννα θα νιώσει για πρώτη φορά στη ζωή της συναισθήματα που ως τότε τα έπνιγε βαθιά μέσα της. Όταν, όμως, επιστρέψει στο σπίτι, θα ανακαλύψει ότι οι διαθέσεις της οικογένειας έχουν αλλάξει. Μετά από μία απλή ολιγόλεπτη αργοπορία, οι επιπλήξεις που ακολουθούν φανερώνουν τον τυραννικό χαρακτήρα των αφεντικών της. Τα αφεντικά της Άννας, προκειμένου να μη χάσουν τις υπηρεσίες της, αλλάζουν γνώμη, ασκώντας της ψυχολογική πίεση. Σε αυτή την επώδυνη συγκυρία έρχεται και η μητέρα της από το χωριό. Αφού φιλοξενήθηκε και έφαγε με τα αφεντικά της κόρης της, φεύγοντας της είπε “να κάνει υπομονή άλλα δύο χρόνια”. Η Άννα ξαναγυρίζει στη μίζερη ζωή της. Ο Βούλγαρης σχολιάζει με οξύτητα τις σχέσεις υποταγής και εξουσίας, αναλύοντας τον μικροαστικό περίγυρο των αρχών της δεκαετίας του ’70.

13.2 Τα “ξένα χέρια”

Οι θετές μητέρες αποκαλούνται “ξένα χέρια”. Εδώ, αυτό που τονίζεται δεν είναι η θέση αλλά η σχέση των παιδιών με την οικογένεια. Αυτή η φράση αντλεί το συναισθηματικό της βάρος και τη δύναμή της από το στίχο του λαϊκού τραγουδιού *Τα ξένα χέρια είναι μαχαίρια* (Τα ξένα χέρια, Βασίλης Τσιτσάνης, 1962). Σε αυτή τη φράση, η σχέση του υποκειμένου με τη θετή οικογένεια, γίνεται κατανοητή όχι ως δεσμός αγάπης αλλά ως εχθρική στάση. Επιπλέον, οι όροι με τους οποίους εκφράζεται, είναι και σωματικοί και ψυχικοί: τα χέρια που προορίζονται για να χαϊδεύουν και να αγκαλιάζουν, μεταμορφώνονται σε μαχαίρια που πληγώνουν. Η ζεστασιά τους αντικαθίστανται από την παγωμένη αίσθηση του μετάλλου. Μέσα από αυτή τη φράση αρθρώνεται ο τρόπος που γίνεται κατανοητή η σχέση: όχι ως οικογενειακή σχέση αλλά ως εμπειρία αποξένωσης. Δεν εκφράζεται με τους όρους της αγάπης, αλλά γίνεται αισθητή σαν σκλαβιά.⁸⁶

Αντιλαμβανόμαστε ότι μια ολόκληρη γενιά νέων ανθρώπων, σε μια κοινωνία που προσπαθούσε ακόμη να επουλώσει τα τραύματα ενός καταστροφικού παγκόσμιου πολέμου και ενός ακόμη πιο επώδυνου και ζοφερού εμφύλιου πολέμου, πήγε χαμένη. Μια ρημαγμένη χώρα και μια ακόμα πιο εγκαταλελειμμένη επαρχία, δεν έδινε ευκαιρίες στους νέους ανθρώπους για μια αξιοπρεπή επιβίωση. Σε συνδυασμό και με τον ανεξέλεγκτο αριθμό γεννήσεων ανά οικογένεια, η λύση της υιοθεσίας ή της παραχώρησης ενός νεαρού θήλεος σε μια αστική οικογένεια της πρωτεύουσας για να εργαστεί ως εσώκλειστη υπηρέτρια, φάνταζε μονόδρομος. Άλλωστε, τα κορίτσια επιβάρυναν μια πολυμελή οικογένεια στο μέγαλωμά τους. Αντίθετα, τα αγόρια χρειάζονταν για τις δύσκολες αγροτικές εργασίες. Τα αγόρια ήταν τα “νέα χέρια” που θα ξεκούραζαν τους γονείς τους, από πολύ τρυφερή ηλικία, σε αγροτικές εργασίες που γίνονταν ακόμη με παραδοσιακό, αν όχι πρωτόγονο τρόπο, όπως το όργωμα με τα ζώα, το μάζεμα της συγκομιδής με τα χέρια κ.α, ενώ τα κορίτσια προετοιμάζονταν, είτε να παντρευτούν σε πολύ νεαρή ηλικία, είτε δίνονταν στα “ξένα χέρια” για να μπορέσουν να φτιάξουν την προίκα τους και να ενισχύσουν ενίοτε και την οικογένεια που άφηναν πίσω.

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ.446

Ο λόγος του πατέρα ήταν “νόμος”. Η ελληνική επαρχία και η ελληνική κοινωνία εν γένει βρισκόταν σε πρωτόλεια –ακόμη- μορφή, όπου τα νεαρά μέλη μιας οικογένειας εξουσιάζονταν από τους πρεσβύτερους τη τάξει και αυτοί δεν ήταν άλλοι από τους γονείς και κυρίως τους πατέρες. Αν ο γονιός αποφάσιζε πως η κόρη θα έπρεπε να φύγει από το σπίτι και να πάει να εργαστεί όσο και να ζήσει κάπου αλλού, ήταν μια απόφαση που δεν έπαιρνε ούτε συζήτηση, ούτε συγκατάθεση του ενδιαφερόμενου μέλους, ούτε αναβολή. Οι πατριαρχικές δομές ήταν ισχυρές όσο και αδυσώπητες, με την έννοια ότι δεν χωρούσαν συναισθηματισμοί. Υπήρξαν περιπτώσεις όπου γονείς αν και γνώριζαν σε τι αντίξοες συνθήκες εργάζονταν τα ανήλικα τέκνα τους στη νέα οικία που διέμεναν, παρέμεναν σιωπηλοί, ενίοτε συνηγορούσαν στο έγκλημα με το να το συγκαλύπτουν, μη έχοντας άλλες επιλογές ή ακόμα και χρηματίζονταν για να κλείσουν στόματα και να μην αφυπνιστούν συνειδήσεις. Οπότε αντιλαμβανόμαστε, ότι, αν και σπάνια, χωρίς βέβαια να το αποκλείουμε εντελώς, υπήρξαν γονείς που ήταν συνένοχοι στο έγκλημα που λάμβανε χώρα εις βάρος του ίδιου τους του παιδιού.

Η βία, είτε λεκτική, είτε σωματική, χαρακτήρισε τις περισσότερες των περιπτώσεων των οικιακών υπηρετιών από τους εργοδότες τους. Ο ακραίος και σαδιστικός βασανισμός της Σπυριδούλας από τα αφεντικά της, ήταν μόνο η κορυφή του παγόβουνου. Ανάλογες περιπτώσεις, περισσότερο ή λιγότερο ακραίες, έλαβαν χώρα στους τέσσερις τοίχους των διαμερισμάτων των αστικών συνοικιών της πρωτεύουσας χωρίς ποτέ να δουν το φως το δημοσιότητας. Από την αρθρογραφία και το αστυνομικό ρεπορτάζ της εποχής, προκύπτει ότι υπήρξαν και άλλες ακραίες συμπεριφορές σε βάρος των υπηρετιών, χωρίς να παίρνουν τεράστια έκταση και δημοσιότητα. Άλλωστε, ούτε ο νόμος τις κάλυπτε –αν και επίσημα απαγορευόταν η παιδική εργασία-, παρόλο που όλοι γνώριζαν πολύ καλά, ότι χιλιάδες παιδιά είχαν πάρει το δρόμο του μεροκάματου από πολύ νωρίς, εγκαταλείποντας το δικαίωμα στη μόρφωση και στην σωστή σωματική και πνευματική διάπλαση. Φυσικά, δεν τίθεται λόγος για ασφαλιστική κάλυψη από κανέναν φορέα στα εργαζόμενα παιδιά, και αυτό συνεπαγόταν μια διαρκής “δαμόκλειος σπάθη” εργασιακής επισφάλειας όσο και απουσίας νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης εν γένει. Ακόμα και όταν δεν υπήρχαν σωματικές βλάβες, τα περισσότερα κορίτσια που εργάζονταν ως εσώκλειστες, βίωναν

εργασιακό μεσαίωνα. Άθλιες συνθήκες υγιεινής, ανήλιαγα και υγρά δωμάτια για να κοιμούνται, όταν βέβαια περίσσευε χρόνος για να ξαποστάσουν μιας και τις περισσότερες ώρες του 24ωρου ήταν στο πόδι. Πρώτες έπρεπε να σηκωθούν το πρωί για να είναι όλα έτοιμα για το πρωινό και τελευταίες θα έπρεπε να ξαπλώσουν το βράδυ, αφού πρώτα συμμαζευαν το χάλι και τις στοίβες πιάτων, ειδικά όταν στο σπίτι γινόταν κάποιο πάρτι. Όσο για το κατσάδιασμα από τις κυρίες τους, αυτό ήταν σε ημερήσια διάταξη. Οι προσβολές που δέχονταν και το αίσθημα της ενοχής και της ντροπής που ένιωθαν ότι τίποτα δεν έκαναν σωστά, ήταν το ίδιο επώδυνο με τη σωματική βία.

13.3 Το Στίγμα

Η βία βέβαια, δεν ήταν άσχετη με το στίγμα που έφεραν οι υπηρέτριες. Η επαγγελματική τάξη των υπηρετριών, όπως και άλλα υποτιμημένα επαγγέλματα φέρουν το κοινωνικό στίγμα. Τι είναι λοιπόν το στίγμα; Σύμφωνα με τον Goffman είναι “η κατάσταση του ατόμου που είναι αποκλεισμένος από την πλήρη κοινωνική αποδοχή”. Το στίγμα είναι ένα ιδιαίτερο είδος σχέσης ανάμεσα στο αποδιδόμενο χαρακτηριστικό και το στερεότυπο. Ένα άτομο λοιπόν που θα μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτό σε μια συνηθισμένη κοινωνική συναναστροφή, εύκολα μπορεί να απομακρύνει από κοντά του όσους συναντά αν φέρει ένα διακριτικό στοιχείο το οποίο ενδέχεται να τον ξεχωρίσει σε προσεκτικότερη παρατήρηση. Έτσι, φέροντας ένα “στίγμα”, μια ανεπιθύμητη διαφορετικότητα δηλαδή, οδηγεί στον υπερκερασμό των υπολοίπων χαρακτηριστικών του.⁸⁷ Οι περισσότεροι πιστεύουμε πως ένας στιγματισμένος άνθρωπος δεν είναι εντελώς άνθρωπος. Βάσει αυτής της παραδοχής κάνουμε κοινωνικές διακρίσεις, μέσα από τις οποίες μειώνουμε δραστικά –πολλές φορές αυτό γίνεται ακούσια- τις ευκαιρίες που ενδεχομένως θα είχε ένας άνθρωπος στη ζωή του. Με αυτό τον τρόπο οδηγούμαστε στην κατασκευή μιας θεωρίας για το στίγμα, δημιουργώντας μια ιδεολογία για να επεξηγήσουμε την κατωτερότητα κάποιων ατόμων και να περιγράψουμε τον κίνδυνο που

⁸⁷ Erving Goffman, *Στίγμα, Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, μτφρ. Δήμητρα Μακρυνιώτη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001, σελ. 61, 66, 67

αντιπροσωπεύει, εκλογικεύοντας μια εχθρότητα που στηρίζεται σε άλλες διαφορές, όπως π.χ. της κοινωνικής τάξης. Η παρέκκλιση όπως αντιλαμβανόμαστε, σημασιοδοτείται κοινωνικά. Το στίγμα είναι μια κοινωνική κατασκευή, διότι η κοινωνία επινοεί κατηγορίες και καθιερώνει τα μέσα κατάταξης των ατόμων σε αυτές και αποδίδει συγκεκριμένες σημασίες σε ένα συγκεκριμένο φάσμα γνωρισμάτων, καθορίζοντας κάποια ως φυσιολογικά και συνηθισμένα και κάποια άλλα ως αφύσικα και απαξιωτικά. Αυτή η διαφορετικότητα πηγάζει από την κοινωνία, διότι συνήθως, προτού μια διαφορά αποκτήσει ύψιστη σημασία, θα πρέπει να έχει γίνει συλλογικά αντιληπτό από την κοινωνία ως σύνολο.⁸⁸

“Ένα άλλο στοιχείο που προκύπτει από την αρθρογραφία της εποχής για το δράμα της Σπυριδούλας και είναι αξιομνημόνευτο, είναι το αίσθημα ενοχής και οι τύψεις που φέρουν οι γράφοντες, είτε είναι δημοσιογράφοι, είτε απλοί πολίτες που έγραφαν τους προβληματισμούς τους και φιλοξενούνταν τα κείμενά τους στις εβδομαδιαίες στήλες των εφημερίδων. Μια κοινωνία, που οι μνήμες του πολέμου ήταν ακόμη νωπές και γι αυτό δεν ήθελε να θυσιάσει άλλα νέα άτομα στο Μολώχ της αφάνειας και της ανυπαρξίας. Το δράμα των υπηρετριών, σε όλους κάτι θύμιζε που ήθελαν να ξεχάσουν. Μια χώρα που είχε βγει από μια αδελφοκτόνα διαμάχη που δίχασε την ελληνική κοινωνία και ένα δεύτερο κύμα μετανάστευσης προς το εξωτερικό, συνηγορούσαν στο να προσπαθήσουν οι πολίτες να επιλύσουν από κοινού τα μεγάλα προβλήματα. Αισθάνονταν πως ήταν συνυπεύθυνοι γι αυτό που περνούσαν οι υπηρέτριες, σαν απόρροια μιας ηθικής κατάπτωσης που έπρεπε να πάρει ένα τέλος. Ωστόσο, υπήρχαν και κάποιες ακραίες φωνές –αν και ελάχιστες-, μια φασίζουσας μερίδας του ελληνικού πληθυσμού, κατάλοιπα μιας δωσιλογικής κατοχής και πρόδρομοι μιας νεοναζιστικής ιδεολογίας που θα διογκωθεί τις αμέσως επόμενες δεκαετίες στη χώρα. Αίσθηση προκαλεί η άποψη ενός αναγνώστη που στέλνει γράμμα στην *Καθημερινή*, και λίγο πολύ προασπίζεται και επιδοτεί τον ξυλοδαρμό στις υπηρέτριες, γιατί μόνο έτσι όπως λέει θα προλάβουν τυχόν παρεκτροπές τους και θα πάρουν τη σωστή αγωγή του πολίτη. Αυτή η άποψη καταδικάζεται από την εφημερίδα, αλλά σίγουρα είναι κάτι που θα έπρεπε να

⁸⁸ Στο ίδιο, σελ. 14, 16-17

απασχολήσει την κοινή γνώμη, για το πώς ένας εγγράμματος μεσοαστός υιοθετεί μια τόσο επικίνδυνη και ακραία άποψη.

Κάτι άλλο που επίσης προκαλεί εντύπωση στην ανάγνωση των εφημερίδων στην αναφορά του τραγικού θύματος, Σπυριδούλας Ράπτη, είναι το πώς παρουσιάζεται το θέμα από τρία διαφορετικού ιδεολογικού προσανατολισμού έντυπα. Η *Αυγή*, εξ αφορμής αυτού του γεγονότος, εκπονεί ένα μανιφέστο, στην ουσία, κατά της τρομοκρατίας της Δεξιάς που κυριαρχούσε εκείνο το διάστημα στα πολιτικά πράγματα. Σε αυτό συνηγορούσε και το γεγονός ότι ο σαδιστής Γ. Βεϊζαδές που ήταν το αφεντικό της Σπυριδούλας, ήταν αρχινόνος της νύχτας, τοκογλύφος, εκβιαστής και ενδεχομένως πατρώντας, με σαφή υπονοούμενα της εφημερίδας που πρόσκειντο στην ΕΔΑ, ότι ο συγκεκριμένος άνθρωπος ανήκε και καλυπτόταν από την δεξιά. Η *Αυγή*, έδωσε τη μεγαλύτερη έκταση στο θέμα σε σχέση και με τις άλλες εφημερίδες, ασκώντας παράλληλα κριτική και στα κακώς κείμενα της πολιτικής εκείνης της περιόδου. Εξαιτίας της σχέσης του Βεϊζαδέ με την Δεξιά, άνοιξε μια συζήτηση που αφορούσε τα στρατόπεδα εθνικής αναμόρφωσης στη Γυάρο και στη Μακρόνησο, καθώς επίσης και στις διακρίσεις που υφίσταντο οι άνθρωποι που δεν ανήκαν στην κυρίαρχη καπιταλιστική ιδεολογία. Επίσης γίνεται αναφορά σε προσπάθεια συγκάλυψης από την Εισαγγελία Πειραιά, προς τον Βεϊζαδέ, με κυβερνητικό δάχτυλο που θα μετέτρεπε το αδίκημα από κακούργημα σε πλημμέλημα. Η *Αυγή*, επιστρατεύει μάλιστα, κορυφαίους αριστερούς διανοούμενους, όπως τον Λουντέμη και τον Βάρναλη, με σκοπό να τονίσει τόσο την σπουδαιότητα του γεγονότος, όσο και να το συνδέσει με την ρευστή πολιτική κατάσταση και την τρομοκρατία που ασκείτο από τους νικητές προς τους ηττημένους. Η κεντρώα εφημερίδα *Ελευθερία* ήταν πιο ουδέτερη στο θέμα και άσκησε πιο μετριοπαθή κριτική. Επίσης δείχνει να μην επιμένει πολύ στο έγκλημα της Σπυριδούλας και δεν το είχε στα πρωτοσέλιδα. Η *Καθημερινή*, δεν έδωσε μεγάλη έκταση και ολοκλήρωσε τις αναφορές στο γεγονός πιο σύντομα, ενώ κάνει ιδιαίτερη μνεία στην επίσκεψη του ιατρού των Ανακτόρων στο δύσμοιρο κορίτσι, ενώ αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά της στην συμπαράσταση που δέχτηκε η Σπυριδούλα –υλική και ηθική- από τον Αμερικανούς αξιωματικούς και ναύτες που βρισκόταν εκείνο το διάστημα στα ελληνικά χωρικά ύδατα.

Η ανασφάλιστη εργασία, ήταν ένα τεράστιο “καρκίνωμα” της ελληνικής κοινωνίας, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Ο νόμος δεν κάλυπτε την παιδική εργασία γιατί τύποις απαγορευόταν. Ωστόσο, ήταν κοινό μυστικό πως δεκάδες χιλιάδες παιδιά, είχαν πάρει από πολύ νωρίς το δρόμο της εργασίας για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Στατιστικές αναφέρουν πως στα δύομισι εκατομμύρια ελλήνων πολιτών που βρίσκονταν τότε κάτω από τα όρια της φτώχειας, το 40% ήταν νέοι και νέες. Το πρόβλημα ήταν ακόμα μεγαλύτερο στα εργαζόμενα κορίτσια, που λόγω και μιας εμμονικής ηθικής που τις ήθελε άσπιλες και αμόλυντες, δεν είχαν κανένα δικαίωμα στον έρωτα, στην διασκέδαση και σε εργασιακά δικαιώματα. Είχαν μόνο υποχρεώσεις απέναντι στους εργοδότες τους και καθόλου προσωπική ζωή. Ένα αγόρι, όσο σκληρά και να εργαζόταν, το βράδυ θα έβγαине να διασκεδάσει με την παρέα του και να ζει μια πιο κοινωνική ζωή. Πολλές φορές μάλιστα, παρακολουθούσε σε νυχτερινό σχολείο μαθήματα έτσι ώστε να μπορέσει να ολοκληρώσει τις γυμνασιακές του σπουδές, γεγονός που θα του έδινε μεγαλύτερες ευκαιρίες στη μετέπειτα ζωή του. Για ένα κορίτσι τα πράγματα ήταν πολύ άσχημα και πολύ δυσώιωνα. Τα περισσότερα από αυτά δεν είχαν παρακολουθήσει καν την στοιχειώδη εκπαίδευση ανάγνωσης και γραφής, κάτι που τις έκανε ευάλωτες και εξαρτώμενες από άλλους. Πολλές φορές έπεφταν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης κάποιων επιτήδειων που τις παρέσυραν στην πορνεία αφού πρώτα τους υπόσχονταν γάμο και αποκατάσταση. Ήταν ένα τεράστιο απόστημα η οικιακή ανασφάλιστη εργασία των ανήλικων κοριτσιών που έσπασε με το συνταρακτικό περιστατικό της Σπυριδούλας.

Αξιοσημείωτες είναι οι αντιδράσεις του κόσμου, όπως παρουσιάζονται από τον τύπο της εποχής για το δράμα της Σπυριδούλας. Στο πρόσωπο αυτού του αθώου κοριτσιού, βρήκαν μια νέα ηρωίδα, μια κοπέλα που λειτούργησε σαν το νέο λάβαρο της επανάστασης ενάντια στο κατεστημένο και τις αδικίες που υφίσταντο εκατοντάδες χιλιάδες έλληνες πολίτες που δεν είχαν ίσες ευκαιρίες στην εργασία και στην εκπαίδευση. Από τον ναυτικό που έσπασε την τζαμαρία του νυχτερινού κέντρου του Βειζαδέ έως την μαθήτριά από το Δερβένι Κορινθίας που έστειλε ένα γράμμα συμπαράστασης μαζί με δώρα και γλυκά στην Σπυριδούλα, απαντάται ένα ετερόκλητο πλήθος που με τον τρόπο του στέλνει ένα μήνυμα διαμαρτυρίας σε μια πολιτεία που δεν έχει αμβλύνει ακόμα τις κοινωνικές αντιθέσεις, αντίθετα, τις

επιδοτεί με τις ενέργειές της. Σαν να περίμεναν από καιρό, όλο αυτό το πλήθος που συνέρρεε να δει από κοντά την Σπυριδούλα στο κρεβάτι του πόνου, μια σπίθα, ένα έναυσμα για να ξεσπάσουν, για να αντιδράσουν, για να κινητοποιηθούν προς πάσα κατεύθυνση. Είναι συγκινητικές οι εκδηλώσεις του κόσμου, αν και είναι πιθανόν να υποκρύπτει ένα αίσθημα ενοχής και τύψεων όλο αυτό. Τύψεις που δεν πρόλαβαν να αντιδράσουν, να καταστείλουν το κακό, τύψεις που ενώ γνώριζαν μια παρόμοια κατάσταση αδιαφόρησαν, τύψεις γιατί στο πρόσωπο της μικρής κοπέλας, έβλεπαν το δικό τους το παιδί και το δυσοίωνο μέλλον του. Σίγουρο είναι πάντως, πως αυτό το φρικτό έγκλημα βοήθησε στο να λειτουργήσουν γρήγορα τα αντανakλαστικά της ελληνικής κοινωνίας, να δείξουν την ευαισθησία τους όλοι οι φορείς και να γίνει μια πρώτη σοβαρή προσπάθεια να εξερευνηθεί όσο και να εξυγιανθεί μια σκοτεινή ατραπός της ελληνικής κοινωνίας, η παιδική εργασία και ο εργασιακός μεσαίωνας στον οποίο ζούσαν. Από την ανώτατη πολιτειακή, πολιτική, θρησκευτική και δικαστική αρχή έως τον Τύπο, την καλλιτεχνική και επιστημονική κοινότητα, καθώς και τον απλό κόσμο, το αίτημα ήταν κοινό. Ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην ασφάλιση για όλους. Άλλωστε, το σύνθημα “Προίκα στην παιδεία και όχι στην Σοφία”, από τους φοιτητές λίγα χρόνια μετά, αυτό καταδεικνύει. Μια νεολαία που μαχόταν για το κοινό καλό, μια νεολαία μορφωμένη που επιθυμούσε να διαβούν το κατώφλι των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και άλλοι νέοι άνθρωποι, για να μπορούν να έχουν περισσότερες ευκαιρίες και μια καλύτερη και ποιοτικότερη ζωή.

Εντύπωση προκαλεί και η αντίδραση των Αμερικανών πεζοναυτών που βρίσκονται εκείνο το διάστημα στον Πειραιά. Δεν είναι μόνο η υλική και ηθική υποστήριξη προς το θύμα αλλά και η απαγόρευση που εξεδόθη από τους αξιωματικούς του Στόλου, να μην επισκεφθεί κανείς το νυχτερινό κέντρο που διεύθυνε μέχρι πρότινος ο Βεϊζαδές. Σε μια εποχή που τα αντιαμερικανικά αισθήματα ήταν πολύ έντονα, οι Αμερικανοί έκαναν μια σπουδαία κίνηση ανθρωπισμού, που τους εξιλέωνε ως ένα βαθμό στα μάτια του κόσμου. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν ήταν σκόπιμη, ωστόσο, καταδεικνύει ένα πολύ υψηλό επίπεδο ανθρωπιάς και παιδείας, από μια χώρα που δεν έχει δείξει ιδιαίτερα φιλειρηνικά αισθήματα ανά την υφήλιο. Είναι άλλο ένα στοιχείο που μας δείχνει τι

διαστάσεις πήρε το θέμα με την Σπυριδούλα εκείνο το διάστημα, που έφτασε και έξω από την ελληνική κοινή γνώμη.

Ολοκληρώνοντας, αντιλαμβανόμαστε ότι το ζήτημα της παιδικής ανασφάλιστης εργασίας, στα μεταεμφυλιακά χρόνια υπήρξε ένα έντονο πεδίο διαμάχης και προβληματισμού, σε μια κοινωνία που προσπαθούσε να ανασυνταχθεί και να εναρμονιστεί με το δυτικό τρόπο ζωής. Η υπόθεση της Σπυριδούλας, ήταν η απαρχή μιας πορείας για να ασχοληθεί για πρώτη φορά σοβαρά ο κρατικός μηχανισμός, με ένα πρόβλημα που το γνώριζε, αλλά δεν είχε πάρει ως τότε τολμηρά μέτρα για να το καταστείλει. Η παλλαϊκή οργή του κόσμου και η συμπαράσταση στο κακοποιημένο θύμα, ήταν μια απόδειξη ότι ζητούσε αλλαγή και περισσότερες ευκαιρίες σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, ακόμα και στις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις. Ο δρόμος θα ήταν μακρύς ακόμα, ωστόσο, τα θεμέλια του κοινωνικού κράτους δικαίου, είχαν ήδη τεθεί.

14. Πηγές

Εφημερίδες

Η Αυγή (1955-57)

Καθημερινή (1955-57)

Ελευθερία (1955-56)

Απογευματινή (1955-56)

Τα Νέα (1955-57)

Ακρόπολη (1955-57)

15. Βιβλιογραφία

Βασιλικού Κατερίνα, *Γυναικεία Μετανάστευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα, Μια βιογραφική έρευνα για τις οικιακές βοηθούς από τα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2007

Βουτυράς Σταύρος, *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία, Για μια σύγχρονη Κοινωνική Πολιτική στο πρόβλημα της εργαζόμενης ελληνίδας*, Παπαζήση, Αθήνα, 1981

Goffman Erving, *Στίγμα, Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, μτφρ. Μακρυνιώτη Δήμητρα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001

Ζαββού Αλεξάνδρα, Καμπούρη Νέλλη, Στρατηγάκη Μαρία (επιμέλεια), *Φύλο, μετανάστευση, διαπολιτισμικότητα*, Νήσος, Αθήνα, 2013

Καρακιουλάφη Χριστίνα-Σπυριδάκης Μάνος (επιμέλεια), *Εργασία και Κοινωνία*, Διόνικος, Αθήνα, 2010

Κυριαζή Νότα, *Η Κοινωνιολογική Έρευνα, Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, ια' έκδοση, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999

Κωνσταντινίδου Χριστίνα, *Θεματική Ανάλυση Κειμένου*, ΕΑΠ, Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης στις Σπουδές στην Εκπαίδευση, ΕΚΠ-60, Εκπαίδευση, Πολιτισμικές Διαφορές και Κοινωνικές Ανισότητες

Μπακαλάκη Αλεξάνδρα (επιμέλεια), *Ανθρωπολογία, Γυναίκες και Φύλο*, κείμενα των S. Ortner, M. Strathern, M. Rosaldo, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994

Παντελίδου-Μαλούτα Μάρω, *Το φύλο της Δημοκρατίας, Ιδιότητα του Πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Σαββάλας, Αθήνα, 2002

Παπαταξιάρχης Ε.-Παραδέλλης Θ. (επιμέλεια), *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006

Σπυριδάκης Μάνος, *Εξουσία και Παρενόχληση στην Εργασία*, Διόνικος, Αθήνα, 2009

Στρατηγάκη Μαρία (επιμέλεια), *Πολιτικές ισότητας των φύλων, Ευρωπαϊκές κατευθύνσεις και εθνικές πρακτικές*, Gutenberg, Αθήνα, χ.χ.

Στρατηγάκη Μαρία, *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2006

Χαντζαρούλα Ποθητή, *Σμιλεύοντας την υποταγή, Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, Παπαζήση, Αθήνα, 2012

Ψημμένος Ιορδάνης (επιμέλεια), *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες, Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013

Ψημμένος Ιορδάνης, Σκαμνάκης Χριστόφορος, *Οικιακή Εργασία των Μεταναστριών και Κοινωνική Προστασία, Η περίπτωση των γυναικών από την Αλβανία και την Ουκρανία*, Παπαζήση, Αθήνα, 2008